

COMENTARII

Ieșirea (*Exodus, Ishodul*) este a doua carte din Pentateuh, deci, ca și Facerea, atribuită lui Moise. Ea conține istoria robiei israeliilor în Egipt (cap. 1–15), apariția lui Moise ca salvator al poporului (cap. 2–4), disputa cu Farao și cele zece plăgi care au lovit Egiptul (cap. 5–11), praznicul pascal și ieșirea din Egipt (cap. 12–13), trecerea prin Marea Roșie, cîntecul de mulțumire al celor salvați (cap. 14–15), traversarea deșertului pînă la muntele Sinai (cap. 16–18), alianța lui Iahve cu poporul său (cap. 19–24), cele zece porunci (cap. 20), impunerea unei noi legișlații (cap. 21–23), instrucțiuni pentru întocmirea cortului sfînt (cap. 25–27), chemarea preoților și descrierea jertfei, rătăcirea israeliilor, vițelul de aur (cap. 32–34), construirea locasului sfînt (cap. 25–40).

Moise, căruia îl-a revelat numele lui Iahve în muntele lui Dumnezeu, călăuzește pe israeliții eliberări din robie. Într-o teofanie răscolitoare, Dumnezeu încheie o alianță cu poporul ales și împune legile sale. Dar înțelegerea abia încheiată este călcată de israeliți prin adorarea vițelului de aur; încît Dumnezeu trebuie să-și reverse din nou iertarea ca să refinoiască legămintul alianței.

Ca și în Geneză, deosebin în text diferite surse tradiționale: cea iehovistă, cea elohistă și cea sacerdotală a preoților din Ierusalim, mai ales în ultima parte a cărții.

Personajul principal care domină este Moise, inițiatorul religios al poporului și primul său legislator. El stă în mijlocul evenimentelor, fie acestea de un caracter eroic, ca trecerea prin Marea Roșie, fie celebrind o liturghie, ca praznicul Păstorilor.

În legișlația acordată se impletește elemente arhaice, aflate și la alte popoare, cu formule noi ca Decalogul care apare în variante diferite în Ieș. 20,2–17 și Dt. 5,6–18.

Împreună cu celelalte patru cărți ale Pentateuhului, Ieșirea stă la baza religiei iudeice, în care a devenit carte sa canonica, legea sa. Ea nu arată un sfîrșit, ci continuă un drum al speranței și făgăduinței, pe care creștinii îl împlinesc în Hristos.

Ieșirea apare în traducere românească în Palia de la Orăștie, ca text integral, dar importante pasaje din ea se citesc și se cîntă din primele timpuri în biserică. Cap. 15,1–19 e introdus ca un psalm aparte în Psalțiri. În serviciul divin se folosește în cursul anului următoarele fragmente: 1,1–20, 2,5–22, 12,1–11, 12,51–13,3, 13,10–12, 13,14–16, 13,20–15,19, 14,7–20, 15,22–16,1, 19,10–19, 24,12–18, 33,11–23, 34,4–8, 40,1–5, 40,9–10, 40,16, 40,34–35. Analiza lor se impune într-un studiu lingvistic comparativ (GN, BJ, LThK).

I

[1] *Israel / Israîl* cf. Fac. 32,29; *Iacob, Iákov* cf. Fac. 25, 26. Primele cinci versete aparțin tradiției sacerdotale (BJ).

[2] *Ruben / Ruvim* cf. Fac. 29,32; *Simeon* cf. Fac., 29, 33; *Levi* cf. Fac. 29, 34. *Iuda* cf. Fac. 29, 35.

[3] *Isahar / Isahár* cf. Fac. 30, 18; *Zabulon / Zavolón* cf. Fac. 30, 20; *Veniamin* cf. Fac. 35, 18.

[4] *Dan* cf. Fac. 30, 6; *Neftali / Neftálím* cf. Fac. 30, 8; *Gad* cf. Fac. 30, 11; *Azer / Asir* cf. Fac. 30, 13.

[5] *Iosif / Iósif* cf. Fac. 30, 24. În textul ebraic, numărul descendenților lui Iacob este șaptezeci. Traducătorii greci schimbă și ordinea versetului, care începe cu relatarea despre Iosif.

[6] *cei de pe vremea lor / ruda* redau gr. ἡ γενεά „origine, urmas, generație, generație contemporană“. Cf. IER. cognatione, VL MS 4 389 neamul, MS 45 ruda, PO cari au vital în aceata vreme. Versurile 6–14 aparțin tradiției iehoviste (BJ).

[7] BB: *foarte, foarte* redă gr. σφόδρα, σφόδρα, cf. Fac. 17; *fara / pămîntul* redau gr. ἡ γῆ, aici cu sensul de ținutul Egiptului, cf. MS 4 389 *fara*, MS 45 *pămîntul*, PO *pămîntul*.

[8] Probabil Ramses al II-lea, din dinastia a 19-a, 1290–24 sau 1304–1238 i.e.n. (LThK).

[9] *neamul / limba* cf. Fac. 10, 5; MS 4 389 *gloata*, MS 45, *limba PO omintii*.

[10] BB: *să-i meșteșugim* redau gr. κατασοφίζω „a cucerii prin violență, a înșela“, cf. MS 4 389, MS 45 *să-i meștersugim*, PO *să-l călcăm*, IER. *sapienter opprimamus*, BJ *prynos de sages mesure*.

[11] *supraveghetori / ispravnici* pre luerure redau sintagma gr. ἐπιστάτας τῶν ἔργων, ἐπιστάτης „inspector al lucrărilor publice“, cf. MS 4 389 *ispravnici*, MS 45 *pristavi*, PO *spani*, IER. *magistros operarum*.

muncă grele / întru fapte redau gr. ἐν τοῖς ἔργοις; τὸ ἔργον „muncă²“ in LXX „muncă plină de trudă a oamenilor“, „muncă forțată conformă anumitor obligații“ cf. MS 4 389 *cu lucrul*, MS 45 *intru fapte*, PO *cu slujbă grecă*.

Pitom / Pitho, egipt. Pitom, LXX Πίθωμ, FRANKF. Πετρώδη, MS 4 389 Pitom MS 45 Pitho, PO Piton; Ramses / Ramési cf. Fac. 47, 11, On cf. Fac. 41, 45, cîtăți de apropiere zionare ale Egiptului, ridicate prin munca israeliilor aserviți. Egiptul pare a nu cunoaște o organizare riguroasă a corvezilor, dar mina de lucru necesară marilor lucrări publice era recrutată printre prizonierii de război sau serbii de pe domeniile regale. Asimilarea lor acestor categorii inferioare a fost resimțită de israeliți ca o umilire de nesuportată (BJ).

[12] FRANKF. sfîrșitul acestui verset face parte din versetul următor.

[13] G. GALACTION asociază, la 17 mai 1940, suferințele României cu acele ale vechiului Israel în captivitate: „Ce ne aşteaptă pe noi, noui Israel, vrednic de toate bătăile, ca și odinioară cel vechi?“ (Jurnal, II, Ediție Ingrigită, prefată și note de TEODOR VIRGOLICI, Editura Minerva, București, 1977, p. 306).

[14] BB: *cărămîndăre* redă gr. τὴν πλινθείαν, cf. MS 4 389 *cu cărămîndăra*, MS 45 *cu cărămîndără*, PO *cărămîndăzilor*, IER. lateris. Istoria asupririi poporului lui Israel se continuă în 5, 6–23. În versetele următoare, care aparțin tradiției cloiste, măsurile luate pentru stîrpirea pruncilor de parte bărbătească nu se acordă cu obligativitatea corvezilor, dar pregătesc istoria nașterii lui Moise (BJ).

[15] *Sifra / Sepfóra* gr. Σεπφώρα, FRANKF. Σεπφόρα, MS 4 389 *Sepfóra*, MS 45 *Sepfóra*, PO *Sifora*, IER. Sephra. Pua / Fúa, gr. Φούχα, MS 4 389, MS 45 *Fúa*, PO *Phua* IER. Phua.

[20] HELIADE face un lung excurs, comentind acest verset, pentru a demonstra că înmulțirea celor oprimăni e un mijloc natural de apărare: „Este de observat că oriunde este pericolul mai mare acolo natura își pune puterile spre conservare“ (I. HELIADE RĂDULESCU, *Biblicele sau Notișii historice, filosofice, religioase, și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858, p. 53). Astfel de interpretări ale lui Heliaide, uneori extrem de libere, n-au plăcut, poate mai mult decât limbă, episcopului Șaguna, editorul „Telegrafului român“, ceea ce-l obligă pe autorul *Biblicelor* să precizeze încă o dată, deși făcuse aceasta cu atită grija și în subtînărul volumului, că „a scris o carte cu totul profană“ (p. 74), mărtuindu-se, cu toate acestea, nu numai un susțin credincios, dar și un apărător al „Marei și Ortodoxiei Biserice de Răsăritului“, întotdeauna „în mină“, cum îl place să spună, cu „textul celor șaptezeci insuflareți de Dumnezeu“ (p. 76).

[21] *urmași / case* redau gr. ὀικήτας; ὀικία „casă, familie“, MS 4 389, MS 45, PO *case*, IER. domos.

[22] *Nil / ținătură* redau gr. ποταμός „râu“, care desemnează fluviul cel mai important al Egiptului, Nilul, iar uneori unul sau altul dintre brațele sale principale (BJ). MS 4 389, MS 45 *râu*, PO *în apă*.

ARGHEZI folosește adeseori, chiar și în scările sale satirice, în articole polemice, imagini și motive biblice. Persecuțiile evreilor în perioada interbelică și amintesc, într-un articol din 1930, de ne-egueta hotărire a lui Faraon de a ucide prinții de parte bărbătească din neamul care-l înfricoșea: „Israel, tu nu ai dreptul să rivnești, căci te înmulțești și copiii tăi vor fi urmăriți de mine peste tot locul. Dacă-i naști, ascunde-i în pivnițe și unghere, răsfătați în lumea gîngânciei și a guzganilor. Să nu-mi spurce lumina zilei cu ochii lor și să nu-mi otrăvească vîzduhul, în care vreau să răsuflu linșitit. Lumina-ea mea și tot al meu și aerul este. Ah! de ce n-aș impinge ochii prinților tăi cu acul și nu-i-aș crăpa cu o lămă de briceag? Ceară-mi apă ca să le dau morecă, și sent ca să le dau bici, și miere ca să le dă lături cu singe” (*Sârmanul Israell*, „Adam”, II, nr. 10, 15 noiembrie 1930, pp. 9–10, retipărit în *Scările*, 34, București, Editura Minerva, 1985, pp. 428–431).

II

[1] FRANKF., sfîrșitul acestui verset ἔσχεν ἀντήν „o ūinu“ face parte din versetul următor.

[2] BB *iscusit* redau gr. ἀστεῖος „urban, civilizat“, cf. lat. *urbanus*, MS 4 389 *frumușă*, MS 45 *iscusit*, PO *frumos*, IER. *elegantem*.

[3] *cos / scriu* redau gr. ὄφης, cf. Fac. 6, 14, MS 4 389 *răcicioară*, MS 45 *scriu*, PO *datăfă*, *smoula / zinoulă* *clevouă* redau gr. ἀσφαλτόπιτσα, MS 4 389 *eu zmoală și cu ctei*, MS 45 *smoală citoasă*, I’O *cu cteiu și cu răsină*, IER. *bitumine ac pice*.

În tradiția mitologică și religioasă a multor popoare, nașterea unui copil predesinat împotriva conștiinței sau inconștiinței a înțeleșilor divini este adesea tainuită, pentru a-l apăra astfel de o primăjucă amenințătoare, el. primire antic L. řamaneanu, *Basmile române*, p. 312–320.

În proiectul dramatic *Gruie Singer* (1876), EMINESCU rezumă, cumă insta personajelor, cele cinci acte ale tragediei. Scenea a 11-a, din acțiună la 11-lea, este proută influențată de textul biblic. Salvarea copilului Grue Singer pe rîul Bistrița reproduce istoria salvării lui Moise pe Nil: „În acuza nașterii unui fiu în casa lui mamă e-neînțară, El și zic eu spația menirea copilului lor. El s-a născut. Simbad zomerul e chemat, care le prezice moruri cumpăte. El se decid să-l espuna. Scena desprăjirei mamei de copilul său. El e pas pe rîul Bistrița și scapa la învadul Galu” (at. Emanescu *Opere* V III, ediție critică întemeiată de Perpessicius, volum coordonat de Petru Crețea, București, Editura Academiei Române, 1958, p. 120). Referindu-se și la rezumatul primului act, G. Călinescu dezvoltă într-o comparație, reținând cu exactitate și filionul biebie: „Doamna Maria plestează (arași tradiționalul de acum la noi biserici) să îi nească un fiu ușoar de tată, și soț al mamei (deci cauză locaster și ar lui Ocup). Oracolul ce vordește regenții Laius, îl corespunde aci zomerul Simbad (nume împrumutat din *Hâlima*). Așa precum Laius repăzase pe Ocup pe munetele Catheron, va face sămne, punindu-pruncul pe apa Bistriței, după pîndă de astădată din Iudeea și în Moise parastă pe Nil. E într-un fel o întîpte incercare de a locuia marina multă pagine și sacre, înaintea ortodoxiștilor” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 392).

[10] *Moise / Ἀΐσι* egr. *moshē*. Numele este egiptean, cunoscut mai că seama său formă prescurtată *mosēs* a unui nume teofor ca *Tuatimos*, și înseamnă „(...) este născut“. Etimologia populară îl derivă din egr. *masēt* „a trage, a scoate (din apă)“. LXX Moisēs mai treceva, conform pronunțării din Egiptul de sus *Alowēq*, autoritatea pronounări și interprètează a numelui *Alōw* „apă“ și *ēwīq* „mădăcă“ (LXX). MS 4 389 *Moisel*, MS 45 *Moisi*, PO *Moist*, IER. *Moses*, VL *Moyses*.

MIRON COSTIN: *Moisi* (în *Opere*, ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, EŞPLA, 1958, p. 242). Pentru cronica, cele cinci cărți ale lui Moisi sunt un izvor istoric devenit în seamă: „Să nu pomenești de moartea Moisi, care după 2.400 de ani au scris ietopii de zidirea lumii, ca acela au avut pre insuși Dumnezeu dascăl, rostu cătră rost“ (p. 242).

NICOLAE COSTIN pane în practică ideea tatălui său, scriind *Letopisul Tării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*. Argumentele pe care le invocă sunt expuse pe larg în *Predoslovia letopisului*: „Așea de la zidirea lumii și a omului celui de dinăuntru nostru Adam, și de Dumnezeu și de poroncile lui, și de învățătură mințuirii noastre, nice o știință nu am avea, de nu ni-ar fi descoperit și arătat noaă Moisiei din Duhul Sfînt, Istoria sfîntă, Biblia“ (Nicolae Costin, *Letopisul Tării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ediție de Constatin A. Stoide și I. Lazărescu, cu o prefacță de G. Ivănescu, Junimea, Iași, 1976, p. 5).

Numele Moise este discutat pe larg și de I. HELIADE RĂDULESCU (Bibliele, p. 45). La EMINESCU, Moise, în oda funebre [La moartea lui Heliađel], în care autorul *Biblicelor* este comparat cu Moise (PERPESSICIUS, EMINESCU, V. I, p. 261).

[14] *fapta / cuvint* redau gr. τὸ ρῆμα, cf. Fac. 15, 1; MS 4 389 *cuvint*, MS 45 *cuvint*, PO *cuvint*.

[15] *Madian / Madîām* gr. Μαδίαμ, denumire sub care sunt desemnate în general triburi nomade din desertul siro-arab, a căror influență a ajuns pînă în peninsula Sinai (LTHK), ca atare localitatea este situată în general în Arăbia, la sud de Edom. BJ, pornind de la o mențiune din 3 Regi 11, 18, o situează în peninsula Sinai, la est de desertul Paron. Cf. MS 4 389, MS 45 *Madiam*, PO ezită între *Median* și *Maditan* (v. 16). Versetele 11–22, sau, după alți comentatori, numai 15–22, aperțin tradiției iehoviste.

[16] *Ietro / Iothor* LXX Ἰωθὼρ, ebr. jitrō, originea numelui, ca și persoana socrului lui Moise sunt controverse. În versetul 18, numele acestuia este Raguel. Originea etnică este de asemenea neclară, madianit, după Jud. 1, 16; 4, 11, ar fi chenit, iar după Nm. 12, 1, etiopian. Menționarea în versetul 18 a lui Raguel este secundară și reprezentă o tentativă de conciliere a două tradiții: căsătoria cu o chenită și aceea cu o etiopiană. Prima se datează tradiției iehoviste și este originară din Palestina de sud — o incercare de a sublinia relația de prietenie dintre Iuda și chenită. Cea de a doua aparține tradiției eloiste și este în strînsă legătură cu evenimentul plecării din Egipt, ca atare trebuie reînținută cu real istorică (BJ); cf. MS 4 389 *Iothor*, MS 45 *Iothor*, PO lipsește. FRANKF., sfîrșitul accesului verset este încadrat versetului următor.

[18] *Raguel / Ragūil* cf. v. 16. FRANKF., prima parte a acestui verset reprezintă sfîrșitul versetului anterior.

[21] *Sefora / Sepfóra*, ebr. šippôrâ, „păsăruică“, LXX Σεψφόρα FRANKF., σεψφόρα MS 4 389 *Sepfóra*, MS 45 *Sepfóra*, PO *Sifóra*, IER. *Seffora*.

[22] *Gherșom / Ghersém*, ebr. géršôm, LXX Γέρσεμ, FRANKF. γέρσεμ. Etimologia populară, luind în considerație numai prima silabă a numelui ger.-strâin¹, 1-a interpretat „copil de pribegie, de strâin“; este mai degrabă un derivat de la un verb „a elunga“. MS 4 389 *Gherșim*, MS 45 *Ghîrsam*, PO. *Gherson*, IER. *Gersam*. *Eliezer / Eliezér*, ebr. ēlîz̄er „Dumnezeul (meu) este ajutor“, FRANKF. ἐλέζερ, MS 4 389 *Eliazar*, MS 45 *Eliezer*, PO *Elizer*, BB. lipsește. Intercalaarea celui de al doilea fiu în acest verset este o inovație a lui Ieronim, probabil pentru a evita o neconcordanță, aceea cu v. 18, 4, unde el este amintit. Acestui lucru îl se datorează și intercalarea pasajului în versetele diferențite: FRANKF., BB, MS 45 în v. 23, MS 4 389, PO în v. 22.

[23] În BB v. 24, cf. și MS 45. Ultimile versete aparțin tradiției sacerdotiale.

[24] *legămlul / făgăduință* redau gr. διαθήκη, cf. Fac. 6, 18.

[25] Sfîrșitul versetului este corupt; LXX îl interpretează καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς „li s-a făcut cunoscut“.

[26] ARGHEZI mărturisește în poezia *Inscripție pe Biblie* (ciclul *Inscripții*) forțarea cu care omul a așteptat întotdeauna revelația divină: „O sută de veacuri, cusute-n coloare / Aduc mărturie și semn cunoscut / Că oameni în vremuri, aleși, te-au văzut / Întrig, în odăjdi de brumă și soare“ (*Scările*, 3, 1963, p. 13).

III

[1] *Horeb / Horiv*, LXX τὸ χρῶμα Χωρῆβ, FRANKF. δρός του Ήεοῦ χρῶμα. MS 4 389 muntele lui Dumnezeu, in *Horiv*, MS. 45 muntele lui Dumnezeu *Horiv*, PO muntele lui Domnedeu *Horev*, IER. ad montem Dei *Horeb*, denumirea mai veche, din Deuteronom, a muntelui epifaniei lui Iahve, Sinai. În afară Pentateuhului, apare numoi ocazional. O altă denumire, mai rară, muntele lui Dumnezeu cf. Ies. 4, 27, 18, 5, 24, 13, 3 Regi 19, 8. Aici *Horeb* este o glosă, ca și în 17, 6. Această primă relatare chemării lui Moise (capitolele 3–4) reprezintă combinația unor elemente iehoviste (versetele 1–5, 16–10) – teofania și misiunea lui Moise – cu altele eloiste (versetele 6, 9–15) – revelarea numelui divin. O altă mențiune a revelării numelui divin și a chemării lui Moise, de data aceasta în Egipt, apare în capitolul 6, versetele 2–13, 28–30 și 7, aparținând tradiției succordiale.

[2] *îngerul Domnului* cf. Fac. 16, 7; IER. numai *Dominius*. Focul, ca forță creatoare, și în același timp distrugătoare, este la majoritatea popoarelor venerat ca element esențial al divinității. În VT, Iahve îl-a ales ca simbol al său, prin care se dezvăluie celor aleși, cf. Ies. 13, 21; 24, 17; 19, 18, Ps. 17, 10.

Sugestii din *Exod* se întreazărește și în *Rugul înalt*, poem în proză de pătrunsă reverie mistică argheziană, din ciclul *Ce-ați cu mine vîntule?* (1937): „Iată rugul: scoale fum. Arde pe pisecuță muntele celui mai înalt din lume, fără soare, în întuneric, ca o roată de jar. Îi ead spîtele, și râmine cereul; cade cereul, și spîtele ard. Roata de foc aleargă ca un sarpe aprins într-o spirală de fum, și se face stearg de aur într-un cer verde-zmarald” (ARGHIEZI, Scrisori, 6, 1964, p. 79). „Pisecuță muntele celui meu înalt din lume” este Iloreb, „muntele lui Dumnezeu”, sugerând poetului că să-l numi, glorificând în neașteptate imagini plastice, în care incadescența regonează universal și sufletele, contopirea omului cu divinitatea (p. 79–80).

[3] arătare / videnie cf. Fae. 13, 1.

„Nimic nu e mai adevarat ca aceasta: că adică lumina nematerială ce lumina astfel mintea lui Moise, în adevarat su o lumină divină ce avea de aci înainte și să facă minții unei lumi noi” (I. HELIADE RĂDULESCU, Biblicele, p. 56).

[5] scoale-ți încălțăminte / dezleagă încălțăminte – a umbă desculț ca semn de durere, pocăință și leamă respectuoasă, de unde obiceiul de a se desculța în fața băcașurilor sfinte.

I. HELIADE RĂDULESCU distinge, plecind de la revelarea divinității în rugul care „nu se mistuie”, o linie de hotar între lumea veche și cea nouă, a libertății spirituale depline, forțind însă, că peste tot în interpretările sale biblice, înțelesul textului original în sensul vederilor sale politice și morale: „Lasă-ți călărumintele înapoi și adă vrei să te apropiei de sanctuarul Libertății” (Biblicele, p. 75). Cf. comentariile la versurile 6–10, pp. 57–58, în care HELIADE își mărturisește increderea în răfuarea umană de esență divină: „înălță-nu mintea fasonată prin scoale după doctrine umane și diverse, nu mintea fasonată în mijlocul familiilor unei societăți decăzute sau pervertite, abătute din legile naturei, ci mintea ce o are omul de-a dreptul de la Dumnezeu din naștere, conservată intactă și nefasonată, curățită în fine în mijlocul unei izolare labioroase” (p. 58).

[7] FRANKF. ultima parte a versetului οἴδε γέρος τὴν οδύνην εὐτῶν „cunosc durerea sa” face parte din versetul următor. *poporului / nărodului redau gr. ἤρξες „popor”*. În VT se face în principiu distincție între *gōj*, redat în majoritatea cauzurilor, în LXX prin ἔθνος și ἄνα, tradus prin ἤρξες. Primul termen desemnează o unitate politică, dar mai cu seamă una geografică, cu o formă comună de stat, limbă și drept, cf. Fae. 10, 20. Folosit inițial și pentru poporul lui Israel (Fae. 12, 2, Ps. 32, 12, Is. 1, 4), devine curind termenul specific prin care se desemnează popoarele străine, „păgini”, ca aparțin unor alte religii decât aceea a lui Israel. Cel de la doilea termen, inițial unul derudene, „frate de totă”, denumind apoi legătura de singe, devine termenul consacrat pentru poporul lui Dumnezeu și al legămintului, Israel. MS 4 389 oamenilor miei, MS 45 nărodului meu, PO oamenilor miei, IER. *populus*.

[8] fara în care curge lapte și miere / la pământul ce cură lapte și miere – denumirea frecventă în VT pentru Pământul Făgăduinsei. cunaaneilor cf. Fae. 10, 15. heteilor cf. Fae. 10, 15. amoreilor cf. Fae. 10, 16, 14, 7. ferezelor cf. Fae. 13, 7. ghergheseilor cf. Fae. 10, 16. hevelor cf. Fae. 10, 17; FRANKF. lipsește. iebuselilor cf. Fae. 10, 16.

[9] FRANKF. a doua parte aparține versetului următor.

[12] *semnul* redă gr. σῆμα σεν “semn” – probabil ceea ce este spus în partea a doua a versetului sau un semn asemănător celui din 4, 1–9, care aici este omis (BJ).

din Egipt / din pământul Egiptului, FRANKF. εξ Αἰγύπτου. în miturile acesta – munți, ca opere impunătoare ale creației, erau alturi de râuri și izvoare, în mitologile orientale, lăcașuri ale divinității (de ex. Olimpul în mitologia greacă).

[13] Infuzat într-un mit indian (arhetipul mărturisit al povestirii fiind *Sakuntala* lui KALIDASA), Dionis, eroul lui V. VOICULESCU din nufără cu același titlu (*Sakuntala*), îndrăgostit de Rada, și sub influența unei vrăjitoare, viscază să devină un fel de Moise al triburilor de țigani: „— Ești Mesia țiganilor, glumii. — Nu, de-abia Moise. Triburile trebuie să fie unite, omologate lăile, plănașită limbă, epurate moravurile, înnobilat neamul. — Hmerek... îndrăgnii. — Te înșeli” (*Ultimul Bereroi, Povestiri*, II, Editura pentru Literatură, 1966, p. 124). Deși evidentă, analogia Dionis-Moise se placează în umbra celei predominante: Rada-Sakuntala, aproape anulind-o pe cea dinăuntru, Dionis apropiindu-se tot mai mult de eroul lui KALIDASA, regele Dushyanta.

[14] Traditiona ieohistă extinde cultul lui Iahve la începuturile umanității (Fae. 4, 26) și amintește numele său în toate istoriile

patriarhilor. În tradiția cloistă, cărcia să aparține acest text, numele lui Iahve și se dezvoltă numai lui Moise, ca nume al Dumnezeului părinților. Tradiția sacerdotală se alătură acesteia din urmă, precizind însă că numele Dumnezeului părinților era *El-Schaddai* (cf. Fae. 17, 1). Acest pasaj, unul dintre cele mai importante ale VT, prezintă două dificultăți. Una de ordin filologic – etimologia numelui lui Iahve, ceea ce a două de ordin exegetic și teologic – sensul general al relatării și importanța dezvoltării pe care o transmite. 1. S-a încercat explicarea numelui lui Iahve pornindu-se de la diferențe radicale ebraice, sau de la alte limbi decât ebraica. Este sigur că trebuie considerată o formă derivată de la un radical canaanean care corespunde ebraicului *ḥājā* „a fi”. Dar determinarea exactă a formei verbale este controversată. W.F. ALBRIGHT (Von der Steinzeit z. Christentum, p. 25 și urm.) și J. OBERMANN (*The divine Name YHWH in the Light of Recent Discoveries*, p. 301–323) consideră că poate avea lingvistic un înțeles cauzativ „el face să existe, să fie”, ceea ce însă nu poate fi probat. Este mai sigur forma temei simplă „el este”.

eu sint cel care sint / eu sint cela ce sint, cbr. *'ehyeh 'asher 'ehyeh*, gr. *ἐγώ εἰμι ὁ ὅν*. Sintagma ebraică se poate traduce literal prin: „eu sunt ceea ce sunt”, expresie menită să arate că Dumnezeu nu dorește să-și dezvăluie numele, aici însă o face, pentru că, potrivit concepției semitice, să se definească prin el. Apoi, tot literal, sintagma se mai poate citi: „eu sunt cel care sunt”, ceea ce, conform sintaxei ebraice, corespunde lui: „eu sunt cel care este”. Dumnezeu, aşadar, este unică existență adeverată. El se folosește, în exprimarea numelui său, de o propoziție relativă paramomatică, prin care accentuează actualitatea și efectivitatea existenței sale. Numele profund pe care el îl dezvăluie lui Moise, cu toate că este *sui generis* și *universal*, nu rămâne doar o expresie a dorinței divine de păstrare a tainei numelui, ci se cere înțeles ca o revelație adeverată.

In VT nu există mărturii sigure privind pronunțarea numelui lui Dumnezeu, datorită sficției exagerate a evreilor de a-l spune. Rostirea eronată – *Iehova* – s-a impus în sec. al 13-lea, tocmai datorită acestei necunoștințe. Mărturii privind pronunțarea corectă – *Iahve* – se întâlnesc la THEODORETOS în *Ex. Interrogationes*, 15 – ’Iz̄b̄ și în *Haereticarum fabularum compendium*, V, 3 – ’Iz̄b̄, precum și la CLEMENS DIN ALEXANDRIA, în *Stromata*, V, 6, 34 – Iz̄oū. Vecchiaea numelui este de asemenea neclară. Gn. 4, 26 situează venerarea numelui lui Iahve încă în epoca preistorică, Gn. 12, 3 o plasează în epoca patriarhilor. Este posibil ca un cult al lui Iahve să fi existat în tribul lui Levi, înainte ca Moise să facă cunoscut poporului lui Israel numele lui Dumnezeu, instituindu-se astfel în conducător predestinat al neamului său. Un argument în acest sens ar fi numele mamei lui Moise, *Iahobcd* (Nm. 26, 59). De acum înainte, noua înțelegere a ființei divine, așa cum se concentrează ea în numele lui Iahve, este punctul de plecare pentru desfășurarea ulterioară a istoriei sfinte și fundamental credinței israelite (BJ, LThK).

Cf. MS 4 389 *eu sint care sint*, MS 45 *eu sintu cela ce sintu*, PO *eu sint cine sint*, IER. *ego sum qui sum*.

Numele *Iehova* apare în titlul uneia dintre cele mai cunoscute postume eminențiene, *Eu nu cred nici în Iehova*. Poetul încercă aici o auto-definire negativă, subiectivă și polemică, a structurii sale lirice: „Eu nu cred nici în Iehova, / Nici în Budha-Sakya-Muni, / Nici în viață, nici în moarte, / Nici în stingeri ca unii // [...] Nu mă-neințețăciu clasică, / Nici cu stii curat și antic- / Toate-mi sunt deopotrivă, / Eu rămân ce-am fost: romantic.“ Dacă cunoașterea de către EMINESCU a etimologiei numelui *Iahve*, în al cărui radical întră sensul „a fi”, poate fi numai presupusă, formularea biblică în schimb „Eu sunt cel care sunt” îi era fără indoială cunoscută și aici se afă, de fapt, ideea care structurează întreaga poezie: *Eu rămân ce-am fost* pentru că *Eu sunt cel care sunt*.

[16] *v-am cercetat / cu socotință am socotit* redau gr. ἐπισκοπεύω „a vizita”, semnifică în LXX dreptul absolut de a privi, judeca și sancționă acțiunea lui Dumnezeu prin care își exprimă voința de a interveni, binecuvântând sau pedepșind, în viața unui individ sau a comunității (BJ, ThWNT, II, p. 597).

[17] Cf. v. 8.

[18] Dumnezeul / Domnul Dumnezeul, LXX δέσπος, FRANKF. χρήστος δέσπος, MS 4 389 Domnul Dumnezeul, MS 45 lipsește, PO Domnul Dumnezeul, IER. Dominus Deus.

IV

[1] MS 45 lipsește.

[3] FRANKF. acest fragment aparține V. 2; cf. MS 4 389, MS 45, PO.

„Toiașul”, bacul cum îl numește el, este interpretat de I. HELIADE RĂDULESCU ca semn al puterii: „simbolul comandei, diregătoriei și al îndrepătririi” (Biblicele, p. 60).

[4] *legămlnt / făgăduința* redau gr. διαθήκη, cf. Fac. 6, 18.

[5] *Domnul / Domnul Dumnezeu*, FRANKF. κύριος ὁ θεός, LXX numai conform textului ebraic. MS 4 389 *Domnul Dumnezeu*, MS 45 *Domnul Dumnezeu*, PO *Domnul*, IER. *Dominus*.
din *robie / den robita lor*, FRANKF. ἐξ τῆς δουλείας αὐτῶν; MS 4 389 *de robirea lor*, MS 45 *den robita lor*, PO *robile voastre*, IER. *de scuritate*.

Judecată redă gr. κρίσις, cf. Fac. 18, 19.

[6] BB *den pământul Eghipetului*, FRANKF. ἐν γῆς Αἴγυπτου MS 4 389 *den fara Egiptului*, MS 45 *den pământul Egiptului* PO lipsesc, IER. lipsesc.

Apare aici nouă relație dintre Iahve și israeliți, prin formulele consacrate ale electiunii și alianței divine (BJ).

[8] *ca moștenire / întru sorti* redau gr. ἐν κλήρῳ; κλῆρος „loz, sorti”, ebr. gōrāl „hotărire, repartizare prin tragere la sorti”, considerată în Israel ca obiectivă, clară și inatatabilă. În VT, este sortul prin care s-a manifestat voința lui Iahve în împărțirea pământului Canaan și în repartizarea întăririlor religioase în templu. În LXX se confundă adesea κλῆρος cu κληρονομία „moștenire” (teritoriul concret atribuit lui Israel, unui trib, familii sau unei persoane). Ambii termeni subliniază însă ideea că pământul Canaan nu a fost obținut de Israel datorită unei insușiri deosebite, și nici cucerit intenționat, ci i-a fost dat în stăpînire prin hotărârea tainică a lui Iahve. De acum înainte, israeliții îl vor cucerii și săptini ca un ūnuit cuvenit legal. Prin κλῆρος se desemnează evidența distribuirii, iar prin κληρονομία durata și siguranța posesiunii; MS 4 389 *intru moștinenă*, MS 45 *intru sorti*, IER. possidendum.

I. HELIADE RĂDULESCU reține caracterul poetic și profetic al formulării (*Biblele*, p. 64).

[9] *obidei / de micsorarea sufletului* redau gr. ὀλιγοψυχίᾳ „deznădejde, lipsă de curaj și putere de decizie”; MS 4 389 *supărarea*, MS 45 *de micsorarea sufletului*, PO *dcrept împresurătura gemăturiei*, IER. *propter angustam spiritus*.

muncelor / saptelelor redau gr. ἀπὸ τῶν ἔργων, cf. I, II.

[12] *greoi la vorbă / fără cuvânt* redau gr. ἀλογος, în LXX „sărac la vorbă”. În alte variante A.Q. ἀκρόβυσος χείλεσι, SYN. οὐκ εἰμι καθαρὰς τῷ φθέγματι, THEOD. ἀκρόβυσος τοῖς γείλεσι, care traduc literal textul ebraic: „eu (care sunt) necircumsris la buze”; MS 4 389 *fără cuvânt*, MS 45 *fără cuvânt*, PO *cu usne netăiate împregiur*, IER. *incircumcisus labiis*.

[14] *Incepători* redă gr. ἀρχηγοί „conducător politic sau militar a unui popor sau a unei părți a acestuia”, în LXX „capul unei familiilor, strămoș”; MS 4 389 *capete*, MS 45 *capete Incepători*, PO *capetele de dinainte*, IER. *principes*.
caselor, gr. οἰκια, foarte frecvent în LXX „familie, neam”, redă ebr. *bajit* „trib, familie cu un strămoș unic, de la care întregul neam a primit un nume”; MS 4 389 *casel*, MS 45 *caselor*, PO *a părinților*, IER. *domorum*, cf. EMINESCU, Doina; „Mincă-i-ar casa puștia și neamul nemernicia”!
Ruben / Ruvin cf. Fac. 29, 32; *Enoh*, cf. Fac. 46, 9; *Falu / Falus*, cf. Fac. 46, 9; *Hevron / Asron*, cf. Fac. 46, 9; *Carmi / Harmi* cf. Fac. 46, 9.

[15] *Simeon*, cf. Fac. 29, 33; *Iemuel / Iemul*, *Iamin / Namin*, *Ohad / Aod*, *Iachin / Iahin*, *Tohar / Soar*, *Saul / Saúl*, cf. Fac. 46, 10.

[16] *Levt*, cf. Fac. 29, 34; *Gherson / Gherson*, cf. Fac. 46, 11; *Cahal / Cadih*, cf. Fac. 46, 11; *Merari / Merari*, cf. Fac. 46, 11, în MS 4 389 este adăugat și *Ania*.

[17] *Libni / Lovent*, LXX λοβεύλ, FRANKF. λοβεντι, MS 4 389 *Lovent*, MS 45 *Lovent*, PO *Libin*, IER. *Lobeni*.
Simei / Semet, LXX Σεμέτ, FRANKF. σεμετ, MS 4 389 *Semeni*, MS 45 *Semei*, PO *Simen*, IER. *Semei*.

[18] *Amram / Amrám*, ebr. ‘amrām „ruđă este (Dumnezeu)” sau „cel puternic”, LXX Αμβράμ, FRANKF. ἀμράμ, MS 4 389 *Amram* MS 45 *Amoram*, PO *Amram*, IER. *Amram*.

Ithar / Saâr gr. σααρ, MS 3 489 *Isaar*, MS 45 *Isaar*, PO *Izeiar* IER. *Isuar*.

Hebron/Hebrón, LXX χεβρών, FRANKF. χεβρών, MS 4 389 *Hevron*, MS 45 *Hevron*, PO *Hevron*, IER. *Hebron*.

Oziel / Oziel, LXX Οζηλ, FRANKF. ἐζηλ, MS 4 389 *Ozziel*, MS 45 *Ozziel*, PO *Oziel*, IER. *Ozhel*.

o sută treizeci și trei / 130 de ani, FRANKF. ἑκατότον τριακοντά, MS 4 389 130 de ani, MS 45 130 ani, PO 100 și 33 de ani, IER. *cen-tum triginta tres*.

[19] *Mahli / Mooli*, LXX Μοολή, FRANKF. Μοολεί, MS 4 389 *Mool*, MS 45 *Mooli*, PO *Moli*, IER. *Mooli*.
Musi / Omusi, LXX Θμουστ, FRANKF. Μουσεί, MS 4 389 *Omusi*, MS 45 *Omost*, PO *Musi*, IER. *Musi*.

[20] *Iochbed / Iahovelh*, LXX ώχεβεδ, FRANKF. Ιωχεβεθ, MS 4 389 *Iohareth*, MS 45 *Iohavel*, PO *Iohavel*, IER. *Iocabed*.
Mariam / Mariám, ebr. mirjām, gr. μιριάμ, MS 4 389, MS 45 *Mariam*, PO *Mariata*, IER. lipsesc. Personajul este diferit interpretat și rudenia cu Moise pusă la indoială. În izvoarele vechi, este amintită ca soră a lui Aaron (Ies. 15, 20 și urm.), în cele noi, soră a lui Moise și Aaron (Nm. 26, 59).

[21] *Corec / Coré*, gr. κορέ, MS 4 389 *Cerc*, MS 45 *Coré*, PO *Core* IER. *Core*.
Nefeg / Nafec, LXX Ναφες; FRANKF. νεφες, MS 4 389, MS 45 *Nefec*, PO *Nefeg*, IER. *Napheg*.
Zicri / Zehri, LXX Ζεζρι, FRANKF. ζεζρει, MS 4 389 *Zehri*, MS 45 *Zegri*, PO *Zihri*, IER. *Zehri*.

[22] *Misael / Misail*, LXX lipsă, FRANKF. μισαηλ, MS 4 389, MS 45 *Misail*, PO *Misael*, IER. *Mishael*.
Elisafan / Elisafr, gr. Ελισαφαν, MS 4 389 *Elisafan*, MS 45 *Elisafan*, PO *Elisafan*, IER. *Elasphan*.
Sitri / Sérí, LXX Σετρι, FRANKF. σεγρει, MS 4 389 *Ségrí*, MS 45 *Segrí*, PO *Setri*, IER. *Sethri*.

[23] *Elisavela / Elisavelh*, ebr. ἐλισάβεθ „Dumnezeul meu este hel-sug“. LXX Ελισάβεθ, FRANKF. ελισάβιθ, MS 4 389 *Elisavelh*, MS 45 *Elisavet*, PO *Elisavela*, IER. *Elisabe*. *Aminadab / Aminadáu*, LXX Αμιναδάβ, FRANKF. ἀμιναδάμ, MS 4 389 *Aminadav*, MS 45 *Aminadam*, PO *Aminadeav*, IER. *Aminadab*.
Naason / Naasón, LXXX Ναασωνς FRANKF. Ναασων, MS 4 389 *Naasson*, MS 45 *Naason*, PO *Naason*, IER. *Naasson*.
Nadab / Nadáu, LXX Ναδάβ, FRANKF. Ναδάμ, MS 4 389, MS 45 *Nadam*, PO *Nadav*, IER. *Nadab*.
Abiu / Aviud, gr. Αβιούδ, MS 4 389 *Aviud*, MS 45 *Aviudu*, PO *Aviu*, IER. *Abiu*.
Eleazar / Elezár, gr. Ελεαζαρ, MS 4 389 *Eliazar*, MS 45 *Eliázar*, PO *Eliazar*, IER. *Eleazar*.
Itamar / Ithamár, gr. Ιθαμάρ, MS 4 389, MS 45 *Ithamar*, PO *Itamar*, IER. *Ithamar*.

[24] *Asir / Asir*, gr. Ασιρ, MS 4 389, *Asir*, MS 45 *Asir*, PO *Aser*, IER. *Asir*.
Elcana / Elcaná, gr. Ελκανά, MS 4 389 *Elcana*, MS 45 *Eleaná*, PO *Elcana*, IER. *Helcana*.
Abiasaf / Aviasár, LXX Αβιασαφ, FRANKF. Αβιάσαφ, MS 4 389 *Avaasar*, MS 45 *Aviásar*, PO *Aviasaf*, IER. *Abiasab*.

[25] *Putil, Futiil*, LXX Φουτιηλ, FRANKF. φουτινα, MS 4 389 *Futinei*, MS 45 *Futina*, PO *Putil*, IER. *Phutihel*.
Finees / Finecs, gr. Φινεές, MS 4 389, MS 45 *Finees*, PO *Fineas*, IER. *Finees*.

[26] *cu cetele lor / cu puterea lor* redau gr. σὺν δυνάμει; δύναμις „putere, capacitate, avere”; MS 4 389 *in lăria lor*, MS 45 *cu puterea lor*, PO *cu toate gloațele sale*, IER. *per turmas suas*, GN *in geord-nelen Scharen*, PDS *ordinati come un exercito*.

[29] *gingav / amorfil la grăi* redau gr. ἰσχύρωνος „cu impedimente în vorbire”; MS 4 389 *am grai grozav*, MS 45 *amorfil la gratu*, PO *cu usne nelăiate împregiur*, IER. *incircumcisus tabitis*, PDS *non so parlar benc*.

VII

[1] *prooroc* redă gr. προφήτης.

[2] *semenele și minunile / semenele și ciudăsele* redau sintagma gr. τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα, cf. 4, 21.

EMINESCU folosește sintagma „semene și minuni”, reluând și în v. 9, în *Luceafărul*: „— Hyperion, ce din genuri / Răsai c-o-ntrareagă lume, / Nu cerc semene și minuni / Care n-au chip și nume” (O.I, p. 177). Pentru că se opunea, prin cererea sa, voinței divine, Hyperion

nu beneficiază de „semnele și minunile” acordate lui Moise. Satisfacerea cererii lui Hyperion ar fi condus la negarea atotputerniciei și chiar a esenței divine, sens care se desprinde mai clar din variantele poemei *Luceafărul*, în care sintagma „semne și minuni” este de asemenea prezentă: „Tu îmi ceri semne și minuni / Ce ființa mea o neigă” (O. II, p. 401); „Cu asemenei semne și minuni / Ființa-mi nu se leagă” (O. II, p. 437).

[4] ἐν ἄνθρακατι διδεκατά / εἰ τιβίδηρε μαρε redau gr. σὺν ἔδυτικαι; ἔδυτικαις „răzbunare, pedeapsă”, termen foarte frecvent în LXX; MS 4389 cu izbîndă mare, MS 45 cu izbîndire mare, PO pren mare giudecări, IER. per iudicata maxima.

[5] fratele său / ... FRANKF. lipsește 6 ἀδελφὸς αὐτοῦ.

[6] șarpe / bâlaur redau gr. σάρκω „dragon”, ulterior, „șarpe”; MS 4389 șarpe, MS 45 bâlaur, PO șarpe.

[11] înțeleptii redă gr. σοφίσται; σοφίσται traduce cbr. hākām – termen utilizat mai cu seamă pentru a desemna magii străini. Într-un astfel de context, concepția ebraică despre înțelepciune este influențată de sensul termenilor babilonieni corespunzători (nēmeku etc.), conform cărori înțelepciunea se definea ca pricere și experiență în practicarea cultului religios și al magiei. MS 4389 înțeleptii, MS 45 înțelepti, PO mindrii, IER. sapientes.

[19] Plăgile Egiptului, expresie consacrată pentru a denumi sirul de catastrofe trimise de Iahve asupra lui Faraon pentru a-l determina să-i elibereze pe israeliți. Gr. πλῆγμα „pedeapsă, suferință”, preluat în latină *plaga*, traduce cbr. maggāphā, negeph, makkā „lovitură”. În VT este denumită astfel acțiunea divină de pedepsire în primul rînd a dușmanilor. Numărul, dar mai cu seamă ordinea lor, a fost stabilită de Augustin (CIV. XVI, 43): 1. însoțirea cu singe a Nilului, 2. broaște, 3. ținări, 4. tăuri, 5. molima vitelor, 6. buboane, 7. grindină, 8. lăcuste, 9. înțuneric, 10. moartea primului născut. De fapt, cele zece plăgi se integră într-un context mai larg, din care facă parte și altă multitudine de evenimente (7, 8–13), cit și nimicirea lui Faraon în Marea Rosie (Ies. 1). Este posibil ca numărul lor să fi fost mai mare. Este dificil de precizația căreia i-au aparținut inițial. Este sigur că plaga a treia și a sasea se datorează versiunii sacerdotale, restul fiind prelucrat conform schemei și intenției acestor tradiții. Trebuie, totodată, remarcat că relatarea primei nouă plăgi se distinge de aceea a celei de a zecea, atât prin schema lor, cit și prin lexic. De altfel primele nouă plăgi sunt mai curind semne miraculoase, asemănătoare celor din cap. 4, sau din 7, 9, care aveau rolul de a-l accredita pe Moise în fața israeliților, pe cind prin acestea Faraon trebuia să recunoască puterea lui Iahve. În ansamblu, motivul plăgilor are rolul de a releva atotputernicia lui Dumnezeu și devine unul dintre toposurile increderei în oracolarea „divină” și al speranței în împlinirea făgăduinței făcute (LThK, BJ). *Blesmele* arghiziene din volumul *Cuvinte potrivite amintesc, prin tonul extrem de violent al imprecației, care anunță pedepse cumplite pentru un prigoritor nemunit, prin unele imagini și chiar prin structura epică a poeziei, de Plăgile Egiptului, abătute de Dumnezeu asupra lui Faraon și a supușilor acestuia. Urmând o convenție cunoscută, poetul anunță că transcrie o replică a unei populații asuprite și fugărite „în pustie” („Prin unde hoidei și cîmp de cuciulă, / Fugari-ai ajuns în pustie / La casul cînd luna-n zăbranice, mută, / Intra ca un taur cu cornu-n stîlne, / Si gindul meu gindul acestora-l stîlc”), după care urmărește înșiruirea „plăgilor”, sporite la ARGHEZI, care le reține, dezvoltindu-le, într-o ordine schimbată, pe cele ale Scripturii: *Întunericul, insectele, prefacerea apei în singe, grindina, boala, buboilele etc.*: „În împărătie de bezna și lut să se facă / Grădina bogată și-erăda săracă. / Cetacea să cadă-n nămol, / Păzită de spini și de gol, / Usca-s-ar izvoarele toate și marea, / Si stinge-s-ar soarele ca luminare” (*Scrieri*, 1, 1962, p. 140). „Gîngani și molii necunoscute / Să-și facă-n tezaur cuibare, / Sătule de aur și mărgăritare”; „Să-vrem ce apa din sesuri se stringe, / Să soarbă mocîrla copitelor singe”; „Coboare-se cerul, furtuni de alice / În cîmp să văzunge cu stelele-n bice”; „Să-ți crească mădûrva, bogată și largă, / Umflătă-s sofale, mutată pe targă”; „De poftă să-ți seec obrazul, / De bube să-nu-ți miști grumazul” (p. 140–142) etc. *Blesmele* lui ARGHEZI trebuie puse în legătură și cu *Psalmul*, cum ar fi, de pildă, ca izvor incă evident, *Psalmul* 104, v. 22–44, care, de altfel comunică cu *Exodus*. În legătură cu receptarea unor astfel de influențe de către ARGHEZI, vezi și precizările lui AL. ANDRIESCU în *Studiul introductiv la DOSOFTEI, Opere*, I, ediție critică de N.A. URȘU, Editura Minerva, 1978, p. LXVIII–LXIX. În unele versiuni, primele patru versete aparțin cap. 7.*

VIII

[5] bălfi / mocrișe redau gr. πὰ ἔλη „bălfi”; MS 4389 bălfi, MS 45 bălfi, PO bălfi, IER. patades.

BB pre pămîntul Egiptului, FRANKF. Ȣ̄n τὴν γῆν Αἴγυπτον; MS 4389 în fața Egiptului, MS 45 pre pămîntul Egiptului, PO pre pămîntul Egiptului, IER. super terram Aegypti.

[6] BB pre pămîntul Egiptului, FRANKF. Ȣ̄n τὴν γῆν Αἴγυπτον; MS 4389, MS 45 pre pămîntul Egiptului, PO lipsește.

[9] holărâște / făgăduiesc redau gr. τάξαι<τασσεῖν „a ordona, a fixa“. Textul ebraic s-ar traduce literal „glorifică-te în ceea ce mă priușteș“ sau „stă-mă să aflu clar“ (BJ). MS 4389, 45 făgăduiesc, PO locuiesc, IER. constituie.

[15] că a se apăt / cum s-au făcut răsuflare stan pentru sintagma gr. ὅτι γέγονεν ἀνθεψίας; ἀνθεψίας „răcescă, răcesc“, aici „răsuflare, suflare, suflur“. MS 4389 că se făcu răpus, MS 45 cum s-au făcut răsuflare, PO că se-au slabodzi, IER. dala esset requies.

[16] fințari / mușite redau gr. συνῆφες, cbr. kinnām „păduche păduche de lenin“, interpretat de Filon ca „fințari“. MS 4389 mușife, MS 45 mușite, PO păduchi, IER. scinifes.

BB si pre Faraon și pre cascile lui și pre slugile lui și în toată fărina pămîntului se făcură mușitele, FRANKF. καὶ ἐπὶ τῷ Φραών, καὶ ἐπὶ τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῷ θεράποντας κύπεων, καὶ ἐπὶ τοῖς τῷ γέματι τῇ γῆς ἔγγενεν οἱ σκύλοι εἰν πάσῃ γῇ Αἴγυπτῳ. În LXX lipsește, conform textului ebraic, de asemenea în PO și IER. MS 4389: si pre Faraon și pre cascile lui și pre slugile lui și în toată fărina pămîntului să se scale mușite [marg: păduchi de lenin] τὸ τοῦ πάντα Egiptului, MS 45... și pre Faraón și pre cascile lui și pre slugile lui și întru toată fărina pămîntului; să făcură mușitele, în tot pămîntul Egiptului.

[19] degetul lui Dumnezeu – gr. δάκτυλος Θεοῦ, formulă întinsită în textele magico-religioase egiptene (BJ).

[21] tăuni / mușe cîineasă, gr. κυνόμυοις, cbr. ὄτροβ „mușeă“, MS 4389 muște de cîini, MS 45 mușe cîineasă, PO cu mult feală de muște, IER. omue genus muscarum.

[22] voi / crufa / voi slăvi redau gr. παραδέσσω; παραδίδωμι „a predă, a da importanță“; MS 4389 voi face minune, MS 45 voi slăvi, PO voițu face minună, IER. faciamque mirabilem. Goșen / Ghesém, gr. Γεσέμ, MS 4389 Ghesém, MS 45 Ghesem, PO lipsește, IER. Gessen. stăpînul / domnind, LXX κύριος, FRANKF. νομισμόν; MS 4389 cete birutesc, MS 45 domindu, PO Domini.

[23] intr... / intru mijlocul redau gr. ἀνὰ μέσον, cf. Fac. 1, 4.

[25] Dumnezeului/Domnului Dumnezeului, LXX τῷ Θεῷ, FRANKF. καὶ τῷ Θεῷ; MS 4389 Dumnezeul, MS 45 Domnului Dumnedža, PO Domnedžul, IER. deo. în fară în pămîntul acesta, LXX ἐν τῇ γῇ, FRANKF. ἐν τῇ γῇ τῷ τῇ. MS 4389 în pămîntul acesta, MS 45 întru pămîntul acesta, PO în acesta pămînt.

[26] BB uriciune, redă gr. τάξαι δερπάντων; „necurășenii, lucruri care provoacă scîrbă“. Israeliții, păstorii fiind, jertfeau animale din turmele lor. Ritualul egiptenilor era diferit, ofrandele lor constau în vegetale, păsări sau altuuri. Berbecul și tapul erau pentru ei animale sfinte (BJ). MS 4389 de badjocură, MS 45 urcîunile, PO urcîunile, IER. abominationes.

[29] să nu ne mai... / să nu mai adaoi... redau gr. πέσσετθη μή, cf. Fac. 4, 2; MS 4389 să nu mai adaoi, MS 45 să nu mai adaoi PO cu mai mult să nu.

IX

[3] asini / trăgători redau gr. ὑποχειριοι.

[4] BB slăvi cf. S. 18. Într... / întru mijlocul redau gr. ἀνὰ μέσον, cf. GN. 1, 4. nticinul / grăd redau gr. ἐπτόν; ἐπτός, η, ov „spus, numit“, dar și „socotit, numărat“; MS 4389 nici unul, MS 45 grăd, PO nici una.

[5] acestea / cuvîntul redau gr. τὸ ἔρμα cf. Fac. 15, 1.

[6] lucru / cuvîntul redau gr. τὸ ἔρμα cf. Fac. 15, 1.

[9] (bășici) usturătoare / (bășici) sterbuid redau gr. ἀναζέωσατε τὰ στερβῖνα „a sterbe, a clocoți“; MS 4389 (bășici) mari, MS 45 (bășici) sterbîndu, PO lipsește, IER. turgentes.

[10] FRANKF. καὶ ἐναγάπων τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, care nu apare în nici o variantă a traducerilor românești vechi. După acest verset, este intercalat un altul, eliminat în majoritatea celorlalte varianțe ale LXX, ca redundant. Să acastă lecțiune lipsește în traducerile românești. Ca atare, numărul versetelor în textele românești nu va mai corespunde textului FRANKF.

[14] BB *lîmpinărtile* redau gr. τὰ συναντήματα; τὸ συναντῆζεν „eveniment”, nici „plagă” (L-S). Traducere literală din ebraică ar fi „voi da glasuri, vocii”, glasul lui Ialve era tunetul, cf. v. 29; 19, 19. Ps. 17, 14; 28, 3–9; Iov. 37, 2 (BJ). MS 4 389 *caznele*, MS 45 *lîmpinărtile*, PO *bicele*, IER. *omnes plagas*.

[16] *pînă acum*, FRANKF., ășeț țăgăud, MS 4 389 *pînă acuma*, MS 45 *pînă acum*, PO lipsește.

[19] BB *în cîmp*, LXX էν τῷ πεδίῳ FRANKF. էν τοῖς πεδίοις MS 4 389 *în cîmp*, MS 45 *în cîmp*, PO *în cîmp*, IER. *in agro*.

[24] *vîlădăi (de foc)* / *văpăind* redau gr. φλογίζω „care arde, arzind”; MS 4 389 *ardea*, MS 45 *văpăindu*, PO *mestecăt*, IER. *înmixta*. oameni / *lîmbă* redau gr. ἔθνος, cf. Fac. 10, 5.

Raritatea fenomenului, în acele regiuni, crede I. HELIADE RĂDULESCU, se oglindeste în spaimea pe care grindina o provoacă faraonului egipcenilor. În consecință, plaga aceasta este considerată „cea mai extraordinară din toate; căci ploile, nivea și grindinea sunt mai necunoscute în părțile acelea” (Biblicele, p. 88).

[28] *tuncete / glasurile* lui Dumnezeu redau gr. φωνὰς θεοῦ, cf. v. 14. MS 4 389 *tuncete*, MS 45 *glasurile*, PO *tunurele*, IER. *tonitrua*. BB *mai adaoge a... redă* gr. προστέθηται, cf. Fac. 4, 2; MS 4 389 *să nu mai adaoge*, MS 45 *nu vezi mai adaoge*, PO *mai mult*. BB *pre pămînt*, FRANKF. էն տես շնչ, MS 4 389 *pre pămînt*, MS 45 *pre pămîntu*, PO lipsește, IER. lipsește.

[29] BB *la ceriu*, FRANKF. էլç ան օվազոն; MS 4 389 *câtră cer*, MS 45 *in ceriu*, PO lipsește, IER. lipsește.

[31] *Inspical / apropiat* redau gr. παρεστηρότα „apropiat, prezent” dar și „în plină putere, vigoare”; MS 4 389 *sloborită spiecă*, MS 45 *apropiat*, PO *incepuse a inspica*, IER. *vires*.

în floare / cu sămînă redau gr. σπερματίζων; MS 4 389 *inflorită*, MS 45 *cu sămînă*, PO *amur inflorită*, IER. *folliculos germinaret*.

[33] *tuncetul / glasurile*, cf. v. 28.

[34] *tuncetul / glasurile*, cf. v. 28.
înainte / adăosă încă, cf. Fac. 4, 2.

X

[5] (prisosul) *pămîntului / prisoscală*, FRANKF. lipsește (ժամանակակից) շնչ շնչ.

[6] *egipcenilor / Eghipctului*, LXX τῶν Ἀγύπτων, FRANKF. այսօտք, MS 4 389 *să roage*, PO *să facă jîrtvă*. Dumnezeul / Domnului Dumnedzăului, LXX τῷ Θεῷ, FRANKF. չոփ դă թե՛; MS 4 389 *Domnului Dumnezeului*, MS 45 *Domnului Dumnedzăului*, PO *Domnului Domnedzeului*.

[10] *sarao*, FRANKF. φαράώ, LXX lipsește.

BB *marfa* redau gr. ἀποσκευὴ „avere miscătoare”, cf. Fac. 31, 18; MS 4 389 *agoniscală*, MS 45 *marfa*, PO *mituleci*, IER. *parvulus*.

[11] BB *de la față* (lui) redă sintagma gr. ἀπὸ προσώπου, ce traduce prepoziția ebr. „de la”. Faraon, neîncrezător, doreea ca femeile și copiii să rămână ostăteci, (BJ).

[13] *vînt de la răsărit / vîntul dustrul* redau gr. ξενεος ὄνότος ερ, vînt dinspre mare; pentru locuitori Palestinei, marea era la răsărit; cf. Fac. 12, 8. MS 4 389 *vînt despre răsărit*, MS 45 *vîntul nôton*, PO *vîntul de către răsărit*, IER. *ventum uretem*.

[15] *s-a puslii / să strică* redau gr. φθείρειν „a pieri, a fi distrus”; MS 4 389 *strică*, MS 45 *să strică*, PO *pusliind*, IER. *vastantes*.

[18] *lui Dumnezeu Domnului*, LXX πέδε τὸν θεόν, FRANKF.: πέδε κύριον; MS 4 389 *câtră Domnul*, MS 45 *Domnului*, PO *pre Domnul*, IER. *Dominum*.

[22] *negură / ceață* redau gr. θύελλα „furtună, uragan”; MS 4 389 *fum*, MS 45 *ceață*, PO lipsește, BJ *d'epaisse ténèbres*.

[23] *din locul său / den patul lui* redau gr. κοίτη „culcuș, pat”; MS 4 389 *den patul*, MS 45 *den patul*, PO *den acela loc.*, IER. *de loco*, GN scin *Haus*.

în sălașele lor / în toate cîte le trebuia redau sintagma gr. էν πᾶσιν, օլç շատեցնո՞տ; Կառեցնո՞տ<Կառցիցնեցնա! „a locui”; MS,

4 389 *în toate holarăle lor*, MS 45 *întru toate cîte trebuiea*, PO *iuo iată lăcuia*, IER. *ubicumque habitabant*.

[24] BB *marfa* cf. v. 10.

[28] *să te mai.../încă a mai adaoge* redau gr. προσθεῖναι cf. Gn. 4, 2.

[29] *să fie cum spui tu / precum ai zis*, LXX εἴρηκας, FRANKF. οὐδέως εἴρηκας; MS 4 389 *cum zici*, MS 45 *cum ai dzis*, PO *aşa fie cum ai grăit*, IER. *ut loculus es*.

XI

[1] *plagă / rană* redau gr. πληγή, cf. 7, 19.

vă va goni / *va scoate* redau gr. ἐκβάλλειν „a alunga, a da afară”; MS 4 389 *vă va scoate*, MS 45 *va scoate*, PO *vă va sili...*, IER. *com-pellet exire*.

cu mare prigoană / *cu toată scoaterea* redau gr. ἐκβολὴ; *<ἐκβάλλειν* „alungare, expulzare”; MS 4 389 *cu toată agoniseala*, MS 45 *cu toată scoaterea*, PO *să ieșiș afară*, IER. cf. nota anterioară. Evenimentele Exodului se petrec în sec. al XIII-lea i.c.n. Variantele ieħovišta și eloħiħta au fost redactate în sec. al X-lea i.e.n. În acest interval de timp este normal ca veridicitatea lor să pălaşească. Interpretate apoi în funcție de intențiile diferitelor tradiții, pe care fiecare, la timpul său, le-a reformulat astfel încât să constituie un model pentru prezent și viitor, ele au suferit modificări pe parcursul diferitelor redactări (LTHK). Astfel, ultimele versete ale capitolului 10 cuprind relatarea celor nouă plăgi, care aparțin tradiției Exodului-fugă, cf. 7, 8. Relatarea plăgi a zece, care începe acum, prezintă *Exodus* ca alungare (cf. 12, 31–32 și anterior 4, 21; 6, 1). Cele două interpretări ale Exodului sunt incompatibile, dacă ele se referă la același grup al populației israelite. Ambele pot fi însă justificate, dacă e vorba de două grupuri diferențiate. Exodul-fugă se referă la grupul lui Moise, urmărit de egipcenii și salvat miraculos prin nimunea de la Marea Roșie. Exodul-alungare aparține istoriei unui alt grup, expulzat anterior de egipcenii. Cele două tradiții pot fi urmărite în dualitatea itinerariilor ieșirii din Egipt (cf. 13, 17). Tradiția referitoare la grupul lui Moise este mai importantă și ca atare să-ă impună, înglobind elemente ale unor evenimente anterioare (BJ).

[2] Jefuirea egipcenilor este un motiv secundar, care aparește în 3, 21 și va reapărea în 12, 35–36. Existența sa aici exclude posibilitatea ca egipcenii să fi făcut experiența celor nouă plăgi precedente (BJ).

[3] Versetul acesta îi prilejuește un lung și fantezist excurs istoric lui I. HELIADE RĂDULESCU, care incriminează asuprarea și condiția umilă a asuprului, redus la reacții elementare („noi aici nu apărим decât instinctul popoilor sclavi sau scăpătași”, p. 90), în aşteptarea „mîntuirii” de la cel puternic, ales în acest scop: „Popolul te voiește de o putere cu Faraon, o Moise, ca să creză că îl poți mîntui; fă-te dar tare înaintea egipcenilor și înaintea lui Faraon, și a servitorilor acestuia, și atunci vei fi tare și în ochii popoului hebreu întreg” (Biblicele, p. 90).

[4] *prin / prin mijlocul* redau sintagma greacă εἰς μέσον, care suferă același tratament în greacă tîrzie ca și ἐνώπιον, cf. Fac. 1, 4. MS 4 389 *în mijlocul...*, MS 45 *în mijlocul*, PO *în...*, IER. *in (Aegyptum)*.

Primile vîrstăre ale animalelor au fost adăugate după 12, 12, căci ele aparțineau, ca și primii născuți ai omului, lui Iahve (BJ).

[6] *(nu va) mai (fi) / încă nu se va mai adaoge* redau gr. προσθεῖναι, cf. Fac. 4, 2.

[7] Nu va lătră / *nu va chelălăi... cu limba lui* redau gr. οὐ γέγετε κύων τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ; γρύζειν „a guita”; MS 4 389 *nici eline nu va mîșca cu limba*, MS 45 *nu va mușca cîine cu limba lai*, PO *nice cîine nu va crîni*, IER. *non multiet canis*. dcosește / *proslăvi* redau gr. παραδίδωμι, cf. 8, 18.

între / în mijlocul cf. Gn. 1, 4. MS 45 *în mijlocul lui Israel*, LXX τῷ Ἰσραὴλ, FRANKF. ան սիան *Israēl*; MS 4 389 *între fiili lui Israel*, MS 45 *fiilor lui Israel*, PO *zdrătiliceani*, IER. *Israel*.

[8] *slujitorii / copiii* redau gr. παιδεῖς, cf. Gn. 9, 25; MS 4 389 *slugile*, MS 45 *copiii*, PO *slugile*, IER. *servi*.

[9] *semenele și minunile* cf. 4, 21. I. HELIADE RĂDULESCU respinge, în traducerea sintagmei „semene și minuni”, termenul *minune*, în baza unei argumentări mai curînd scientifice, decînd filologice: „Minunile lui Dumnezeu stau în legile eterne și nemutabile ale naturei”, cu referire specială la geneza: „Dumnezeu și-a făcut o dată minunile la creația” (Biblicele, p. 91).

[10] în pămîntul Egiptului / ..., LXX ἦν γῆ Αἴγυπτος, FRANKF.; MS 4 389, MS 45, PO, IER lipșețe; GN vor den Augen des Pharaos, BJ devant Pharaon, BDS davanti al faraone, semnele și minunile, cele nouă plăgi. Versetele 9 și 10 sunt redacționale (BJ).

XII

[2] Prima lună a primăverii (martie-aprilie), numită în calendarul vechi Aviv (luna culesului). În calendarul postexilic, 'de origine babiloaneană, se numește Nisan (cf. Fac. 7, 11). Prima lună a anului, căci ea marchează o nouă etapă în istoria poporului lui Israel, nașterea sa ca popor liber. cf. I. HELIADE RĂDULESCU, Biblicile, p. 91.

[3] capii de familie / dupe casele rudeniei redau sintagma gr. κατ' οὐρανὸν πατρῶν, cf. 6, 14. MS 4 389 după rudenta casei lui, MS 45 după casele rudenici, PO tot omul căsătoriu, IER. per familiis et domos suas.

mitel / oacie redau gr. μέλισσας, folosit în VT pentru oacie, dar redă și termenul ebr. pesah „miel pascal”, care în NT va fi tradus prin διυνός sau ἔψιστος. MS 4 389 oacie, MS 45 oacie, PO miel, IER. agnus. Aceasta devine în VT simbolul poporului israelit (Is. 63, 11, Nm. 27, 17), al cărui păstor este Dumnezeu (Is. 63, 11, Ps. 98, 3 ; 99, 3).

[5] Pentru israeliți, popor nomad, de păstori, activitate pe care au continuat-o și după stabilirea lor în Palestina, mielul a fost în toate epociile unul dintre animalele de jertfă preferate (Ex. 12 1–12, Nm. 28–29), înscriindu-se astfel într-o tradiție aproape universală. Grecii și hitiții jertfeau dinințătilor solare un miel alb, celor infernale unul negru; în islam, la sărbătoarea Ramadaniului se jertfește un miel în amintirea sacrificiului lui Avraam etc. Jertfele de mici se aduceau primăvara (la indieni, perși, finlandezii etc.), mielul fiind, ca ipostază a berbecului, un arhaic simbol solar (LTHK, CHEVALIER / GHEERBRANT, DE VRIES, LURKER⁵). În VT, devine ca și turme un simbol al israeliților (Is. 40, 10–11), preluat astfel și în NT (Lc. 10, 3, 15, 3 și urm., Ioan, 21, 15–17). Dar VT, prin cîteva pasaje semnificative (Is. 52, 1, 3–53, 12), anunță și accepția superioră, mesianică, a simbolului mielului pascal. deplin / tcajār redau gr. τελείων „complet, perfect”; MS 4 389 lipșețe, MS 45 deplin, PO fără beadă, IER. absque macula.

BB fără prihană, FRANKF. χμωμαν „neprînhâit, nevînat”; MS 4 389 nevinovață, MS 45 fără prihană, PO, IER. lipșețe.

[6] să nu vă atingeți / va fi voaă păzilă redau gr. διατηρεῖν „a se abîna”; MS 4 389 să o păzi, MS 45 va fi voaă crufat, PO vesifinea, IER. servabilită. pe la inserat / cădră seară redau gr. ἐσπέραν, literal „între cele două seri”, conform tradiției samariteene: între apusul soarelui și noaptea completă; conform aceleia talmudice și fariseice: între declinul și apusul soarelui (BJ).

[7] În epoca arhaică, acest ritual era săvîrșit de capul familiei, pentru ocrotirea membrilor comunității sale și a turmelor; acum el devine, ca și singele circumvizie, însenii al apartenenții la poporul alces.

[8] azime redă gr. ἀζύμα, , ebr. maṣṣot, pline din făină de orz, nedospită; MS 4 389 azimă, MS 45 azime, PO plîne adzimă, IER. azymi panes. cu ierburi amare / cu papădăie, redau gr. ἐν τικνίδων; MS 4 389 cu susăiu, MS 45 cu susăiu (marg. lăptuci), IER. cum laetacis agrestis, de sapt, un amestec de hrean amar, ridichi și praz (DE VRIES, p. 120).

[10] oasele să nu le sfârîmașă – este un adaus grecesc. Rămășițele trebuiau arse, pentru a se evita orice profanare (BJ).

[11] Paștile / pasha, ebr. pessaḥ, gr. πάσχα, denumește atât mielul pascal, cât și sărbătoarea. Etimologia cuvintului este necunoscută. IER. propune o variantă, fără suport, însă, în ebraică: phase id est transitus Domini. Ieș. 12, 13, 23, 27 oferă o explicație secundară: Iahve „a sărit”, „a omis” sau „a ocrotit” casele israeliților. De origine preisraelită, Paștele, sărbătoare de primăvară a păstorilor nomazi, preluat devreme de iehovism, a fost istoricizat, datorită coincidenței între ieșirea din Egipt și serberea sa, și interpretat ca o sărbătoare a aducerii-amintire. Prin reformă cultică a lui Iosua, în 621 i.e.n., se transformă într-o sărbătoare familială, celebrată în templul din Ierusalim, și este contopit cu sărbătoarea Azimilor (15–21 Nisan). Aceast lung pasaj al Paștelui, 12, 1–13, 16, conține o veche surșă iehovistă (12, 21–23, 27^a, 29–39), unele adausuri în stilul Deuteronomului (12, 24–27^a, 13, 3–16 și probabil 13, 1–2), altele ale tradiției sacerdotale (12, 1–20, 28, 40–51). MS 4 389 pasha, MS 45 pashe, PO paștile, IER. phase.

Această ultimă cină în Egipt are loc într-un moment decisiv al istoriei poporului israelit; trecerea de la robie la libertate. Elementele care compun această ultimă noapte petrecută în Egipt sunt tot atîtea referiri la trecut și viitor: pregătirea în grabă a cincii-amintire a vremurilor cînd nu aveau timp din cauza muncilor grele, dar și aşteptarea febrilă a orei eliberării, pentru care trebuiau să fie gata de plecare.

[12] judecală / izbindă redau gr. ἐκδίκησις, cf. 7, 4. MS 4 389 izbindă, MS 45 izbindă, PO giudecățile. IER. iudicia.

[13] plagă / rană cf. 7, 19, nimicitoare / să nă surpată redau gr. ἐπαφήσειν „a distrugă”; MS 4 389 să perit, MS 45 să nă surpați, PO pierdătoare, IER. disperdens. lege redă gr. τὸ νόμουν, cf. Fac. 26, 5; MS 4 389 lēge, MS 45 lēge, PO cu cîste, IER. cultu...

[15] azime, ebr. maṣṣot, gr. ἀζύμα; termenul denumește atât pline nedospită, cât și sărbătoarea care avea loc între 15–21 Nisan. Originară din Canaan, inițial sărbătoare agrară la care participau toți bărbații, ca durată sapte zile. În prima zi se aduceau prinosi intuiul spic 'omer, în celelalte zile se mincau azime. Ulterior, ea va fi înțeleasă ca o comemorare a ieșirii din Egipt și contopită cu aceea a Paștelui.

dăspură / aluat, ebr. 'as.'or, gr. ζύμη, „maia”, care, datorită fermentării, a procesului de acrîere, devine un simbol al impurității și corupției. La români, flamen Dialis nu trebuie să se atingă de maia (PLUT. QUAEST. ROM. 109); MS 4 389 aluat, MS 45 aluat, PO avenită, IER. fermentum.

[16] adunare / numită redau gr. συλλογή „convocare” < *συλλέγειν* „a chema la, a convoca”; MS 4 389 de sărbătoare MS 45 numită, PO sărbătoare, IER. festivitate.

BB lucrul cu slujbă redă gr. τὸ λατρεύσαν „muncă pentru cîștiig, muncă, slujbă”; MS 4 389 lucrul de slujbă, MS 45 lucrul cu slujbă PO lucru, IER. nihil operis...

mîncare / la tot sufletul redau gr. φυγὴ, care traduce ebr. nephesh, aici cu sensul cel mai concret „carne de mîncat”; MS 4 389 să mânânce, MS 45, la tot sufletul, PO de-a mîncarea, IER. ad vescendum,

[19] băstinaș / moșneni redau gr. αὐθόχθων; MS 4 389 lipșețe, PO lăcuiitoriu de-aicea, IER. indigenis.

[21] Junghiaș redă gr. θύειν „a jertfi”, apoi „a înjunghia un animal în scop cultic sau profan”, în sintagma θύειν τὸ πάσχα „a înjunghia mielul pascal”. MS 4 389 junghiat (pashă); MS 45 jumghiaș (pasha), PO facești jirtvă paștile, IER. immolate phase.

[22] isop, gr. οσσώπος, plantă aromatică, folosită în diferite ritualuri purificatoare.

[23] nimicitor / cela ce pîerde redau gr. ὄλεθρεύων „ucigaș, cel ce distrugă”. În ritualul preisraelit al Paștelor, un demon ce personifică pericolul care amenință turmele și familia. Pentru îndepărtarea lui, se usageau intrările corturilor cu singe (BJ).

[25] Rînduială / slujbă redau gr. λατρεία. Cuvîntul apare de nouă ori în LXX și denumește venerația cultică sau respectarea unui ritual religios, aici Paștele: λατρεία .... secundum consuetudinem, qui locuti sunt qui nobis divina eloquenta considerunt, aut semper aut tam frequenter ut paene semper ea dicitur servitus quae pertinet ad colendum deum (AUGUSTIN CIV. X, 1, 2); MS 4 389 locmeala, MS 45 slujba, PO slujbă, IER. cærimonias.

[26] rînduială / închinăciunca redau gr. ἡ λατρεία, cf. versetul anterior; MS 4 389 obiceiu, MS 45 închinăciunca, PO slujbă de cîste, IER. religio.

[27] a ferit / a acoperit redau gr. σκεπάζω „a acoperi, a proteja”; MS 4 389 au acoperit, MS 45 au acoperit, PO au trecut prespe, IER. transivit.

[29] temniță / gropă redau gr. ὁ λάκκος „gropă, temniță”; MS 4 389 den groapă, MS 45 de în gropă, PO în temniță, IER. în carcere.

[34] aluat / pielm redau gr. τὸ σταῖς „făină de alac, pusă în aluat, aluat”; MS 4 389 făină, MS 45 pielm, PO aluatul, covefile (cu aluat) / aluaturile redau gr. τὰ φυράματα „aluaturi”, IER. farinam conspersam; MS 4 389 cu aluat, MS 45 aluatul, PO să fie de hrana. Diferența de traducere se datorează și lectiunilor diferite ale versetului în LXX și FRANKF.

[37] Ramses / Ramési cf. Fac. 47, 11. Sucol / Sochol, cf. Fac. 33, 17; MS 4 389 Sochoth, MS 45 Sochoth, PO Stuhof.. Cifra este exagerată, reprezentă, probabil, numărul unui recensămînt al întregului popor israelit din epoca documentului iehovist (BJ).

„...un popor de la două milioane cinci sute de mii pînă la 3 milioane de susțe”, după I. HELIADE RĂDULESCU, care introduce în caleul și femeile și copiii, exagerarea devinând astfel și mai evidentă. (*Biblicele*, p. 92; vezi și nota lui HELIADE la v. 40). *femei și copii / unelte* redau gr. ἀπόσκευη cf. 10, 10.

[39] *alat / pielmul* cf. v. 34.

Aziile amintite aici sunt aceleia din vechiul ritual de Paști, sărbătoare a nomazilor, care înțineau de obicei pînă nedospită. Tradiția iehovistă le-a interpretat ca un semn al grabei cu care au ieșit din Egipt (BJ).

[40] Textul grecesc include în acastă cifră întreaga ședere a patriarhilor în Canaan (BJ).

[41] BB și fu redă sintagma gr. κατέβησεν, cf. Fac. 6, 1.

[42] Prima parte a acestui verset în FRANKF. face parte din cel anterior.

[43] Mielul pascal și nu sărbătoarea. Versetele 43-50 completează ritualul sacerdotal din 3-11. Israelitul era socotit „locuitor al țării”, adevăratul autohton din Canaan (BJ).

[46] ..... / nu se va lăsa den cărnuri pre dimineață, FRANKF. șv. καταλεψετε ἀπὸ τῶν κρεῶν εἰς τὸ πρωῒ, LXX lipsește; MS. 4 389 iar de pe râmine carnei pînă dimineață, MS 45 să nu lăsă den cărnuri pre dimineață, PO lipsește, IER. lipsește.

[48] Străinul așezat în Israel *ger* avea un regim special, ca al metecului la Atene. Patriarhii au fost astfel de străini în Canaan (Fac. 23, 4) și israeliții în Egipt (Fac. 15, 13, Ies. 2, 22). După ieșirea Țării Sfinte, rularile s-au schimbat: israeliții devin băstinași care primește la ei străini (Dt. 10, 19). Acești străini cu drept de domiciliu sunt supuși tută legilor severe ale sabatului (Ies. 20, 10, Dt. 5, 14). Ei au dreptul să aducă ofrande lui Iahve și să cerbeze Paștele numai dacă s-au circumcis. Se pregătesc, astfel, statutul de prozelit al epocii grecești (Is. 14, 1) (BJ).

[51] în ziua aceea / și fu cf. Fac. 6, 1.

XIII

[2] Legea primului născut din Ies. 13, 1–2, 11–16 este un adaus în stilul Deuteronomului (BJ).

[3] Din pămîntul Egiptului / din pămîntul Egiptului, FRANKF. չ Alγύπτου ; MS 4 389 din fara Eghiptului, MS 45 de la Eghiptu. Ieșirea evreilor din Egipt este interpretată astfel de I. HELIADE RĂDULESCU, care pornește de la explicarea cuvîntului *Exod*: „Vorba *exod*, însemnând *ieșire*, nu arată numai ieșirea materialmente a popoului hebreu din Egipt, ci și ieșirea dintr-o societate faraonică păgână și despotică într-o societate mosaică, umană și liberală; ieșirea din sclavie la libertate, din lumea vechiă și superstițioasă într-o lume nouă și drepterezătoare” (*Biblicele*, p. 52).

[4] Cf. 12, 2, „luna dentită” în BB. La HELIADE: „luna celor noi și spică” (*Biblicele*, p. 94).

[5] FRANKF. are o altă ordine a ținuturilor.

Sintagma „pămîntul [țara, locul] unde curge lapte și miere” s-a generalizat în limba comună, cu sensul „ținut bogat, indesfătuit”. SADOVEANU numește astfel Moldova din vremea lui Nicoră Potocovăz, indicind izvorul biblic al formulării: „În țara asta unde curge miere și lapte, după slova Scripturii, noi sărmâni n-aveam nici la ospăt” (*Opere*, XVIII Ediția de Stat pentru Literatură și Artă, 1959, p. 152). GALA GALACTION localizează, după războul din 1877–1878, acest pămînt al făgăduinței în nordul Dunării: „Se pare că după războul din 1877–78 și după ridicarea Bulgariei independente, nonmazi (sălașurile de tiganii, n.n.) din peninsula balcanică se retrăseseră pe neșinșite la miazașoapte de Dunăre, în țara grăului, a laptelui și a mierii” (*Papucii lui Mahmud*, în *Opere alese*, I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956, p. 366).

[9] buze / rostul redau gr. στῶμα „gură”; MS 4 389 buzele, MS 45 rostul, PO gura ta, IER. în ore tuo.

[12] FRANKF. prima parte a acestui verset face parte din versetul anterior.

[13] Conform celui mai vechi cod din Israel, primii născuți ai omului și animalelor aparțineau lui Iahve (Ies. 13, 2, 12, 15 : 22 28–29 ; 34, 19–20). Primii născuți ai animalelor erau sacrificiați (Dt. 15, 19), grăsimea și singele inchinate lui Iahve, carnea apartinând preotilor (Nm. 18, 15–18). Animalele socotite impure, printre care și măgarul, erau ucise sau înlocuite cu altele ce puteau fi aduse jerihă (Dt. 15, 21–23, Lv. 26, 27). Primii născuți ai omului pot fi răscumpărăți cu bani (Ies. 13, 13 ; 34, 20, Nm. 3, 44–47). Consa-

cerarea lor lui Iahve și răscumpărarea sunt legate în Ies. 13, 14 și urm. Nm. 3, 13 ; 8, 17 de ieșirea din Egipt și plaga a zece. Tribul lui Levi este consacrat lui Iahve ca răscumpărare pentru primii, născuți ai neamului lui Israel (Nm. 3, 12, 40–51 ; 8, 16–18) (BJ, LThK).

[17] I-a dus / povățui redau gr. ὁδηγεῖν „conduce pe un drum a ghidă”; MS 4 389 duse, MS 45 povățui, PO duse, IER. dusit. filistenilor / filistim, cf. Fac. 10, 14 ; MS 4 389 Filistimului, MS 45 Filistim, PO filistianilor.

Aici începe *Exodul propriu-zis*, drumul poporului ales prin deșert spre Tara Făgăduinței. Determinarea itinerarului și localizarea exactă a etapelor sale sunt extrem de dificile. Anumite denumiri par a indica, totuși, un drum prin nord (adică prin linia filistenilor). Această neconcordanță se explică prin cele două tradiții literare, a exodului-fugă și aceea a exodului-alungare. Dublul itinerar corespunde celor două grupuri, ce au părăsit Egiptul în epoci diferite (cf. 7, 8 și 16, 1). *că era mai aproape / că aproape era* – este calea normală, paralelă cu coasta. Ea nu a fost urmată de grupul care a fugit din Egipt, ci de cel alungat. Pe acest drum se pot localiza și cele trei denumiri geografice din 14, 2. În tradiția exodului-fugă, au fost inserate elemente ale celeilalte versiuni.

[18] *Marea Roșie*, gr. ἑρμηρᾶς θάλασσα. Ebraicul este identic cu egipt. *twf* „papiro”, deci s-ar traduce „marea păpușului”. În mai multe locuri (Ies. 23, 31, Nm. 14, 25 : 21, 4, Dt. 1, 40 ; 2, 1, Jud. 11, 16 ; 3 Reg. 9, 26), numele se referă la o mare în estul peninsulei Sinai. Alte locuri denumește astfel marea prin care a trecut poporul israelit la ieșirea din Egipt, care s-a căci în vestul peninsulei Sinai. Textele egiptene, pe de altă parte, amintesc un teritoriu înăștinios în nord-estul Deltai Nilului. Localizarea mării miracolului este dificil de stabilit și datorită neconcordanței textelor. Aici amintirea ei este un adaus, căci textul primitic nu dă decât o indicație vagă – au pornit prin deșert spre est sau sud-est. În Ies. 14, se amintește numai „marea”, fără altă determinare (BJ, LThK). MS 4 389 *Marea Roșie*, MS 45 *Marea Roșie*, PO *Marea Roșie*, IER. *mare Rubrum*.

[19] BB socoli redă gr. ἐπιστοποίην, cf. Fac. 21, 1; MS 4 389 cereala, MS 45 socoli, PO cedula-va, IER. visitabit.

[20] *Elam / Othom*, gr. Οδοյ Fortăreața de granită a Egiptului, ce ocupa o poziție cheie a drumurilor în interiorul și sudul peninsulei Sinai. MS 4 389 *Othom*, MS 45 *Othom*, PO *Elman*, IER. *Elham*.

[21] Se intilnesc în Pentateuh diverse manifestări ale prezenței divine; coloana de foc și coloana de nor aparțin tradiției iehoviste. Versetul este prelucrat astfel de EMINESCU în strofa a IV-a din poezia *[La moartea lui Eltade]*: „O stea a supt puternic eclipsa cea solară / Un stilp pin chinuire un drum nef-[a] arătat” (O. I, p. 261). Pe lîngă poezia *[La Eltade]*, „Familia”, III, 25, 18/30 iunie 1867, se păstrează în manuscrisele lui EMINESCU o a doua odă închinată acestuia, net superioară ca realizare artistică, scrisă la Vienna, imediat după dispariția lui HELIADE (27 aprilie 1872), publicată de PERPESSICIU în *Opere* I, sub titlul *[La moartea lui Eltade]*, în care moare înaintă la tinăturul poet este comparat cu vechii profesori, în frunte cu Moise: „Aduceți-vă aminte de-acela năpte / De frunțile lumină a vechilor profesori / Pe un pustiu de piatră, pe cer d-azur și rose / Trebuie un stilp de flacări ce lumina, mără / Și-n frunte unui popol pierdut în chin – e Mose / Și suflul lui mare, adine și îndrănet / Prevede că din sunul pierdutului popor / E viitorul lumei și al ei mintivitor (O. I, p. 261). Comparația lui HELIADE, călăuzitor romanilor, cu Moise, salvatorul evreilor din captivitatea egipteană, apare și la alii contemporani ai lui EMINESCU. PERPESSICIU invocă următoarea frază extresă dintr-un discurs publicat în ziarul „Timpul”, rostit la comemorarea lui HELIADE de la sfîrșitul anului 1881: „Ca un alt Moise cu toțigul genitului său despicăt întunericul” (O. I, p. 264). Imaginea ii apare criticului „convențională”, dar semnificativă „pentru caracterul ci de familie” (*ibid.*).

[22] BB a le lumina, FRANKF. τῷ φαίνεται, LXX lipsește, MS. 4 389 să-l lumineze (apărține v. 21), MS 45 a le lumina, PO, IER. lipsește.

XIV

[2] *Pi-Hahiro / curte* redau gr. Ἔπωλης „loc de înnoptare, tabără”, ebr. *pī-hahirōt*; MS 4 389 ogrădă, MS 45 ogrădă, PO (sesul) *Herolutui*, DOS. PAR. *Fighátron*, IER. *Phiahiroth*. *Migdal / Magdāl*, ebr. *migdōl* „turn”, gr. LXX Μαγδώλος, FRANKF. μαγδόλος, localitate în partea cea mai de nord a Egiptului ; MS 4 389 *Magdal*, MS 45 *Magdol*, PO *Migdol*, DOS. PAR. *Mogdal*, IER. *Magdolus*. *Baal-Tefon / Veclisipon*, ebr. *ba'al-siphon*, gr. βεελσεπόν ; MS 4 389 *Veclisipon*, MS 45 *Veclisipon*, PO *Velsephon*, DOS. PAR. *Vesascipon*, IER. *Beelsiphon*.

[4] *mă voi proslăvi* redă gr. ἐνδόξαζόμενος, termen consacrat pentru mărcia divină, care se manifestă în evenimente fericite, prin glorificarea și înaintea celor ce-l slujesc, dar și ca forță punitivă, pentru dușmanii săi (THEOL. WB); MS 4389 *mă voi proslăvi*, MS 45 *mă voi proslăvi*, PO *mă voi slăvi*, IER. *glorificabor*. FRANKF. sfîrșitul acestui verset aparține celui următor.

[5] Actualizind, cum procedeață adeseori, I. HELIADE RĂDULESCU manifestă mereu o tendință clară de generalizare, în baza unor apropieri fortuite între textul biblic și stările sociale din lumea modernă: „aşa se întimplă totdeauna în revoluțiile cele mari” (Biblicele, p. 96).

[6] *căpătenii* redă gr. ἀποστάτης „persoană din anturajul regelui sau reginei”; MS 45 *halmani*, PO *călăuji*, DOS. PAR. *halmani*; IER. *duces*.

[9] *Pi-Hahitol / curții* redau gr. ἑπανθίς, cf. v. 2.
Boal-Tefon / Veelsipfén, cf. v. 2.

[10] BB *iatō*, FRANKF. își: MS 4389 *iatō*, MS 45 *iatō*, PO *iacna*.

[12] Generalizind, I. HELIADE RĂDULESCU vede aici o reacție normală a maselor în revoluție, cu referire specială la anul 1848 în Tara Românească (Biblicele, p. 96).

[13] *nu izbăvi / mintuirea* redau gr. σωτηρία, în VT, printre altele salvare a oamenilor de către oamenii sau Dumnezeu; MS 4389 *mintuirea*, MS 45 *mintuirea*, PO *lucrurile mari*, IER. *magnalia .fapte minunale, mari*.
BB *nu adaoge* redă gr. παροθήκει, cf. Bac. 4. 2.

[16] Miracolul Mării Roșii este prezentat deosebit. Tradiția sacerdotală și eloiștă desemnează ca instrument al acestui miracol toisagul lui Moise. În tradiția iehovistă, Dumnezeu însuși intervine, susținând un viu care scăpa marei, iar egiptenii sunt inghițiti de refluxul ei. În această tradiție, nu se amintește trecerea mării de către israeliții, ci numai nimicirea miraculoasă a egiptenilor, pe care o reține și cîntecul foarte vechi din 15, 21. Nu se pot determina exact locul și derularea evenimentului, dar el a însemnat pentru israeliții o manevră strălucitoare a lui Iahve „războinicul” (Ies. 15, 3) și a devenit unul dintre elementele fundamentale ale credinței iehoviste. Acest miracol al mării a fost apropiat de acela al trecerii Iordanului (Ios. 3–4). Ieșirea din Egipt este concepută ulterior după modelul intrării în Canaan și cele două relatări se îmbină în acest capitol. Tradiția creștină a considerat miracolul mării un semn al mintuirii și mai exact al botăzului (1 Cor. 10, 1) (BJ).

[17] *mă voi proslăvi* cf. v. 4.

[19] *ingerul lui Dumnezeu*, cf. Gn. 16, 7.

[20] *între / între mijlocul* cf. Gn. 1, 4.

A stat / ... LXX ἔστη (repetat din versetul anterior), FRANKF., MS 4389, MS 45, PO lipsește.

[22, 23] „Tot miracolul sau minunea ce se vede aci este legea eternă a lui Dumnezeu prin care se face fluxul și refluxul mărilor” (HELIADE, Biblicele, p. 97).

[24] *straja dimineții / straja cea de minecăt* redau sintagma gr. ἡ γῆ φυλακὴ τῇ ἑωθινῇ, ultima veghe a nopții, 2 – 6 dimineață MS 4389 *straja-dimineții*, MS 45 *strajă de la minecăt*, PO *venind zorile*, DOS. PAR. *în strajă dimineții*, IER. *vigilă malutină*.

[25] *a impiedical* în versiunea ebr. *a scos, a îndepărta*.

[27] *mînal / scutură* redau gr. ἐκτυπάσσεται „a scutura”; MS 4389 *scutură*, MS 45 *scutură*, PO *vândăgindu-i*, IER. *involvat*.

[30] FRANKF. sfîrșitul acestui verset aparține celui următor.

[31] *a nimicit / au făcut* redau gr. ποιεῦν „a face”; MS 4389 *au făcut*, MS 45 *au făcut*, PO *arălace*, IER. *exercerat*.

XV

Vers. 1–19 au intrat în Psaltilor tradiționale ca ps. 152.

[1] *cintare* redă gr. φύδη, care traduce ebr. *schir* „cîntec”. Numele acestui psalm îl constituie versetul 21, o rămășiță a unui vechi cîntec de biruință. Amplificat ulterior prin includerea temei salvării miraculoase în timpul ieșirii din Egipt, apoi a cuceririi Canaanului, și chiar a construirii templului din Ierusalim (BJ), MS 4389 *cinfare*, MS 45 *cintare*, PO *cintec*, COR. PS *cîntec*, SCH. *cîntec*. FRANKF. începutul acestui verset aparține capitoului anterior. BB *cu mărire se mări* redă sintagma gr. ἐνδόξεο... ἐδόξασται, pentru determinarea sfîntei divine în formă sa invizibilă sau sensibilă, „slava și puterea lui Dumnezeu”. MS 4389 *cu slavă se slăvi*, MS 45 lipsește,

PO *in slavă înălțat iaste*, PS. SCH. *slăvitu e, proslăvi-se*, IER. *glorios... magnificatus est*. Călăret, PS. SCH. *incalcatorii*.

[2] *tăria / ajutoriu* redau gr. βοηθός „ajutor”; MS 4389 *ajutătoriu*, MS 45 *ajutoriu*. PO *tărimea*, IER. *fortitudo*. *scutul / acoperitoriu* redau gr. σκεπαστής „cel ce acoperă, protejează”; MS 4389 *acoperitor*, MS 45 *acoperitor*, PO *lauda*, PS. SCH. COR. PS. *acoperitoriu*, IER. *laus*. În textul ebraic „cîntec” (BJ).

[3] *tare in război / surpind război* redau sintagma gr. συγχέον πολέμους; συντρίβει „a sfârma, a distrugе (dușmanii)”; MS 4389 *fărmind război*, MS 45 *surpindu război*, PO *războiu bătătoriu*, COR. PS. *frimse războiele*, IER. *quasi vir pugnator*.

[6] *dreaptă / dreaptă* redau gr. δεξιά, mină dreaptă a lui Dumnezeu, simbol al puterii divine.

[8] *suflarea miniei tale / pren duhul miniei tale* redau sintagma gr. διξιών πνεύματος τοῦ θυμοῦ; σύνρρος redă ebr. हारौन, diph. „minie, minia lui Dumnezeu”, pl. πνεύμα cf. Gn. 1, 2. MS 4389 *duhul miniei miniei lui Dumnezeu*, IER. *urgere*, MS 45 *duhul miniei*, PO *duhul urgitei*, COR. PS. *cu duhul miniei tale*, IER. *in spiritu furoris tut*.

[10] *suflarea / duhul* redau gr. τὸ πνεῦμα, cf. Gn. 1, 2. MS 4389 *duhul*, MS 45 *duhul*, PO *spiritul*, IER. *spiritus*.

groaznică / tare redau gr. σφρόδρων „violent, vehement”; MS 4389 *cumplirea*, MS 45 *tare*, PO *pulearnică*, IER. *vehementibus*.

[11] *sfîntenie / sfîntii* redau gr. σιγίστος, care traduce ebr. qâdôsch. Radicalul qâdsh „a lăia” și înseamnă „a fi izolat de tot ce este lumesc și impur”. În concepția Vechiului Testament, numai tainicul Dumnezeu al creației este „sfînt” în sens absolut (LTHK, THEOL. WB, I, p. 88, BIIII). MS 4389 *intru sfînti*, MS 45 *întru sfînti*, PO *in sfîntice*, PS. SCH. COR. PS. *in sfînti*, IER. *in sanctitate*. *minuni / ciudace* redau gr. τέρατα cf. 5, 21.

[13] *mila / direplatea* redau gr. δινουούντη, cf. Gn. 15, 6, 20, 15; MS 4389 *direplatea*, MS 45 *direplatea*. PO *mila*, IER. *misericordia*. *la locașul sfînt / la odihna cea sfîntă* redau sintagma gr. τὸ κατεῖλυχ „loc de popas, asezare”; MS 4389 *lăcașul lău cel sfînt*, MS 45 *la popasul sfîntul*, PO *loc sfînt de lăcașul al lău*, IER. *habitaculum sanctum tuum*.

[14] *neamurile / limbile* redau gr. τὰ γόνη, cf. Gn. 10, 5. *durere / întristăciuni* redau gr. ὁδύνες; ὁδύς „durere nașterii”. Durere asemănătoare cu cele de la naștere, o imagine frecventă în textul Biblici (BJ). MS 4389 *dureri*, MS 45 *chinuri*, PO *frică*, PS. SCH., COR. PS. *dureare*, IER. *dolores*.

[15] *s-au spămintat / grăbită* redau gr. σπεύδειν „a se grăbi, a se repezi”, dar și „a se teme”. MS 4389 *se silita*, MS 45 *stărgîrdă*, PO *turbură-se*, PS. SCH. *stejiră-se*, COR. PS. *stăjiră-se*, IER. *conturbati sunt*. *voiozii ... halmanii*, PS. SCH. *vlădicii ... giudecili*.

[17] *muntele – muntele din Ierusalim*, pe care se va ridica templul (BJ).

[19] Versetul 19 este un adaus redațional (BJ).

[20] *Mariam / Măritam* cf. 6, 20. „eu timpene și cu hore” (BB): „eu timpane și în choruri”, în Biblicele lui I. HELIADE RĂDULESCU, cu motivare: „Alte versiuni zic în loc de choruri danuri; noi preferăm expresia helenică γόνους, căci înțeleg și cintări și danuri totdeodată de aceleasi persoane” p. 100).

[21] BB, MS 4389, MS 45 începutul acestui verset face parte din versetul anterior, FRANKF. corespunde LXX.

[22] Versetele 22–25 aparțin tradiției iehoviste sau celei iehoviste combinate cu aceea clohistică (BJ). *Sur / Sur*, gr. Σωρ; MS 4389 *Sirului*, MS 45 *Sur*, PO *Sur*, IER. *Sur*.

Mara / Mărra, ebr. מַרָּא „cea amară”, gr. Μερρά, fintină ce trebuie căutată fie în apropierea Golfului Suez, fie lingă Cades, în funcție de ipoteza căii urmate de israeliți. MS 4389 *Merra*, MS 45 *Merra*, PO *Maraa*, IER. *Marath*. *Mara / Amărăciune* cf. supra, IER. *Marath*, gr. πικρία; MS 4389 *Mara / Amărăciune*, MS 45 *Amărăciune*, PO *Mara*, altă face amărăciune, IER. *amarititudinem*.

[24] Drumul prin desert este marcat de proteste ale lui Israele împotriva setei, aici și în 17, 3, N.n., 20, 2–3; împotriva foamei

Ies. 16, 2, Nm. 11, 4 și urm.; împotriva pericolelor răzbiniului, Nm. 14, 2 și urm. (BJ).

[25] *legi / drepți* redau gr. τὰ δικαιώματα, cf. Fac. 26, 5. MS 4 389 *indriptările*, MS 45 *drepți*, PO *lege*, IER. *praecepta*, *judecăți* redau gr. κρίσεις; MS 4 389 *judecățile*, MS 45 *giudele*, PO *giudecare*, IER. *iudicia*. *pus ta încreare / ișpili* redau gr. πειράζειν „a încrea“. Ideea alianței și a legăturii personale cu Iahve impune în Biblie afirmaarea omului ca partener al lui Dumnezeu, de aceea un rol important îl primește *proba* sau *Increarea*. Termenul *peirázēin* poate, în funcție de context, să aibă intușuri diferite. Un sens important este acela al încreierii constiente de către Dumnezeu a credinței poporului său. MS 4 389 *ișpili*, MS 45 *ișpili*, PO *ișpili*, IER. *temptavit*.

[26] *cu luare-apărare / cu auxilie* redau gr. ἀπονῆν; MS 4 389 *cu asculare*, MS 45 *cu audul*, PO *lipseste*. *ce este drept / plăcutile* redau gr. τὸ ἄξεστο; τὸ ἀπέστο in LXX „ceea ce Dumnezeu sau o ființă umană consideră plăcut și/să“ (THEOL WB., I, p. 456). MS 4 389 *cèle ce plac*, MS 45 *plăcutele*, PO *ce-i drept*, IER. *quod rectum est*. *rinduilele / direplăfile* redau gr. τὰ δικαιώματα, cf. Fac. 26, 5.

[27] *Elim / Elim*, ebr. 'ēlîm, gr. Αἴλιμ, MS 4 389 *Elim*, MS 45 *Elim*, PO *Elim*, IER. *Helim*.

XVI

[1] *Sin / Sin*, ebr. *sîn*, gr. Σῖν, o regiune a deșertului la nord vest de Sinai. În LXX este identificată cu deșertul Zin (ebr. *sîn*); MS 4 389 *Sinul*, MS 45 *Sin*, PO *Sinai*, IER. *Sin*. *Sinat / Sina*, ebr. *sînaj*, gr. Σῖνα, munte sau masiv muntos, în deșert, în sudul Palestinei; locul unde Iahve a dat israeliștilor prin Moise legea și a încheiat cu ei o nouă alianță. Actualul munte Sinai își datorăză numele și renumele identificării, greu de susținut, cu cel biblic. Cf. și 3, 1. MS 4 389 *Sinata*, MS 45 *Sinâci*, PO *Sinac*, IER. *Sinai*. *lu na a doua, ijjar* (aprilie-mai).

[2] *să cîrceasă / gileevi* redau gr. διχύργυζειν „a bombăni, a murmură“, cf. 15, 24. Termenul, foarte frecvent în capitoile 15–17, subliniază pretenția israeliștilor de a fi ocrorați în toate privințele de Dumnezeu lor și de a-și atinge repeede și fără efort telul, Pământul Făgăduinței. MS 4 389 *strigă*, MS 45 *gileevi*, PO *vreviră*, IER. *murmuravit*.

[3] *de Domnul / de Domnul împăratul...* inovație a BB, FRANKF. numai ănuță *zifio*.

[4] *incre / ișpilescu* redau gr. πειράζειν, cf. 15, 25.

[5] *să pregătească / vor găli* redau gr. ἐτομαζεῖν „a pregăti, a face gala“; MS 4 389 *să gălească*, MS 45 *vor găli*, PO *găleasă-se*, IER. *parent*.

[7] *gileeava* redă gr. γογγυσός, cf. 15, 24; 16, 2.

[13] *după ce / să facu* redau ἐγένετο, cf. Fac. 6, 7.

[14] *coriandrul / coliandrusul* redau gr. κόριτσον; MS 4 389 *coriandru*, MS 45 *coliandrău*, PO *lipseste*. IER. *coriandrus*. Acest capitol inserează cîteva elemente jehoviste într-un ansamblu ce aparțin tradiției sacerdotale, ce reunesc cele două miracole: prepeltele (v. 13) și mana. Dar mana se formează în mai-iunie, iar prepeltele se intore din migrația lor în septembrie. Este posibil că această tradiție păstrează amintirea celor două grupuri ce au părăsit separat Egiptul și al căror itinerariu a fost deosebit, cf. 7, 8, 11, 1; 13, 17 (BJ).

[15] *ce oare o fi / ce iaste acesta* redau gr. Τί εἶστιν τοῦτο, care traduce ebr. *mân hă*, întrebare care a prilejuit etimologia populară a curvîntului *mană*, a cărei semnificație este necunoscută. Pentru a sublinia această etimologie, textul grec redă numai în v. 31 termenul ebraic prin γάν. Normal în NT este folosit ἡ μάνια „frumită, grăuntă“, mai cu seamă „grăunte de mirodenii“, datorită rezonanței fonetice asemănătoare. În NT, τὸ μάνια. Mana sunt grăunțe formate prin secrecia unor insecte ce trăiesc pe o specie de tamariț (cătinu). Picăturiile acestei secrecii se cristalizează în cîteva zile în forma boabelor de măzăre. Dimineață cad pe pămînt. Din cauza gustului lor asemănător mierei, sunt adunate de beduni și folosite la îndulcirea băuturilor sau aluatelor (LTHK, THEOL. WB., BHII). MS 4 389 *ce poate fi acesta*, MS 45 *ce iaste acesta*, PO *manahu, carca scannū*; *ce e acesta?*, IER. *man hu quid significat quid est hoc*, Cf. I. HELIADE RĂDULESCU, *Biblele*, p. 102.

[16] BB *aceasta e curvîntul* redă gr. τὸ πῆμα, cf. Fac., 15, 1. *omer / gomor*, ebr. 'ēmer, gr. γομφός, unitate de măsură corespunzînd a cca. 3,6 litri; MS 4 389 *gomor*, MS 45 *gomor*, PO *gomer*, IER. *gomor*, BJ *gomor*, PDS *omer*, GN *Krug*.

[17] *unit / unuia*, LXX 6..., FRANKF., φ..., MS 4 389 *unit*, MS 45 *unuta*.

[22] *in / se* făcu redau gr. ἐγένετο cf. Fac. 6, 1.

[23] *simbătă*, ebr. *schabbat* „odihna, terminare“, gr. σάββατος. A săptăzi zi a săptămînii închinată lui Iahve. Sărbătoare specifică religiei israelite, a cărei caracteristică esențială este înecarea oricărei munci atât a omului, cît și a animalelor. Instaurarea acestei sărbători are o dublă semnificație: una social-umanitară, respectarea nevoii de odihna a familiei, slujitorilor și vitelor sale și, totodată, păstrarea vie a amintirii odihnei atât de dorite pînă la ieșirea din Egipt. Mult mai important este motivul religios. Sabatul este producerea celei de a săptăzi a creației (Fac. 2, 3–4) și aparține esenței ordinii divine a mintuirii, este semnul alianței veșnice cu Dumnezeu. Încetarea oricărei activități fizice presupune concentrarea asupra celei spirituale, alungarea oricărui temeri și constringeri interioare, este deci o odihna ce desătușează sufletul (LTHK, CHEVALIER / GHEERBRANT).

[25] BB *odihna Domnului*, FRANKF. ἀνάπαυσις τῷ νηφίῳ; MS 4 389 *răpaosului Domnului*, MS 45 *odihna Domnului*, GN *Sabbat*, BJ *sabbat*.

[27] *in / să* făcu cf. v. 22.

[29] BB *den voi*, FRANKF. δημῶν, MS 4 389 *dentru voi*, MS 45 *den voi*.

[31] *mano / mană* cf. v. 14. *albă ca sămînă de coriandru* albă, deși FRANKF. ωστὶ σπέρμα κορώνων, MS 4 389 ca sămînă, MS 45 ca sămînă, PO ca sămînă *coriandrului* albă, IER. quasi semen coriandri album.

[32] BB *acesta e curvîntul* redă gr. τὸ πῆμα, cf. Fac. 15, 1. *să se păstreze / la jîtnică* redau gr. ἐποθήζειν „păstrare, loc de păstrare, magazie“; MS 4 389 *intru rămășita*, MS 45 *la rămășje*, PO *să se fine*, IER. *custodiatur*.

[33] Lecțiuni diferite ale versetului acesta și a celui următor.

[34] *chivotul mărturici / mărturie* redau gr. (εὐαγγέλιον) τὸ μαρτυρεῖν. Sunt tabele legătute păstrate într-un chivot numit frecvent „chivotul mărturiei“. Este o anticipație a redactorului sacerdotal (PO) (BJ). MS 4 389 *înaintea mărturiei*, MS 45 *înaintea mărturiei*, PO *înaintea adevarărilor*, IER. *in tabernaculum*.

[36] *efă / a trei vîdre* redau gr. τρεῖς μέτραι, ebr. 'ēphā; MS 4 389 *trei vîdre*, MS 45 *trei vîdre*, PO *efa*, IER. *ocephum*. FRANKF. face parte din versetul anterior.

XVII

[1] *Rafidim / Rafidin*, ebr. r. plūdim, gr. Ραφιδίν. Localitate la cel puțin o zi de mars pînă la Sinai. MS 4 389 *Rafid*, MS 45 *Rafidon*, PO *Rahidim*, IER. *Raphidim*.

FRANKF. face parte din capitolul anterior.

Miracolul apărî din piatră repare în Nm. 20, 1–13, dar este situat în regiunea Cadeșului (BJ).

[5] *apa Nilului / riul* redau gr. ποταμός, cf. 1, 22.

[6] *Horeb / Horb* cf. 3, 1.

În *Calcedoscop*, SADOVEANU citează zicala, cu cert izvor biblic, „bate stînce, să-i curgă izvorul“ (*Opere*, XVII, p. 85). Referință ironică la ARGIEZI, care localizează „minunea“ lui Moise la Tîrgu Frumos: „... dacă e adevarat că Moisi, vreodată, a lovit stînce și a nimerit-o cu bățul bine, din piatră seacă trebuie să fi curs un lichid fermecat, un colnat sau un hidromel macerat cu măghiran și enupere negre“ (*Scrieri*, 34, 1985, p. 426).

[7] *masa / ispită*, ebr. massā „ispită, încreare“, gr. πειρσμός; MS 4 389 *Ispită*, MS 45 *Ispită*, PO *Masa*, IER. *Temptatio*. *Meriba / Hulă*, ebr. m.ribā „cerăță, gileeavă“, gr. λοιδόρησις; MS 4 389 *Hulă*, MS 45 *Hulă*, PO *Meriba*.

[8] *amalecișii / Amalic*, cf. Fac. 14, 7. Această povestire veche, probabil iehovistă, reprezintă o tradiție a triburilor din sud. Localizarea ei în Rafidim este un adaus redacțional (BJ).

[9] *Iosua / Iisus*, ebr. *hoschūa*, *jēschūa* „Iahve este izbăvire”, gr. Ἰησοῦς. Fiul al lui Nun, din tribul lui Efraim. Numele inițial Hosea, Moise l-a schimbat numele în Iosua, conducător militar și om de încredere al lui Moise, care îl desemnează urmaș al său și-l insarcinează cu cucerirea Canaanului (LThK). Aici este prima mențiune a personajului. MS 4 389 *Iosus*, MS 45 *Iisū*, PO *Ioste*, IER. *Iosue*.

[11] *Or / Or*, gr. Ωρ. MS 4 389 *Or*, MS 45 *Or*, PO *Hur*, IER. *Hur*.

[11] *cnd / și fu* cf. Fac. 6, 1.

[15] *Dominul este scăparea mea / „Domnul, scăparea mea”* ebr. *nissi „flamură”*. Κύριός μου, gr. καταρρυγή; MS 4 389 „Domnu” mieu și scăparea mea”; MS 45 *Domnul, mie scăpare, PO Domnul Niști, omu: cauță Domnului steagul meu*, IER. *Dominus exaltatio mea*. PDS II *Signore è la mia bandiera, GN Unser Feldzeichen ist der Herr*. cf. I. HELIADE RĂDULESCU, *Biblicele*, p. 105.

XVIII

[1] *Ietro / Iothér*, cf. 2, 16.

Madian / Madiám, cf. 2, 15. Acest episod clohist se alătură relatării pribegiei lui Moise în Madian (2, 11–4, 3). S-a încercat să se confere iochivismului și originea madianită (cf. 3, 1; 18, 1, 10, 12), o ipoteză asemănătoare aceleia care încercă să explice și numele lui Iahve printr-o proveniență madianită (BJ).

[2] *Sefora / Sepfóra*, cf. 2, 21.

o trimisese acasă / după lăsarea ei redau sintagma gr. μετὰ τὴν ἔφεσιν αὐτῆς; „Eliberare, trimitere înapoi”; MS 4 389 cu *avafia ei*, MS 45 după lăsarea ei, PO *carea înapoi tremescă*, IER. *quam miserata*. Este unica mențiune a unei reîntoarceri a soției lui Moise și aparține unei tradiții independente de aceea din 4, 19, 20, 24–26.

[3] *Gherșom / Ghersám* cf. 2, 22.

FRANKF. Începutul versetului aparține celui anterior.

[4] *Elițer / Elițér* cf. 2, 22.

[5] *muntele lui Dumnezeu* cf. 3, 1.

[6] *femeia /..., LXX ἡ γυνὴ, FRANKF. lipsescă; MS 4 389 mu-*
tereā, MS 45 lipsescă, PO mutarea-ſi, IER. uxor tua.

[7] FRANKF. sfîrșitul versetului aparține celui următor.

[8] *princedia și nevoia / osteneala* redau gr. ὁ μόγος „trudă, chin, nenorocire”; MS 4 389 *osteneala*, MS 45 *osteneala*, PO *nevoie*, IER. *laborem*, GN *Nöle und Gefahren*, BJ *tribulations*, PDS *le difficultà*.

[10] FRANKF. începutul versetului aparține celui anterior.

[11] Sfîrșitul acestui verset este în textul original incomplet sau corupt, de aceea majoritatea traducerilor diferă (BJ).

[12] Acest verset care pare a interpreta declarația lui Ietro ca o convertire (el oferă sacrificii lui Iahve), dar nu-l amintește pe Moise, este probabil adăugat (BJ).

[13] *a doua zi / fu* cf. Fac. 6, 1.

[16] *judec / cert* redau gr. δικαιόνειν „a judeca între două persoane”; MS 4 389 *iau seama*, MS 45 *cercu*, PO *să fac leage*, IER. *ul iudicem*.

*arăd / locmesc redau gr. συμβίζειν „a reconcilia, a invăta, a instrui”; MS 4 389 *invă*, MS 45 *locmăscu*, PO *să arăd*, IER. *ostendam*.*

[17] BB *cuvântul acesta* redă gr. τὸ φῆμα τοῦτο, cf. Fac. 15, 1.

[18] BB *stricăre* redă gr. ἡ φθορά „ruină, distrugere”, MS 4 389 *răspă*, MS 45 *stricătună*, PO *foarte te vei iusteni*, IER. *(stullo) labore*.

lucru / cuvântul redau gr. τὸ φῆμα, cf. Fac. 15, 1.

[19] *pricinile / cuvintele* redau gr. οἱ λόγοι, cf. Fac. 15, 1.

[20] *invăj / mărturisti* redau gr. διαμαρτυρεῖν „a chema ca martor”, dar în LXX „a explica răspicat” (THEOL. WB. IV, p. 518); MS 4 389 *arăd*, MS 45 *mărturisti*, PO *isprăveaște*, IER. *ostendas*.

[21] BB *aducători înălătruri de cărți*, FRANKF. γραμματευσ-

γωγεῖς, LXX, MS 4 389 lipsescă, MS 45 *aducători înălătruri de cărți*, PO, IER. lipsescă.

[22] *pricinile / cuvântul* redau gr. τὸ φῆμα, cf. Fac. 15, 1.

[23] *acasta / cuvântul* redau gr. τὸ φῆμα, cf. Fac. 15, 1.

[24] Descentralizarea puterii judiciare, care îi se atribuie lui Moise, este sigur posterioară epocii lui. Ea presupune un popor numeros și sedentar. Intervenția lui Ietro poate constitui un argument pentru influența madianită asupra primei organizări a populației (BJ).

[25] BB *aducători înălătruri de cărți* cf. v. 21.

[26] *pricinile / cuvintul... cuvântul* redau gr. φῆμα... φῆμα, cf. Fac. 15, 1.

XIX

[1] Acest lung episod aparține tradiției sacerdotiale (19, 1–2^a; 24, 15^b–31, 18^a, 34, 29 pînă la sfîrșitul cărții). Fragmentul 20, 22–23, 33, care conține codul alianței, este adăugat ulterior. Restul textelor se datorăză unor surse mai vechi, iochivistă și clohistă, a căror determinare exactă este dificilă (BJ).

[2] *înălătruirea muntelui*, muntele Sinai, a cărui localizare exactă este nesigură, cf. 16, 1.

[3] *munte, la Dumnezeu / muntele lui Dumnezeu*, gr. τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ, cf. 3, 1.

[4] Comparația „ca peste aripe de acvilă”, în versiunea lui HELIADE, este considerată de acesta, pe motive sociologice mai curînd decât poetice, „sublimă” (*Biblicele*, p. 107).

[5] *legămlărul / făgăduința* redau gr. δικαιόπη, cf. Fac. 6, 18. Pactul cu Moise pecetează elecția lui Israel și făgăduințele facute lui, după cum alianța cu Avraam confirmase primele făgăduințe făcute israeliștilor (Fac. 17). Dar pactul cu Avraam se referă la o singură persoană, chiar dacă el se răstreinge și asupra descendenților patriarhului, și comportă o unică prescripție, circumcezizia. Alianța de pe muntele Sinai cuprinde întregă comunitate („Eu sunt Dumnezeu vorstă și voi sunteți poporul meu”), căreia îi se înstăruie o lege (decalogul și codul alianței). Această Lege, dezvoltată ulterior, devine carta iudaismului. Paclul mozaic, datorită extremită sale importantă și a dispozitivelor stricte de respectare a Legii, devine alianță adeverăță cu Iahve (BJ, LThK).

neamurile / limbile redau gr. τὰ ἐθνῆ, cf. Fac. 10, 5.

[6] *împărășie de preoți / împărăștie, sfînțenie* redau sintagma gr. βασιλεὺον λεράτευμα; λεράτευμα apare numai în LXX și în textele influențate de ea (THEOL. WB. III, p. 249). LXX traduce extrem de liber expresia ebraică, formată într-o epocă în care ea însemna: toți membrii comunității israelite trebuiau să fie preoți, sacruți găsindu-se în raport direct cu culticul. Ori prin alianță mozaică Israel devine un popor sfînt, consacrat lui Iahve (BJ, THEOL. WB.). MS 4 389 *sfînțire împărătească*, MS 45 *împărătească sfînțenie*, PO *preuție crăciună*, IER. *regnum sacerdotale*.

„Dumnezeu prin Moise nu vorbește exclusiv către seminția lui Levi, ci către Israel întreg, către tot popoul, și pe dincolo îl face sacerdoțiu regal” (I. HELIADE RĂDULESCU, *Biblicele*, p. 107).

[9] Ultima parte a versetului repetă sfîrșitul v. 8 și reprezintă un adaus care face legătură cu pasajul următor (BJ).

ION PILLAT, în poezia *Norul, Caietul verde*, 1927–1936, și-l imaginează în „albastrul sfînt al cerului adinc” pe Isus sub chipul unui nor: „Un nor am spus «e doar un nor». Dar sigur! Nu sunt nici azi, căci vîntul era mort. / Zbura geori și parcă da din aripi / Rotindu-se domol în cercuri rare, / și i-am văzut atunci sub piept o rană / Prin care rază roșii se scurgeau / Prelinse-necet ca picături de singe” (Operă, III, p. 31).

[10] *îngrijește-le / mărturisările* redau gr. δικαιόπητεν, cf. v. 20; MS 4 389 dă ... văsle, MS 45 *mărturisările*, PO *pasă la dihanie*.

[13] *săgeată / lovitură* redau gr. βολή -ίδος „proiectil”: MS 4 389 *săgeată*, MS 45 *lovitură*, PO *lipsește*, IER. *taculis*. *tuncelc / glasurile* redau gr. ἀλφωντι „sunete”; MS 4 389 *lipsește*, MS 45 *glasurile*, PO (lung) *glasul* (bucinului), IER. *bucina*.

[15] FRANKF. începutul versetului aparține celui anterior. Relații sexuale, socotite impure, erau interzise în preajma unui ritual sacru.

[16] *tunele / glasuri* cf. v. 13.

Traditiile iochivistă, sacerdotală (24, 15^b–17) și deuteronomică (Dt. 4, 11b–12a ; 5, 23–24 ; 9, 15) descriu teofania lui Iahve pe muntele Sinai în cadrul unei erupții vulcanice. Tradiția clohistă o descrie ca o furtună (Ies. 19, 16). Cele două descrieri sunt influențate de fenomene naturale impresionante, despre care israeliștii fie au auzit (erupțiile vulcanice relatează de călătorii în Arabia de nord), fie le-au trăit ei însăși (furtuni ca în Galilea, de exemplu). Tradiția iochivistă este originară din sud, pe cind aceea clohistă provine din nord.

[19] cu *glas* redă gr. φωνῇ, vocea inteligibilă a lui Dumnezeu, care îi „răspunde” lui Moise (BJ).

[20] BB și MS 45 includ în acest verset începutul celui următor; FRANKF. corespunde în ceea ce privește conținutul versetului, cu LXX.

[21] *ingrijeste-te / mărturiseste* redau gr. διαμαρτυρεῖν, cf. 18, 20- cunoasă / a *lui amintire* redau gr. κατανοεῖν „a observa, a înțelege, a cunoaște”; MS 4 389 să ia amintire, MS 45 a *lui amintire*, PO a vedea, IER. ad pīdēndum.

Versetele 21–24 sunt un adaos care se referă la versetele 12–13 și menționează pe preoți, care nu sunt încă instituți (BJ).

[25] Versetul este incomplet, relatarea a fost intreruptă prin inserarea Decalogului (BJ).

XX

[1] *toate aceste cuvinte / toate cuvintele acăstea* redau sintagma gr. πάντας τοῦς λόγους, cunoscută în tradiția creștină, prin Irineu și Clemens din Alexandria, sub numele de *Decalog*. Cele zece cuvinte sau porunci ale lui Dumnezeu sunt redactate în două versuri; una ce aparține tradiției elohiste (Ies. 20, 1–17) și o alta deuteronomică (Dt. 5, 6–21). Cele două variante se deosebesc numai în ceea ce privește porunca a patra, motivul instituirii odihnei sabatice, și porunca a zece, răvna la bunul aproapelui (Ies. casa, Dt. femeia). În forma originară, ele trebuie să fi fost o suțină de formule scurte și ritmate, ușor de reținut, concepute probabil în epoca mozaică și transmise apoi oral. În VT, cele zece porunci nu sunt numerotate, numerotarea actuală apare pentru prima oară la PHILO DEC. 12 și IOSEPHUS ANTIQ. 5, 5. Conform tradiției, cele zece porunci au fost însemnate pe două tăbliile de piatră de Moise (Ies. 34, 27 și urm.) sau de Iahve însuși (Ies. 34, 1, Dt. 10, 1–4). Decalogul se deosebește de restul codurilor de legi vechi orientale în primul rând prin stil, care este apodictic și nu cauzistic. Legiuitorul este nu un rege oarecare, ci divinitatea, iar pedeapsa oricarei incălcări a celor prescrise este moarte. Datorită accentului pus pe conduită morală și buna funcționare a raporturilor interumane, Decalogul a putut deveni codul moral al umanității în genere (LTHN). Decalogul nu se încadrează în redactarea Exodului transmisă nouă, el a fost ulterior inserat în episodul teofaniei (BJ).

BB către Moisi, FRANKF. πρὸς Μωυσῆς, MS 4 389 către Moise; MS 45 lipsește întreg versetul, PO lipsește.

Lungă discuție asupra Decalogului în *Bibilele* lui I. HELIADE RĂDULESCU, cu considerații de ordin istoric, etologic și filologic (pp. 109–113).

[3] Iahve pretinde un cult exclusiv, acesta fiind condiția esențială a alianței. Negarea existenței altor dumnezei apare mai târziu în Dt. 4, 35 (BJ).

[4] Interdicția de a face imagini cultice ale lui Iahve și separă pe israeliți de populațiile înconjurătoare (BJ).

[5] *zelos / rivnitor* redau gr. ζηλωτής. Utilizarea în sens religios a lui ζηλοῦ și derivațiilor săi nu are nici o paralelă în afara literaturii iudeice. Rivna, zelul lui Dumnezeu este o componentă a sfintei sale, ce acordă o anumită intensitate acțiunilor. Ea se manifestă numai în relația sa cu poporul ales, ca ocrotire nelimitată sau minie năpraznică, cînd și sunt încalcate poruncile, MS 4 389 lipsește, MS 45 *rivnitor*, PO slăbitoriu de alean, IER. zelotes. pedepsesc / dind redau gr. ἀποδίδωμι „a da, a răsplăti”; MS 4 389 lipsește, MS 45 dindu, PO *vou bate*, IER. visilans, GN *bestafe*, BJ *punis*.

[7] Ceea ce ar putea include, în afară de sperjur și mărturie falsă, folosirea magică a numelui divin (BJ).

[10] *asinul / injugătorul* redau gr. ὄποζυρίον, cf. Fac. 36, 25.

[13] GALA GALACTION își intitulează al XIV-lea capitol din romanul *Papucii lui Mahmud* „Să nu ucizi”, opunind vechii legi a lui Moise noua lege a Mintuitorului: „Ai călcat porunca a săsească din Decalog... Greșală infricoșată și cu spață înfricoșată!... Ispașă este una singură, de cînd a zidit Dumnezeu lumea, la toate semințile și în toate legile: ai vîrsat sînge, sîngele tău se va vîrsa!... Dar Domnul și Mintuitorul nostru Isus Christos a venit și a pus crucea lui, patimile lui, biserică lui și taina lui, între Dumnezeu-Tatăl, răzbunătorul, și nelegăturile noastre!... Iartă-i pe ei că nu și încă ce fac!... Ai scăpat de tăierea capului, dar slobod nu mai ești... Pentru viață pe care ai stins-o, iau zălog viață ta!” (p. 331). Savu, eroul lui GALA GALACTION, primește canonul lui Cain: „*pribegă și răzlef să fiți pe pămînt!*...” (p. 331–332), spre a dobîndi iertarea de păcatul săvîrtit.

[14] Moralist preocupat de fidilitatea conjugală, GALA GALACTION se intemeiază, în romanul *La răspîntie de veacuri* (1935), pe legile lui Moise, „genialul și înfricoșatul legislator” (IV, p. 214), și pe „legea lui Cristos” (IV, p. 299). GALA GALACTION, *Opere alese*, IV, Editura pentru Literatură, 1965.

[15] Inițial era vorba numai de raptul de oameni cu scopul de a-i folosi ca sclavi (GN).

[17] *asinul / injugătorul* cf. Fac. 36, 25.

GALA GALACTION reproduce în romanul *La răspîntie de veacuri* porunca a zecea într-o versiune deosebită de cea care va apărea trei ani mai tîrziu: „Să nu poftesc pe femeia aproapelui tău, nici casa lui, nici ogorul lui, nici pe robul lui, nici pe roaba lui, nici boul lui, nici asinul lui și nimic din toate cîte sunt ale aproapelui tău” (IV, p. 297). Cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament tradusă după texte originale ebraice și grecice de preoții profesori VASILE RADU și GALA GALACTION*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1938, p. 80. Romancierul aliniază morală pentru care pledează (v. finalul îndeosebi) vechii porunci biblice din *Decalog*.

[18] *fulgerile / luminile* redau gr. οὐλαμπάδες „lămpi, torțe, lumi”; MS 4 389 *luminile*, MS 45 *luminile*, PO lipsește, IER. lampadas. Versetele 18–21 se alătură tradiției elohiste a teofaniei ca furtună.

[19] Spaimea în fața manifestărilor sensibile ale forței divine, mai en seamă în fața fenomenelor naturale care însoțesc teofania, se deosebește de aceea a supunerii sără rezervă în fața voinței divine (BJ).

[22] Începe aici aşa numitul Cod al alianței (20, 22–23, 33), redactat în stilul imperial al Decalogului și considerat ca atare contemporan acestuia. Dar prescripțiile sale presupun o comunitate sedentară și agrară și datează, probabil, de la inceputurile stabilirii în Canaan. Asemănările cu codul lui Hammurabi, cu acela hitit sau cu decretul lui Horemheb presupun și o sursă comună, un cod juridic arhaic, prelucrat diferit. Prescripțiile acestui Cod al alianței pot fi grupate în trei secțiuni: 1. drept civil și penal (21, 1–22, 20), 2. reguli rituale (20, 22–26; 22, 28–31; 23, 10–19), 3. reguli eticosociale (22, 21–27; 23, 1–9). Stilistic, se pot distinge o categorie cauzistică sau condițională. În genul codurilor mesopotamice, și o altă apodictică sau imperialivă, în stilul Decalogului sau al textelor înțelepciunii egipțene (BJ).

[24] *jertfele de izbăvire / mintuirile* redau gr. τὰ σωτήρια; MS 4 389 *mintuirea*, MS 45 *mintuitoarele*, PO dare de har, IER. pacifica. Codul alianței admite, contrar Dt. 12, 5 etc., pluralitatea locurilor de cult. Cultul este legitim în orice loc în care Iahve își manifestă prezența și-l în astfel în stăpniire (BJ).

[26] *golicinca / grozăvita* redau gr. ἀγνηματῶν „obscenitate, ne-rusinare”; MS 4 389 *spurcăciunea*, MS 45 *rusinea*, PO *rusinea*, IER. turpitudo.

Sacrificatorul purta, probabil, un simplu șort, după moda egipteană, de aceea pericolul posturii indecente, cf. I. HELIADE RĂDULESCU, *Bibilele*, pp. 118–119.

XXI

[1] *rinduielile / dereplășile* redau gr. τὰ δικαιώματα, cf. Fac. 26, 5.

[4] FRANKF. μετ' αὐτῷ la sfîrșitul versetului, transcris din versetul anterior.
I. HELIADE RĂDULESCU analizează cu mare atenție în *Bibilele* sale „drepururile” care decurg din „principiile decalogului”, în special cele referitoare la „servi sau sclavi”, aceasta fiind, alături de vite, forma principală de proprietate la vechii evrei (p. 119; vezi și comentariile la versetele care urmează pînă la 11).

[7] roabă care va fi în același timp și concubină (BJ).

[8] BB într-o ochi FRANKF. ἐν ὄφθαλμοις, MS 4 389 înaintea ochilor, MS 45 într-o ochi, PO lipsește, IER. oculis.
BB mărturisit redă gr. καθθομόλογεν „a mărturisi, a angaja, a promite”; MS 4 389 au fost făgăduită, MS 45 mărturisit, PO nici să o poală mărita, IER. (cui) tradita fuerit. cumpărători /..., FRANKF. κύριος, MS 4 389 slăpnu-său. neam / limbă redă gr. έθνος, cf. Fac. 10, 5.

[9] După legea fiicelor casei (BJ).

[10] hrană / cîte ce să cuvine redau gr. τὰ δέοντα „cele ce sunt necesare, cele ce sunt necesare pentru existență”; MS 4 389 zestre,

MS 45 ce l să curvine, PO mincarea, IER. *prelum*.
Ierusalimul impreună / impreunare redau gr. ἡμίκαιοι „trai comun”; MS 4389 impreunare, MS 45 impreunare, PO *dereputata casătoriei*, IER. *nuptias*.

I. HELIADE RĂDULESCU crede că pentru „traiul impreună”, termenul „petrecere”, pe care îl pun pe seama vechilor traducători români, făcea să specifică vreo sursă, ar fi mai potrivit, adică mai aproape de „semnificația” termenului grecesc ὥσπεις, deși în traducerea pe care o propusese folosește cuvintul „conversație”, cu înțelesul „adatorie conjugală” (p. 121).

[13] I se atribuiau lui Dumnezeu întîlnirile întimplătoare (BJ). Într-o societate în care legalitatea statală nu înlocuise încă răzbunarea individuală, ucigașul involuntar trebuia ocrotit împotriva răudelor și prietenilor victimei. Ca și la alte popoare antice, locul azilului era un sanctuar (BJ).

[19] zăculul / zăbava redau gr. ἡ ἀρχή „odihna, trindăvие”; MS 4389 lucrul, MS 45 zăbava, PO paguba, IER. *operas*.

[20] răzbunat / izbindiți redau gr. ἐξδινεῖν, cf. Fac. 4, 15. Comentariile lui I. HELIADE RĂDULESCU încearcă să pună în relief, căutând un suport în textul biblic, părțile lui privitoare la legi: „O lege cată să fi și pentru domn și pentru servitor, și mai mult ca Moise pretutindeni învederează că o lege este pentru toți, pentru avut și neavut. Caste și privilege nu sunt în legea lui” (p. 121).

[22] nevinățanal / neinchiupit redau gr. ἔξειναταιμένον < ἔξεινον / ζειν „a fi pe deplin formal”; MS 4389 nu... inchiupit, MS 45 neinchiupit, PO lipsesci, IER. sed ipsu nixerit. să plăcească / cu pagubă să se păgubească redau sintagma gr. ἔτι σά πλάτεασθαι / cu pagubă să se păgubească; MS 45 cu pagubă să se păgubească, MS 4389 să păgubească, MS 45 cu pagubă să se păgubească, PO pagubă, IER. subiacetib damno. după judecată / cu prel redau gr. ὅτιών για „hotărire, decizie”; MS 4389 prel, MS 45 cu prel, PO după giudecatu..., IER. arbitri iudicavit.

[24] Legea talionului (ius talionis) se regăsește și în codul lui Hamurabi și legile asiriene. El are mai mult un caracter social decât individual; impunându-se o pedeapsă similară pagubei provocate, se urmărește limitarea exceselor vendetiei. De fapt, aplicarea acestei legi pare să-și fi pierdut foarte devreme brutalitatea primăvara, în interiorul poporului israelit fiind recomandată iertarea, accentuată mai târziu de Iisus (BJ).

I. HELIADE RĂDULESCU, constând în formulările laconice ale legii talionului „severă justiție”, relevă stilul „energie și caderă” al textului. Aceasta impune degajarea spiritului legii, estompat de laconismul expresiei, printre-o lectură care „nu se curvine pată de laudă literă”: „Sensul acestor expresiuni este că judele să fie așa de drept ca și ecuațiunile metematice. Tot spiritul acestor expresiuni este neapărținerea Legii și a judecății” (p. 121). Legea talionului îl inspiră lui I. VINEA povestirea cu acest titlu: *Talionul* (Opere, IV, Dacia, 1974, p. 32–33).

Sprinjindu-se (I, p. 108) pe Evanghelia lui Ioan (VIII, 3–11), GALA GALACTION opune, în *Doctorul Taițun*, „poruncii severului Moise” (Opere alese, I, p. 126) toleranța creștină, dându-i eroinei romanului izbăvirea acordată femeii păcătoase.

Adaptind foarte liber legea talionului, în povestirea romantică *Hircă pentru hircă* din *Caligraful Terfiu*, GALA GALACTION imaginează răzbunarea crincenă, sub influență supranaturală, a profanării unui osuar monahal (II, pp. 283–297). Motivul pedepsii compensatoare apare și în povestirea *Gloria Constantini*, volumul *Bisericiu din răzore*, II, 1958, p. 68–97).

Formularul biblic „ochi pentru ochi, dintre pentru dintă” este folosită de GALA GALACTION și în *Jurnal*, cu referire la asasinație politice de la Jilava, noaptea spre 27 noiembrie, 1940 (*Jurnal*, II, 1977, p. 344).

[30] cere / ingreua, LXX ἐπιβάλλεται, FRANKF. ἐπιβάλλεται; MS 4389 (vor) băga (de susțină), MS 45 ingreua, PO aruncă, IER. și *prelum et fierit impositum*.

[32] I. HELIADE RĂDULESCU consideră v. 32 în contradicție cu spiritul de imparțialitate care se degăză din legea talionului, pronunțându-se consecvent în favoarea unei „legi egalitare” și „drepte” (Biblele, p. 122).

[33] flătină / groapă redau gr. λάκκος, cf. Fac. 37, 20.

săpa / ciopl... de piatră redau gr. λαπτόμενον „a cioplăi în piatră, a săpa în piatră”; MS 4389 săpa, MS 45 cioplă de piatră, PO săpa IER. foderit.

[37] FRANKF. versetul face parte din capitolul următor, id. BIBLIA 1975.
Vifel... oale, BJ boeuf...agneau, GN Rind...Schaf...Ziege, PDS bue...montone.

XXII

[6] lucuri / unele redau gr. σκέψη, cf. Fac. 24, 53.

[8] a lăsat spre păstrare / unele redau gr. παραχωράθησα / lucru depozitat, dat în păstrare”; MS 4389 ale (vectul), MS 45 marfa, PO marha, IER. in rem.

FRANKF. inserează în acest verset începutul versetului următor.

[9] LXX ἐ τι εσύ οὐ ή, FRANKF. οὐτε ἐσύ ὁμη̄ „dacă impreună”, cel ostind / nu prinde redau gr. οὐ ἀλογός <ἀλλορυπα, în terminologia juridică „a fi condamnat”; MS 4389 vinovăș, MS 45 va prinde, PO vinovat vor lăsa, IER. si illi iudicaverint. Condamnă prin sentină judecătoarească, ordalie, oracol sau jurământ. (BJ).

[10] BB robit redă gr. ωχυάλωτος „prizonier de război, prizonier” MS 4389 fura, MS 45, robi, PO râminea, IER. *captum ab hostibu*.

[13] BB robit cf. v. 10.

[15] zestre, ebr. mōħār, sumă dată de logodnicie familiei viitoarei soții (BJ).

[21] orfanul / săracul redau gr. λεπρός „orfân, prădat de”; MS 4389 sărac, MS 45 săracul, PO săracul, IER. *pupillo*.

[28] BB lipsești redă gr. κακάστερετ; MS 4389 aduci, MS 45 lipsești, PO să dai, IER. non tardabis.

XXIII

[1] însoțești / pristănești redau gr. συγχετατιθέναι „a se uni, însoții”; MS 4389 adangi.

[2] BB a te abate redă LXX ἐκκαλύπει „a îndoi, a se supune”, FRANKF. λεγάλλεται „a (se) inclina, a se sprâni”. Versetul îi pricinuiește lui I. HELIADE RĂDULESCU o serie de reflectii care izvorăsc, intocmai ca atâtea alte comentarii din aceste *Bible*, din propria sa experiență: „Voturile sau părările oamenilor sunt ca niște grine în cumpănă: de se adage unul la o parte, cumpăna se înclină către partea aceea; nu te inclina dară cu intriganții și amigii de acestia oricât de mulți vor fi; căci inclini judecata pervertind opinia publică” (p. 124).

[4] asinul / injungătorul redau gr. ὑποζύγιον, cf. Fac. 36, 25.

[7–8] În tendință lui de actualizare a textului biblic la realitatea românești de epocă, I. HELIADE RĂDULESCU datează în notă aceste comentarii, ocupându-se de momentul politic la ordină zilei, unirea celor două principate: „La 20 mai 1858 cind se scriu aceste linii”, Heliade se adresă ca „către Areopagul numit european”, în problema unitării, înărturisindu-și dezamăgirea provocată de evoluția evenimentelor (p. 124).

[8] pricinile / cunivetele redau gr. φίλασσε, cf. Fac. 15, 1.

[9] BB învăluiri, FRANKF. κακώσετε, MS 4389 învălu, MS 45 învăluiri.

[14] Fiecare dintre cele patru tradiții ale Pentateuhului conține un calendar al sărbătorilor religioase importante. Ies. 23, 14–17 aparține variantei elohiste, Ies. 34, 18–23 celei iehoviste, Dt. 16, 1–6 deuteronomici, iar Lv. 23 și Nm. 28–29 celei sacerdotiale. De la un text la altul se precizează ritualul, dar cele trei mari sărbători rămân acelea amintite în Ies. 23, celebrate după intrarea în Canaan. Ies. 23 și Ies. 34 nu precizează înci o dată exactă a celei de-a doua sărbători, inițial agrare, deoarece ele sunt anterioare centralizării cultului și puteau fi celebrate în sanctuare locale, la date corespunzătoare situației muncilor agricole din fiecare regiune (BJ).

[15] sărbătoarea azimelor / praznicul azimelor cf. 12, 15.

Aviv / luna deniei cf. 12, 2,
cu mina goală / deserțu redau gr. κενός „goi, lipsit”; MS 4389 în dăsărt, MS 45 deserțu, PO deserți, IER. vacuu. Legătura stabilită între sărbătoarea azimelor și ieșirea din Egipt primăvara a facilitat conexiunea dintre această sărbătoare și Paști (cf. 12, 15).

[16] sărbătoarea secerișului / praznic secerii pînilor, sărbătoarea numită în Ies. 31 sărbătoarea săptămînitor, celebrată la sâpte săptămîni (Dt. 16, 9) sau cincizeci de zile (Lv. 23, 16) după Paști, deci ar corespunde Rusalilor din calendarul creștin. MS 4389 pîrga secerișitor, MS 45 praznic secerii pînilor, PO sărbătoarea hranei, IER. sollemnitate messis primilavorum.

sărbătoarea culesului / praznic săvârșitului, celebrată toamna, la sfîrșitul anului, între 15–21 ale lunii Tischi, la recoltarea strugurilor și măslinelor. În Dt. 16, 13, LV. 23, 24, este numită și sărbătoarea corturilor, căci se ridicau colibe de frunze, asemenea celor folosite de vîțuitorii în timpul recolțării strugurilor. Ele evocau apoi popasul israeliștilor în deșert. Pare a fi cea mai populară dintre sărbători, căci în 3 Regi 8, 2 și 65, Iez. 45, 25 este numită numai „sărbătoare”; MS 4 339 prezintă într-o adunare lucrului arăturilor, MS 45 praznic săvârșit, PO pentru ce atunci se obîrșăste creșterea poameelor și culesul lor.

[18] BB nu va pofti nimenea pământului tău, MS 4 389 nu va sili nimini fără ta, MS 45 nu va pofti nime pământul tău. FRANKF. Prima parte a versetului aparține celui anterior, jertfei / jirtva, în Ies. 34, 25 se spune clar că este o referire la Paști, dar prescripția este dată în partea calendarului religios, care nu se referă la Paști (Ies. 23, 14–17 și 34, 18–23). Paștele era serbat în familie și la reforma deuteronomistică.

[19] pîrga roialilor / feciorilor redau gr. πρωτογενύμα „intil născut”; MS 4 339 pîrga griurilor celor denitii, MS 45 Incepaturile piinilor dentii, PO pîrga dentului a rodului, IER. primitis iugum. să nu fierbeți... obicei canaanean, semnalat în Ugarit (BJ).

[20] Acest fragment poartă pecetea unei redactări deuteronomice. El constituie concluzia Codului alianței, prezentată drept lege promulgată pe muntele Sinai ca pregătire pentru așezarea în Canaan. În general... pare distinct de Dumnezeu, deși cel care acționează este Iahve. Este un inger păzitor (cf. Nm. 20, 16), care îl anunță pe acela din Cartea lui Tobit 5, 4 (BJ).

[22] legămîntul / legălura redau gr. δικόνη, cf. Fac. 6, 18. împărătie de preoți / sfîntire împărătească cf. 19, 6. ęsztevma, cf. 19, 6. BB denaintea fecior voastre, FRANKF. ἀπὸ προσώπου ὑψῶν; MS 4 389 denaintea femeii voastre, MS 45 denaintea femeii voastre.

[24] să sfârșimă / cu surpare să surpi redau sintagma gr. καθετέσθετες; καθελεῖται, prez. καθαρέω „a dobori, a distruga”; MS 4 389 sfârmat, MS 45 cu surpare să surpi, PO zdrobește, IER. descretes. capiștele, FRANKF. τοὺς βωμούς „altar”; MS 4 389 curătările, MS 45 cuploarele, PO boazi, IER. status. stilpu, gr. τάξιστής redau ebr. macebot, stele sau moive de piatră, simboluri ale divinității masculine în religia canaaneană. Cultul lor, acceptat de patriarhi (Fac. 28, 18, 22), este condamnăat de lege (cf. 34, 13, Dt. 7, 5; 12, 3; 16, 22, Lv. 26, 1) și de profeti (Os. 3, 4; 10, 1 Mih. 5, 12).

[27] în fruntea... / povârfă redau gr. ἡγούμενον < ἡγεμον> „a merge în față, a conduce”; MS 4 389 povârfă, MS 45 povârfă, PO înaintea ta, IER. in praecursum tuum.

[30] Încecinea cuceririi este explicată aici ca și în Dt. 7, 22 (BJ).

[31] Sunt hotarele ideale ale imperiului lui David și Solomon. Pentru o altă descriere a Pământului Făgăduinței, cf. Nm. 34.

[32] să nu vă amestecați / să nu pristănești redau gr. συγκατατιθένται cf. v. 1.

[33] să nu se așeze / să nu pristănească, LXX οὐδὲ ἐγκαθίσονται, FRANKF. ob. συγκαταθέσονται; MS 4 389 să nu râmit, MS 45 să nu pristănișcă, PO să nu-i laș... a lăcui, IEM. non habent.

XXIV

[1] Nadab / Nadav, gr. Ναδάβ, MS 4 389 Nadav, MS 45 Madav, PO Nadav, IER. Nadab. Abiu / Aviud, gr. Ἀβιούδ MS 4 389 Aviud, MS 45 Aviud, PO Avihu, IER. Abiu.

Acest fragment combină două relatări ale alianței: una de origine iehovistică (vv. 1–2, 9–11), prin care alianța esse pe cetățuia printre-un ospăt, o a doua, după tradiția elohistă, în care esențial este ritualul stropirii cu singe a altarului și poporului. O a treia variantă, de asemenea iehovistică, va apărea în Ies. 34.

[3] cuvintele se referă la Decalog, cf. 20, 1, numit carteia alianței, legile / dereptăile redau gr. δικαιώματα; cf. Fac. 26, 5, este un ados posterior inserării Codului alianței (cf. 21, 1).

[8] Moise, intermediar între Iahve și popor, și unește simbolice, străpînd singele același jertfe altăr, care îl reprezintă pe Dumnezeu, apoi peste popor. Pactul este astfel pe cetățuia prin singe.

[10] temelie / cărămidă redau gr. πλίνθος „cărămidă, soclu, podea”; MS 4 389 piatră, MS 45 cărămidă, PO piatră, IER. opus..

[11] BB despărțit redă gr. διχρονεῖ „a suna discordant, a fi în discordanță”; MS 4 389 an strigat, MS 45 strigat (marg. nu s-a impărțit), PO mina sa nu stobodzi, IER. nec... misit manum suum

[13] Josua / Iisus redau gr. Ἰησοῦς, cf. 17, 9. slujitorul / care sta lingă el redau gr. παρεστηρός „cel ce stă alături, lingă; ajutor, devotat”; MS 4 389 carele sta lingă el, MS 45 ce sta lingă el, PO sluga sa, IER. minister. Versetele 12–15 și 18^b sunt de origine elohistă.

[15] Versetele 15^b–18^a aparțin tradiției sacerdotiale, ele constituie o relatare paralelă a versetelor 12–15 și 18^b.

[16] slava / mărire redau gr. δόξα, care traduce ebr. קָבֵד, ce provine dintr-un radical cu sensul „greu, important”. Termenul desemnează manifestarea exterioară a măreției divine extraordinare, care se infățizează poporului ales ca un foc mistuitar pe muntele Sinai. Măreția lui Iahve repare mereu înaintea lui Israel și se dovedește puternică în pedeapsă și miraculoasă în ocrotire (Lv. 9, 6, 23 și urm., Nm. 14, 10; 16, 19), ca ample templul lui Solomon (3 Reg. 8, 10 și urm., 2 Cr. 7, 1 și urm.), iar Iezechiel o vede părăsind Ierusalimul în ajunul distrugerii sale (Iez. 1, 27 și urm.). Se întâlnesc deosebită pasajă în care măreția lui Iahve cuprinde întreaga creație, ca în Psalmi sau în Isaiu 6, 3 (LTHK).

XXV

[1] Capitolele 25–31 aparțin redactării sacerdotiale, în care sunt inserate elemente ale unei tradiții mai vechi, chivotul și cortul, sau alte elemente care provin din evoluția cultului pe parcursul istoriei lui Israel. Raportându-se în ansamblu la prescripțiile facute de Iahve lui Moise, textul subliniază caracterul divin al instituțiilor religioase proprii poporului ales (BJ).

[2] prinoase / incepături redau gr. ἀποφῆ, intîlnit mai des în plural, ἀπαρχαί, „inceptul unui sacrificiu, prima parte a unei jertfe, primele roade aduse jertfă, jertfă”; MS 89 incepături [marg. pîrgă], MS 45 incepături, PO darure, IER. primitas. Pe urmă HELIADE, care gîndește mereu în prezent, „prinoasele”, „jertfa” sunt faptele care confirmă voința divină. Idealurile sociale moderne sunt vorbe goale fără fapte: „Astăzi oamenii vorbesc și scriu: *Liberitate, Egalitate, Fraternitate* și alte asemenea. Moise nu vorbește, nu scrie aceste nume, ci face” (Biblicele, p. 128).

[4] BB vină redă gr. ὑάκινθον „fesătură de culoarea hiacintului”; MS 4 389 gravani, MS 45 verde, PO mătase galbenă, IER. hyacinthum.

Heliade: hiacintul (Biblicele, p. 129). BB mohoră redau gr. ποσφέα „fesătură din purpură”; MS 4 389 rumen, MS 45 rumân, PO mohoră, IER. purpuram. stacoje / roșu înđoit redau gr. χόνινος διπλούς „fesătură dublă de culoare stacoje”; MS 4 389 roșu răsucit, MS 45 roșu înđoit, PO albă, IER. coccumque bis linctum. pînză de în / mătase răsucită redau sintagma gr. βύσσον κελωμένην, βύσσος „in”, κελωμένην < κελώθεν „a țese”; MS 4 389 vișină impletită, MS 45, vișină impletită, PO lipsește, IER. byssum.

[5] piei străvezii / piei vinete redau sintagma gr. δέρματα υάκινθινα, care traduce ebr. (piei de) tahash, al cărui sens este nesigur. MS 4 389 piei verzi, MS 45, piei verzi, PO pitale de vîedzuri, IER. pelles ianthinas „piei de culoare violetă”, GN Delphinenhäute. lenne de salcim / lenne neputrede redau sintagma gr. ξύλα ξηράπτα, ξηράπτας, η ον „care nu se strică“; Acacia tortilis; MS 4 389 lenne neputrede, MS 45 lenne neputrede, PO lenne de setim, IER. ligna setithim.

[6] LXX lipsește întregul verset.

[7] pietre scumpe / pietri la săpat redau sintagma gr. λιθούς εἰς τὴν γλυπτήν „pietre incăstrate”; MS 4 389 la săpat, MS 45 la săpat, PO lipsește, IER. gemmas ad ornandum. umără / la cel preste umăr redau gr. ἐποικίς, ιδος „partea umărului unde se încheie tunica“, LXX termen tehnic pentru efd, parte a vestimentelor preoțesti (cf. 28); MS 4 389 cel preste umăr [marg. omofor], MS 45 cel preste umăr, PO lipsește, IER. ephod. pieptă / haina cea pînă la picioare redau gr. ποδόπεδη „vestiment ce cade pînă la picioare“, cf. 28. MS 4 389 haina cea pînă în pămînt, PO lipsește, IER. tionale.

[8] lăcaș sfînt / sfîntire redau gr. ἁγίασμα „sanctuar”; MS 4 389 sfîntire, MS 45 sfîntenie, PO loc sfînt.

I. HELIADE RĂDULESCU, după ce face un lung excurs în istoria templului, necunoscut popoarelor nomade (*Bibilele*, pp. 129–130), se pronunță asupra versiunii: *mă voi arăta* (LXX, BB), pentru care optează, față de *voi locui*, în care se respectă textul ebraic, versiune acceptată și în *Vulgata* (p. 130).

[10] *Chivotul mărturiei / chivotul mărturiei* redau gr. κιβωτὸς μαρτυρίου; MS 4 389 *sicriu mărturiei*, MS 45 *săcriu a mărturiei* PO *ladie, IER. tabernaculum.*
Chivotul mărturiei, chivotul legii sau chivotul alianței era o cutie rectangulară din lemn de salcim aurit, purtată pe două bare de lemn. Pe capăt erau reprezentăți doi heruvimi, cu chip de om și aripi întinse, așezăți față în față. Deasupra lor trona nevăzut Iahve, de aceea era numit și chivotul lui Iahve sau chivotul Dumnezeului lui Israel, semn al prezenței divine. De aici grâia el israelitilor (v. 22) și și-a arătat într-un nor măreția (Lv. 16, 2). La ei trebuiau preotii și poporul, în Ziua Împăcării, să se curețe de păcate (Lv. 16, 11 și urm.), de aceea capacul său era numit ḥazər̄tōn (proprietatorul) „obiect, loc al ispășirii”. Este improbabil că au fost așezate acolo vasul cu mană și chivotul lui Aaron (Ies. 16, 33 și urm., 3 Regi 8, 9, Nm. 17, 23). Chivotul putea fi purtat numai de preotii sau levitii (Ios. 3, 3, 8). După cucerirea Pământului lărgăduinței, el a fost așezat în templul din Silo (Ios. 18, 1), de acolo, pe parcursul istoriei israelite, a fost mutat în diferite locuri. După catastrofa din 586 i.e.n., a fost ascuns de Ieremia într-o peșteră din munțele Nebo (2 Mac. 2, 4 și urm.). Se pot face apropieri cu chivoturile ale zeilor egipteni sau cu vechiul obicei oriental de a păstra actele intr-o astfel de cutie. Ele nu au putut însă influența caracterul specific al chivotului israelit, care era locul de păstrare a tabelor legii și semn al prezenței divine, cf. Ies. 25, 16; 40, 18 (LThK, BJ).

HELIADE : *Arcu mărturiei* (*Bibilele*, p. 130).

lemn de salcim / lénme neputrede, cf. v. 4.

col redă gr. πῆχυς, aproximativ 44 cm.

cunună impletită / zimf... sucif redau sintagma gr. κυράτια στρεπτά: κύρα, αρά, termen arhitectonic „formă ondulată”, στρεπτός, η, ον „ușor impletit, zimfă”; MS 4 389 *coronă*, MS 45 *zimf... sucif*, PO *cunună*, IER. *coronam.*

[11] HELIADE : *Inaură în loc de polei*: „Vechii traducători zic și o vei polei cu aur” (*Bibilele*, p. 130).

[12] HELIADE : *toarte „inele” în loc de verigi*: „traducătorii vechi români zic verige” (*Bibilele*, p. 130).

[13] *lemn de salcim / lénme neputrede* cf. v. 4.

[15] *mereu / neclădită* redau gr. ἀχίνητος η, ον „neclintit, nemîșcat”; MS 4 389... *clătească*, MS 45 *neclădită*, PO *în toată vremea să stă*, IER. *semper... nec unquam extrahentur.*

[16] *lege / mărturiile* redau gr. τὰ μαρτύρια, traducere a ebr. ‘ēdūl, care desemnează, conform paraleletelor cu alte limbi orientale, clauzele unui tratat impus de un suzeran vasalului său. „Mărturia” este aici Decalogul inscris pe tăblițe de piatră (BJ). MS 4 389 *mărturiile*, MS 45 *mărturii*, PO *adepărul*, IER. *testificationem.*

[17] *acoperămintul ispășirii / acoperămint de rugăciune* redau sintagma gr. ὑπαστήριον ἐπίθεμα; ὑπαστήριον, traduce ebr. kappōrēl <kāpar> „a acoperi”, dar și „a ispăși”; ἐπίθεμα „capitel”, ὑπαστήριον ἐπίθεμα se intilnește numai în textul de față, termenul tehnic frecvent este τὸ ὑπαστήριον. Nu este capacul chivotului, ci un obiect distinct, așezat numai deasupra acestuia. În ritualul post-exilic, reapeare singur, fără chivot, și este numit sfânta sfintelor. MS 4 389 *curățiri acoperămint*, MS 45 *acoperămlu de rugăciune*, PO *scăunul meseridăiei*, IER. *propitiatorium.*

[18] *heruvimi / herovimi* redau gr. χερουβέμ, cf. Fac. 3, 24. În cultul din epoca desertului n-au existat heruvimi. Cei din templul lui Solomon au dispărut împreună cu chivotul. În templul post-exilic au fost atașați la ὑπαστήριον doi heruvimi.
bătuți redă / zorbează / lucărătură în relief; MS 4 389 *vârsăt*, MS 45 *bătuți*, PO *de-nitreg*, IER. *productiles.*

[22] *legii / mărturiei* redau gr. τοῦ μαρτυρίου, cf. v. 16.

[24] *cunună impletită / zimf... invîrlisi* redau gr. κυράτια στρεπτά, cf. v. 8.

S-o imbraci cu aur curat / o vei polei pre dinsa cu auru curat, FRANK. καταχρουσώσεις αὐτὴν χρυστὸν καθάρῳ, LXX lipsește prima parte a versetului. MS 4 389 să o săreci cu aur curat, MS 45 o vei polei pre insă cu aur curat, PO o poleiaște cu aur curat, IER. lipsește.

[25] *brîu / cunună* redau gr. στεφάνη „diademă, parapet”; MS 4 389 *cunună*, MS 45 *cunună*, PO *cununa*, IER. *coronam.*

[27] *Dedesubtil bârfului / supl cunună*, FRANKF. ὑπὸ τὴν στράγην aparține versetului anterior. MS 4 389 aparține v. 27, MS 45 v. 26.

[28] *lemn de salcim / lénme neputrede*, cf. v. 4.

[29] HELIADE explică despre ce fel de vase este vorba, consemnând folosirea termenului *blide* de către „vechii traducători români”, cazul BB (*Bibilele*, p. 131).

[30] *pînile punerii înainte... / pînile înaintîni pururea înaintea mea* redau sintagma gr. ἀπότος ἐνοικίους ἐναντίους μου διὰπαντάς, literar „pînile feței”, pînile-ofrandă pentru Iahve, cf. Lv. 24, 5–9 (BJ). MS 4 389 *pînile a punerii înaintea mea de pururea*, MS 45 *pînile înaintîni, pururea înaintea mea, PO în toată vremea înaintea mea, pînile vederii*, IER. *panes propositionis in conspectu meo semper.*

[31] *sfeșnic / sfesnic* redau gr. λυχνία, ehr. m.nôrā, deși amintit aici în legătură cu chivotul și cortul, este socotit în general ca apărind pentru întâia oară în templul lui Zoroabiel. Sfeșnicul avea sase brațe laterale și unul central, în virful cărora ardeau săptă lumini de seara pînă dimineață. IOSEPHUS ANTIQ. III, 8, 3: ziua ardeau trei, noaptea săptă lumini. Caracterul simbolic al sfeșnicului este subliniat de numărul brațelor, 7, cifra perfectiuni și de lumină, unul din semnele teofaniei lui Iahve (LThK).

brațele / fosezile redau gr. καλυπτόνοις „tije, braț”; MS 4 389 *ramurile*, MS 45 *fufedzile*, PO *fufedzile*, IER. *calamos.*

In *Bibilele* lui HELIADE este preferat termenul *ramure* (p. 131) pentru foseze (BB).

cupele / scăfările redau gr. οἱ χρυσῆρες „cupe, vase”; MS 4 389 *gitul*, MS 45 *scăfările*, PO *stilpul*, IER. *scyphos.*
nodurile / virlejete redau gr. οἱ αρχιερωτῆρες „sfere mici”; MS 4 389 *rătundurile*, MS 45 *șuruburile*, PO *boldarile*, IER. *spherulas.*

[38] *mucări / clăstele* redau gr. ἐπιφυστῆρος „pentru curățarea uleiului din lampă”; MS 4 389 *clăstele* [marg. *mucările*], MS 45 *clăștele*, PO *luitorii de muce*, IER. *emunctoria.*
tăvile / supunerile redau gr. τὰ υποθέματα „suporturi”; MS 4 389 *clei de desupt*, MS 45 *supunerile*, PO *vase de-al slingerea*, IER. *ubi... extinguantur.*

[39] *odoare / vase* redau gr. τὰ σκεύη, cf. Fac. 24, 53.
talant -- GN 35 Kilo.

XXVI

[1] *cortul* redă gr. σκηνή, care traduce ebr. mishkan, termenul specific în tradiția sacerdotală pentru sanctuarul din desert. Folosit de obicei fără nici o altă precizare, este numit uneori σκηνὴ μαρτυρίου „cortul mărturicii”, cf. 25, 16, sau „cortul adunării”, numele pe care il are în tradițiile mai vechi (ebr. ‘ohel mó‘ed). Izvoare antice și islamică relatează despre existența unor corturi-sancțiune la toate populațiile semitice. Descrierea lui, dificil de înțeles în detalii sale, este aceea a unui sanctuar demontabil, adaptat vieții nomade. Tradițiile ieșovistă și elohistă îl amintesc frecvent, dar nu dau nici o descriere a sa (Ies. 33, 7–11, Nm. 11, 16 și urm.; 14 4–10). Așezarea și obiceile specifice lui, conform tradiției sacerdotiale, corespund templului lui Solomon, templului din perioada post-exilică și unor sanctuare păgâne. Este posibil deci ca redactorul acestei tradiții să fi transpus caracterul templului din vremea sa în reconstrucția ideală a sanctuarului din desert.

covoare / garduri redau gr. σύλιαι „cortine, perdele”; MS 4 389 *zâvăse*, MS 45 lipsește prima parte a versetului, PO *pocoave*, IER. *cornuras.*

Pentru culori și textile, cf. 25, 4.
fesuși cu măiestrie / lucru de fesătoriu redau sintagma gr. ἐργασία υφάντου; ἐργασία „lucrare, lucrare artistică”, υφάντης „fesător”; MS 4 389 *lucru cusut*, MS 45 *lucru de fesător*, PO *cu măiestrie*, IER. *opere plurario.*

[2] *covoare / garduri* cf. v. 1.

[3] *covoare / garduri* cf. v. 1.

[7] *covoare / piei* redau gr. δέρματες „paravan de piele acoperit”.

[14] *piei străvezii / piei vinete* cf. 25, 5.

lemn de salcim / lénme neputrede cf. 25, 5.

[17] *cepuri / gardine* redau gr. ἀγκωνίσκος „creștătură”; MS 4 389 *gardine*, MS 45 *gardine*, PO *cepure*, IER. *incastraturae.*

[19] *tâlpi / cuiburi* redau gr. βάσις „postament, soclu”; MS 4 389 *căpătii*, MS 45 *capete*, PO *talpe*, IER. *bases.*

[22] *asfințit / mare* redau sintagma gr. πρᾶς θάλασσαν, cf. Fac. 12, 8.

[25] *tâlpi / cuiburi* cf. v. 19.

[26] *grinzi / zăvoardă* redau gr. μργήσις „bară ce se poate coborî și ridică”; MS 4389 *zăvoardă*, MS 45 *zăvoardă* [marg: părîngi], PO *părîngie*, IER. *vecles*.

lemn de salcâm / lîmne neputredre cf. 25, 5.

[27] *asfinsil / de cătră mare* cf. Fac. 12, 8.

[31] *perdea / acoperămînt* redau gr. πέπλον / πεπλόν „perdea”; ea acoperă partea templului în care se găsea chivotul mărturiei (lăcașul lui Iahve). Numai mulții preot își erau îngăduit în Ziua Împăcării sau a Ispășirii să păsească în spatele ei (I.v. 16, 2, 12–15). În anumite ocazii, erau stropită cu singele jertfelor (I.v. 4, 6, 17). MS 4389 *zăpasă*, MS 45 *acoperămîntul*, PO *doverul*, IER. *velum*.

Catapeteasma, în traducerea lui HELIADE, care menționează, ca și în alte cazuri, și termenul *acoperemint*, folosit „de cei vechi”: „Catapeteasma este aceea ce se zice cortină sau pe turcește *perdea*” (Biblicele, p. 132).

[35] *dinspre mișăzî / către austru* redau sintagma gr. πρὸς νότον, cf. Fac. 12, 8.

[36] *perdea / poală de acoperît* redau gr. ἐπεπλωσθῆναι; MS 4389 *acoperămînt*, MS 45 *poală de acoperît*, PO *dver*, IER. *tentorium*. „Vechii traducători români arată vorba ἐπεπλωσθῆναι prin „poală de acoperămînt,” (HELIADE, Biblicele, p. 132).

măiestrîl / împisîtritoru redau gr. ποιῶντας „pestrîl, artistic, măiestru”; MS 4389 *împisîtrîl*, MS 45 *împisîtritorul*, PO cu *măiestrîl* IER. *opere plamurîl*.

XXVII

[1] *jertfelnic / jîrlăvnic* – altarul pe care erau arse jertfele animale și care reprezenta pentru israeliți altarul prin excelență (BJ). *lemn de salcâm / lîmne neputredre* cf. 25, 5.

[2] *coarne*, gr. κέρατα, protuberanțe în cele patru colțuri ale altarului, pe care se turnă singele jertfelor și mirodenile (cf. 12; 30, 10). Un răufăcător se putea prinde de ele pentru a scăpa de pedeapsă (BJ).

[3] BB *păhărele* redă gr. φιάλη „cupă sau taler de libatîe, urmă”; MS 4389 *păhărele*, MS 45 *păhărele*, PO *medenîle*, IER. *fuscnulas*.

[9] *curte* redă gr. αὐλὴ „curte”, spațiu consacrat din jurul sanctuarului, delimitat printr-o îngădătură de lemn și stofă.

[10] *tâpli / funduri* redau gr. βάσις, cf. 26, 19. *verglele / marginile* redau gr. φύλις, ίδος; MS 4389 *beleciugele*, MS 45 *marginile*, PO *beleciugele*.

[11] *tâpli / cunburile* redau gr. βάσις cf. 26, 19. *verglele / marginile* cf. v. 10.

[12] *dinspre râsărîl / de către mare* redau sintagma gr. ἐπὶ θάλασσαν, cf. Fac. 12, 8.

[16] Pentru culori și textile cf. 25, 4.
Ierusalim cu *măiestrie* / cu *împisîtritorul croitorului* redau sintagma gr. τῇ ποιῶντας τῷ φραմενοῦ; ποιălăz cf. 26, 36, ἔργον πεστρίου „cetător, cel care brodează”; MS 4389 cu *cusături pestrișe*, MS 45 cu *împisîtritorul croitorului*, PO cu *măiestrie* să-l facă, IER. *opere plamurîl*.

[19] FRANKE. *xal* ποιήσεις *lîmânia* όχινθινα, *xal* πορφûru, *xal* κύκκινα τοῦ λειτουρghelenv̄ ἐν αὐτοῖς ἐν τοῖς ἀγιοῖς, transpus greșit din capitolul următor v. 4. MS 4389, MS 45 există, PO lipsește, IER. lipsește.

[20] *limpede / fără drojdit* redau gr. ἔπειρον „care nu se string, care nu se îngroașă”; MS 4389 *fără drojdit*, MS 45 *fără drojdit*, PO, IER. lipsește.
stors / ales redau gr. περιουμένον<κόπτειν „a tăia”; MS 4389 *ales*, MS 45 *ales*, PO den sămînă *pîsală*, IER. lipsește;
ca să ardă / la lumina, LXX (εἰς φῶς) *xășoară*, FRANKE. εἰς φῶς; MS 4389 lipsește, MS 45 *la lumina*, PO *a lumina*.

[21] *În cîrlul mărturiei / .....* FRANKE. aparține versetului anterior,
chivotul legii / făgăduință redau gr. διαθήη, cf. Fac. 16, 18, Ies. 25, 10; MS 4389 *făgăduință mea*, MS 45 *făgăduință*, PO *adererătură*, IER. *testimony*.

XXVIII

[1] *Nadab / Nadap* cf. 24, 1.

Abiu / Aviud cf. 24, 1.

Eleazar / Eliazar cf. 18, 4.

Ilamar / Ilhamár cf. 6, 3.

feciorii...fiili lui Aaron, FRANKE. υἱοὶ Ἀαρὼν; MS 4389 feciorii lui Aaron, MS 45 fiili lui Aaron, PO lipsește, IER. lipsește.

[2] *veșminti sfint*, ebr. bigdē qodesch, gr. στολὴ ἁγία; MS 4389 *odăjdii* sfint, MS 45 *veșminti sfint*, PO *veșmintele sfintelor de înbrăcat*, IER. restem sanctam; acela al preotilor simplu era mult mai puțin complicat decât al marțelui preot.

podoabă / mărire redau gr. δόξα, aici „strălucire, podoabă”; MS 4389 *n slavă*, MS 45 *mărire*, PO *podoabă*, IER. *decorum*.

[3] *Iscusisi / Înțelepitor la cugel* redau sintagma gr. συζητίσεις πρᾶγμα; *șorț* redă ebr. hakâm „măiestrie practică, experiență”; *dezvoltă capacitatea de gîndire, minte*; MS 4389 cu *mințea înțeleptă*, MS 45 *înțelepitor la cugel*, PO *mindrul într-inimă*, IER. sapientibus cordc. darul măiestriei / de duhul înțeleptunii și simfiei, LXX πνεύματος σισθήσεως, FRANKE. πνεύματος σοφίας καὶ αισθήσεως; MS 4389 de duhul înțeleptunii, MS 45 de duhul înțeleptunii și simfiei, PO cu *duhul mindriei*, IER. *spritu prudentiae*.

[4] *hosien / cel prejur-pieptu*, ebr. ἱέσchen, gr. περιποθήτων; MS 4389 *odăjdie preste pieptu*, MS 45 *cel prejur pieptu*, PO *pieptari*, IER. *rationale*.

efod / cea preste umăr, ebr. ἑρῆσθαι, gr. ἐπωμίς; MS 4389 (*odăjdie*) haină preste umere, MS 45 *cea preste umăr*, PO *efod*, IER. *superumerale*. Etimologia cuvîntului este nesigură. Terinul denumește trei obiecte, dintre care două au fost artificial puse în legătură unul cu altul *efod*, instrument divinatoriu, utilizat în consultarea lui Iahve, atestat după epoca lui David, și *efod*, piesă importantă a vesmîntului marțelui preot, un tel de pieptar cu centură și bretele. Acesta din urmă se întîlnesc abia în epoca post-exilică (BJ, LThK, BIHI).

meil / haină pînă la picioare redau gr. ποδόστρυξ, care traduce ebr. מַעַל; MS 4389 *odăjdie lungă* [marg. ptină la picioare], MS 45 *haină pînă la picioare*, PO *vesmînt larg de mătase*, IER. *laniçam*.

hîton / haină strălucitoare redau gr. γαλάζιον; MS 4389 *haină strălucitoare* MS 45 *haină strălucită*, PO *vesmînt strîmt*, IER. *lineam strîctam*. *chidat / mitră* redau gr. κιδῶν, ebr. migbâ'a; cea a marțelui preot era în formă de turban. MS 4389 *mitră*, MS 45 *mitră*, PO *cumâncă*, IER. *cîdarim*. *bîtu*, ebr. ḥescheb, gr. ζώνη; MS 4389 *bîtu*, MS 45 *bîtu*, IER. *ballem*.

[5] *mlăsae...* cf. 25.4.

[6] *efodul / cea de preste umăr* cf. v.4.

cu *măiestrie / împisîtrîl* cf. 26, 35.

„Alții traduc prin *efod*, alții prin *mantă*

[8] *brîul / fesătură* redau gr. τὸ δραχμικὸν ἑστάτυρα; MS 4389 *fesăturile*, MS 45 *fesătură*, PO *brîul*, IER. *texitura*.

fir de aur / de aur cural, LXX ἐπι χρυσοῖς, FRANKE. ἐπι χρυσοῖς περιβόη; MS 4389 *aur cural*, MS 45 *de aur cural*, PO *dentr-aur*, IER. *ex auto*.

[14] *imbinate ea zalele / amestecate cu flori* redau sintagma gr. καταπεριμέναντες ἐν κρυστάλλῳ; καταπέμψαται „a amesteca, a compune cu alealui”, χρύσος „bohoc, petală”; MS 4389 *amestecate cu flori*, MS 45 *amestecate cu flori*, PO *zalele una de alta să fie prinse*, IER. *sibi invicem coherentes*.

[15] *hosienul judecătii / engolpon judecătilor* redau sintagma gr. ἑστάτην τῶν κριτῶν; MS 4389 *cuvîntul judecătilor*, MS 45 *cuvîntul judecătilor*, PO *hosienul judecătelor*, IER. *rationale*.

efod / cel preste umăr cf. v.4.

[16] *de o palmă* redă gr. στιγμή, aproximativ 22 cm.

[18] *rubin / anthraz* redau gr. ἀνθράξ „plată prețioasă, roșu-inchis”; MS 4389 *anthraz* [marg. carbuncul sau robin], MS 45 *anthraz* PO *carmel*, IER. *carbunculus*.

iaspis / iaspis redau gr. ἵσπης, „matostat”; MS 4389 *aspis*, MS 45 *ghesnit*, PO *gheman*, IER. *gaspis*.

[19] *opal / lightrion* redau gr. λαγύριον „opal”; MS 4389 *platră* *lightrion*, MS 45 *lightrion*, PO *ligurte*, IER. *ligyrtus*.

[20] *hrisolit / hrisolithos* redau gr. χρυσόλιθος „o piatră galbenă strălucitoare, probabil topaz“; MS 4389 *piatră hrisolită*, MS 45 *hrisolith*, PO *crijolita*, IER. *chrysolitus*.

beril / virilión redau gr. βερύλλιον; MS 4389 *virilion*, MS 45 *virilion*, PO *onifinos*, IER. *berillus*.

[22] *hosēn / engolpion* cf. v.4.

[29] (23) LXX prescurtează versetele 23–28 din textul ebraic și le așează după v. 29.
lăcașul sfint / sfinte redau gr. τὸ ἅγιον „loc sfint“; MS 4389 *intru sfințita sfințire*, MS 45 *sfinția*, PO *loc sfint*, IER. *sanctuarum*.

[30] (26) *Urim și Tummim / arătarea și adevărul*, ebr. 'ūrīm, tūmmim, gr. ὀδηλωτικός καὶ ἀληθεύς. Doi sau mai mulți sorți, de o formă necunoscută, purtați în hoșen. Probabil răspunsul oracolului era descrită în scuturarea și căderea unuia dintre sorți. Folosirea lor este clar atestată numai în epoca lui Saul. În tradiția sacerdotală, apar ca elemente ale vestimentației marelui preot, fără a fi amintită folosirea lor practică (BHH, LThK). MS 4389 *mărturisirea adevărînci*, MS 45 *arătarea și adevărul*, PO *Invățătura și dereplatea*, IER. *doctrina et veritas*.

lăcașul sfint / sfinta redau gr. τὸ ἅγιον, cf. v. 29 (23).
judecățile – procedeu de-ai judecă pe israeliți prin oracol (BJ).

[31]/(27) *meil / imbrăcăminte plină în picioare* redau gr. ὑποδύνη ποδήρης, cf. v. 4.

[32] (28) *tiv / gure* redau gr. φύξ „margină, bordură“; MS 4389 *bete* [marg. *tivitură sau găltană*], MS 45 *bată*, PO *beartă*, IER. *ora*

[33] FRANKF. sfîrșitul versetului aparține versetului următor.

[34] (30) BB *floare* redă gr. ἄνθος, cf. v. 14.

[35] (31) *În lăcașul sfint / la sfinte*, cf. v. 29 (30). Vestigiu al unei vechi credințe larg răspândite, conform căreia clinchetul clopoțelor alunga demonii (BJ). Altă explicație la HELIADE: „Lui Aaron i se atîrnă clopoței ca să audă sunțul sinelor mai înainte de a intra, ca să nu moară“; (*Bibilete*, p. 135).

[36] (32) *tâblă / potcoavă* redau gr. τὸ πέταλον „frunză, foaică placă“; MS 4389 *potcoavă* [marg. *scindurea*], MS 45 *potcoavă*, PO *petală*, IER. *lamaminam*. HELIADE: *lamină* (*Bibilete*, p. 135)

[37] (33) *chidar / mitră* cf. v. 4.

[38] (34) *îngăduință / primită* redau gr. τὸ δεκτόν „acceptare“; 4389 *primită*, MS 45 *primit*, PO *cum să mingă*, IER *placatus sit*. Marele preot, fiind consacrat lui Iahve, remedia, prin prezența sa, erorile rituale involuntare (BJ).

[39] (35) *hitonul / strinsorile hainelor* redau sintagma gr. οἱ κόσμυψοι τῶν χιτώνων; κόσμυψος „franjă“; MS 4389 *strinsorile odăjiilor*, MS 45 *strinsorile hainelor*, PO *cel veșmint strimt*.
chidarul / chitără redau gr. κιδάριν, cf. v. 4.

pinză de în / mălase redau gr. βύσσος, cf. 25, 4.
briu, gr. ζώνη redă aici ebr. 'abnē, cingătoarea marelui preot, semn al funcției sale.

[40] (36) *podoabă / mărire* redau gr. δόξα, cf. v. 2.

[41] (37) Acest verset anticipatează capitolul următor. El extinde asupra preoților obișnuiti ungerea, care este rezervată marelui preot. Este un adaus posterior (BJ). De altfel, funcția de mare preot apare abia în Num. 35, 25 și urm., Lv. 21, 10, însă tradiția sacerdotală îl investește pe Aaron cu atribuțele unei atari funcții.
să le umpli miinile, gestul simbolic de a așeza pentru întila oară în miinile preotului bucați din jertfă, ce trebuia sacrificată (BJ). „Expresia figurată, adică le vei da putere, vei da funcțiunea în miinile lor, le vei da plenipotență“ (I. HELIADE RĂDULESCU, *Bibilete*, pp. 135–136).

XXIX

[3] FRANKF. Începutul versetului aparține versetului anterior.
să le aduci / le vei aduce și le vei apropiu, LXX προσσεῖτε αὐτά, FRANKF. οἴστε καὶ προσσεῖτε; MS 4389 *ducindu-le să le duci*, MS 45 *le vei aduce și le vei apropiu*, PO *le vei duce*, IER *offeres*.

[4] Spălare completă destinată purificării rituale.

[5] pentru veșmintă cf. 28, 4.

tăbișa sfînșenici / polcoava sfînșenia cf. 28, 36.

[7] Persoanele și obiectele supuse acestui ritual erau scoase din spațiul profan și puse în slujba lui Dumnezeu. Practica a inceput probabil în epoca de după exil (LThK).

[9] BB începutul versetului aparține celui anterior, FRANKF. corespunde LXX.

mitre / chivăre cf. 28, 4.

umplind miinile / vei săvîrși miinile cf. 28, 41.

[13] *măruntale / pîntece* redau gr. ἡ κοιλία „pîntece, intestin“; MS 4389 *mafe*, MS 45 *pîntece*, PO *mafele*, IER. *intestina*.

[16] (să)-l / pre berbece, LXX αὐτόν, FRANKF. τὸν κριόν; MS 4389 *(deaca)-l*, MS 45 *berbecele*, PO *berbecele*, IER. *quem*.

[18] *mireasmă plăcută / cătră miroș de bună miroșire* redau sintagma gr. δεμήνης αὐλας „aromă plăcută mirosoare“; MS 4389 *cătră miroșul miroșirei cei frumoase*, MS 45 *cătră miroș, a miroșenii*, PO *bună miroșeală*, IER. *odor stauvissimus*.

Acest antropomorfism exprimă multumirea cu care Iahve primește oferanda, cf. 8, 21, Lv. 1, 9, Nm. 28, 2.

[21] FRANKF. sfîrșitul acestui verset face parte din versetul următor.

sfînșirea / săvîrșenie redau gr. τελείωσις „consacrare“; MS 4389 *săvîrșire*, MS 45 *săvîrșente*, PO *sfînșiturie*, IER. *consecrationum*.

[24] *dar / osebire* redau gr. ἀφότους, termen tehnic în LXX „jertfă clătinată“; MS 4389 lipsête, MS 45 lipsête, PO *inalță sus*, IER. *elevans...* Ritual de sacrificiu, care constă în legănarea unui obiect oferit astfel divinității înainte de a reveni preotului (BJ). BB *vei pune toate pre miinile lui Aaron*, FRANKF. ἐπιθῆσαις τὰ πολύτα ἐπὶ τὰς χεῖρας Ἀαρὼν; MS 4389 (în v. 25) *vei pune toate pre miinile lui Aaron*, MS 45 *vei pune toate pre miinile lui Aaron*.

[25] *mireasmă plăcută / miroș de bună miroșire* cf. v. 18.

[31] FRANKF. sfîrșitul versetului aparține versetului următor.

[33] *altul / de alt neam* redau gr. ἀλλογενῆς „străin“; MS 4389 *de altă seminție*, PO *altul nime*, IER. *manus alienigena*.

I. HELIADE RĂDULESCU crede, opunindu-se atât „traducătorilor noștri vecchi“, cit și „altora“, fără să specifică cine sunt aceștia, că „ofrandele“ sunt sanctificate de preot și nu invers: „Acestea se sanctifică într-înșii sau prin-tr-înșii, iar nu ei se sanctifică în acelle obiecte mînătate“ (*Bibilete*, p. 136).

[40] *a zecea parte dintr-o eşă / a zecea* redau gr. δέκατον „a zecea, parte“; MS 4389 *a zecea*, PO *o a zecea parte de măsură*, IER. *decimam partem*. *hitru / hin*, LXX ἔιν, FRANKF. *ely*, măsură de capacitate pentru lichide; *un / in* era echivalent cu 12 log (un log era 0,447 litri); MS 4389 *in*, PO *hin*, IER. *hitru*. *turnare* redă gr. στονδή „libație, băutură de sacrificiu“.

[41] *dar de fână / jîrtva* redau gr. θυσία „jertfă“; MS 4389 *jârtva*, PO *jîrtva de mîncare*, IER. *ritum*. *dar de vin / turnarea* redă gr. στονδή, cf. v. 40.

[42] BB *În auzurile*, FRANKF. *εἰς τὰς ἀνοάς*; MS 4389 *Într- auzurile*.

[45] *locui / mă voi chema* redau gr. ἐπικληθοῦν „a desemna, a invoca“; MS 4389 *mă voi chima*, MS 45 *mă voi chima*, PO *vou deui*, IER. *habitabo*.

XXX

[1] *jertfelnic de tâmliere* – asemenea altare erau foarte frecvente în Orientul antic, descrierea aceluia mozaic din versetele 1–5 corespunde acelora similare din templul lui Solomon (3 Regi 6, 20 și urm.) și din templul din Ierusalim (1 Mac. 4, 49). *lemn de salcim / lemn neputrede* cf. 25, 5.

[4] *verigi / margini* redau gr. φαλίδες, cf. 27, 10.

[9] *ardere / tâmlie* redau gr. θυμίζω, care traduce ebr. q̄lōrēt, un amestec special, în care inițial intrau patru plante aromatice: *tâmlie* (ebr. l'bōnā, gr. λιβανός), *sôfran* (ebr. hēl'bānā, gr. καλβάνη balsam „pistacia lentiscus“) (ebr. sôrî, gr. βάλσαμον, și un aromat neidentificat, ebr. nātāph, gr. σταυρί). MS 4389 *tâmlie*, MS 45 *tâmlie*, PO *mitroseală*, IER. *thymlama*.

prinos / luare redau gr. κάρπομεν „rod, prinos”; MS 4389 *prinos*, MS 45 *luare...*, PO *ardătoare*, IER, *oblationem*.

[10] să aducă *jerfsā* / se va ruga redau gr. ἔξιλάσκομαι „a aduce o jertfă de izbăvire”; MS 4389 *se va ruga*, MS 45 *se va ruga*, PO *mîngîtură* să *isprâvească*, IER, *deprecabitur*.

[12] *vei face numărătoarea / vei lăua gindul...* în *socotință* redau sintagma gr. λέψης τὸν συλλογισμὸν...έν τῇ ἐπισκοπῇ; συλλογισμὸς „numărătoare generală”, *ἐπισκοπή* „socoteală”. MS 4389 *vei lăua în seamă cugetele...* întru *socotință*, MS 45 *de vei lăua gindul...* întru *socotință*, PO *vei lăua numărul*, IER, *tuleris summam* (filiorum Israhel). Recesămîntul întregii populații este amintit în VT de trei ori; în Nm. cap. 1 și 26, Moise face, în al doilea an după ieșirea din Egipt și spre sfîrșitul drumului în desert, recensămîntul pe familiile al bărbaților capabili la luptă și al leviților.

[13] *siclu / didrahmă* redau gr. δίδραχμον, termen prin care este tradus în LXX elbrieul schézel, unitate monetară cea mai cunoscută; MS 4389 *didrahm*, MS 45 *didralmu*, PO *sicutus*, IER, *sicuti*. *oboli / bani* redau gr. ὄβολος, care traduce ebr. gērā, cea mai mică unitate monetară; în VT, a douăzecea parte a unui siclu, în Babilon, a douăzeci și patru. MS 4389 *sicle*, MS 45 *bani*, PO *bani*, IER, *obolos*.

[15] În fața lui Dumnezeu, bogatul și săracul sunt egali (BJ).

[16] să *izbăvească / să vă rugați* redau gr. ἔξιλάσκομαι, cf. v. 10

[18] *spălătoare* redă gr. λουτῆρα „baie, spălător”. Baia rituală prin care se ajungea la starea de purificare necesară contactului cu divinitatea; MS 4389 *lighin*, MS 45 *medelnīja* [marg. *leghin*], PO *spălătoriu*, IER, *labium*.

[24] *casie / iréos*, ebr. *yiddā*, gr. ἵρως, nume generic pentru anumite plante aromatice, din care face parte și scorțioara, altfel greu de identificat; MS 4389 *casie*, MS 45 *iris*, PO *cajie*. cf. HELIADE, *Biblele* p. 137.

hin / in redau gr. εἰν, cf. 29, 40.

[25] *mir* redă gr. μύρον, ce traduce ebr. *schemen hammischah* sau *schemen mischilah qodesch*. În textele istorice vechi, ungerea era rezervată regilor, ca la hitiți și canaaniți. Prin ungere, se realiza legătura regelui cu divinitatea și se acordă monarhului un caracter sacru. În ceea ce privește clerul, textele sacerdotale vechi amintesc numai ungerea marelui preot (Ies. 29, 7, 29, LV. 4, 3, 5, 16 ; 8, 12). Ulterior ea s-a extins asupra tuturor preoților. Denumirea „unsul lui Dumnezeu” (gr. χριστός), frecventă în Psalmi pentru David și dinastia sa, devine ulterior, în iudaismul fiziu, atributul prin excelență al mult așteptatului rege sfînt, *messias*.

[27] BB și *toate vasele ei*, FRANKF. καλ. πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς; MS 45 și *toate vasele ei*. *odoarele / vasele* redau gr. τὰ σκεύη, cf. Fac. 24, 53.

[34] *smirnă aleasă / zmirnă aleasă* redau gr. σταχτὴν; cf. v. 9; MS 4389 *stacte*, MS 45 *zmirnă aleasă*, PO *zmirne*, IER. (aromata) *stacte*, GN. *Stakte*, BJ *storax*.

ontha / ontha redau gr. ὄνυχα, cf. v. 9; MS 4389 *onihas*, MS 45 *óniha*, IER, *onycha*.

HELIADE: „*Stactea* zic că este ceea ce se seurge din *smirnă*” - *Biblele*, p. 137).

halvan / halvan redau gr. γαλβάνη, cf. v. 9; MS 4389 *halvan*, MS 45 *halvan*, IER, *galbanen*, BJ *galbanum*.

[35] *amestec de tămiat / den tocnierea făcătorului de mir*, LXX μυρεῦον, μεμηγένον, FRANKF. μυρεψικοῦ συνθέτεως; MS 4389 *lucrul mestecării*, MS 45 *a tocniriti lucrului de mir*, PO *făpturi de bună miroseală*, IER, *thymiana conpositum*.

[38] să se afume / să să mirosească redau gr. ὀσφράνομαι a mirosi; MS 4389 *ca să mirosească*, MS 45 *ca se mirosească*, PO *cum să mirosească* IER, *perfruator*.

XXXI

[2] *Befaleel / Veselteil*, ebr. בְּפַלְעֵל, gr. βεσελεῖη; MS 4389 *Veseliil*, MS 45 *Veselteil*, PO *Vesaleel*, IER, *Beselehel*. *Uri / Uri*, ebr. עָרִי, gr. οὐρώς; MS 4389 *Uri*, MS 45 *Uri*, PO *Uri*, IER, *Uri*.

[4] să *plâsnuiască / să cugete* redau gr. διανοσθῇ „a cugeta, a concepe”. BB interprează cuvîntul în legătura cu ultima parte a versetului anterior. MS 4389 lipsește, MS 45 să *cugete* (v. 4), PO lipsește, IER, *ad excogitandum*.

BB să fie mare prestă meșteri redau gr. ἀρχιτεκτονεῖν „a construi”. MS 4389 să fie mai mare prestă meșteri, MS 45 să fie mai mare prestă meșteri. *mătase... / vînălul, mohorul și roșul răscuțil și mătasea...* cf. 25, 4.

FRANKF. aparține versetului 5. MS 4389, MS 45 corespund. BB; GN, PDS, BJ lipsește.

[6] *Oholtab / Eltelav*, ebr. Ὠհוֹלָאָב, gr. Ἐλιάθ, MS 4389 *Eliav*, MS 45 *Eliav*, PO *Ahalatav*, IER, *Hooltab*. *Ahisamac / Arisamat*, gr. Ἀχισαμάχ, MS 4389 *Ahisamah*, MS 45 *Ahisamah*, IER, *Achisamach*.

BB vor osteni, FRANKF. πονήσουσται..., MS 4389 să *lucrăze*, MS 45 vor *face*.

[8] *odoarele / vasele* redau gr. τὰ σπεύη, cf. Fac. 25, 53.

[11] BB *împreunăril* redă gr. σύνδεσις „a așeza împreună, a compune”, MS 4389 *împreunări*, MS 45 *a împreunări*.

[13] Legea odihnei sabatice, fără legătură cu episodul precedent, a fost probabil inserată aici pentru a i se accentua semnificația cultică (BJ).

[18] Acest verset se alătură fragmentului din 24, 12-15 și reia, după marele episod de sorginte sacerdotală, tradiția mai veche. Tablele conțineau Decalogul, clauzele alianței între Iahve și poporul ales. În general, tratatele orientale erau inscrise pe tablile sau stele de piatră și păstrate într-un sanctuar (BJ). Neconcordanța versetelor se datorează comprimării FRANKF. a versetelor 10 și 11 într-un singur.

XXXII

[1] BB *pămîntul*, FRANKF. ἐργῆς MS 4389 *tară*, MS 45 *pămîntul*. Bă aparține capitolului anterior, deși FRANKF. corespunde LXX-i MS 4389 este primul verset al cap. 32, MS 45 prima parte a versetului (coruptă) aparține capitolului anterior, partea a doua a versetului 2' din cap. 32. Capitolele 32-34 constituie o combinare a tradițiilor iehovistă și elohistă, ale căror contribuții particolare sunt greu de distins. Este prezentată alianța iehovistă (Ies. 34) ca o reînnoire a celei elohiste, din Ies. 24, încălcată de Israel prin adorarea vițelului de aur. Este posibil ca placarea acestui episod aici să fie artificială având rolul de a separa cele două variante ale alianței dintre Iahve și israeliți (BJ).

[3] BB *muierilor*, FRANKF. τῶν γυναικῶν; MS 4389 *muierilor lor și den urechile fetelor lor*, MS 45 *muierilor*.

[4] *vițel turnat*, gr. μόσχον χωνευτόν; χωνευτόν; MS 4389 *vîțel* vârsat, MS 45 *vîțel* vârsat, PO *stei vîțel*, IER, *vîțelus conflatis*. Vițelul de aur, denumire depreciativă a uneia dintre imaginiile taurelor, ipostază o divinității ctoniene în mitologia orientală. Cultul unei astfel de divinități a fertilității s-a răspândit apoi și în întreg spațiul mediteranean. Gîndit de Aaron ca postament al ne-văzutului Iahve, reprezintă încercarea de instaurarea a unui nou cult dedicat acestuia, în care nucleul îl constituie rituri specifice divinităților ctoniene. Vițelul de aur devine simbolul tentației mereu renăscute de a adora bunurile materiale, fie ele bogătie, plăcere sexuală sau putere. Vițelul de aur este simbolul încercării de substituire a Dumnezeului spiritual prin una dintre imaginile lui Baal, împotriva căruia se vor revolta profeti pe tot parcursul istoriei lui Israel (BJ, LTHK).

I. HELIADE RĂDULESCU consideră acest cult foarte popular la vechii evrei: „noi credeam că Aaron înadins alese forma cea mai populară și mai venerată la evrei, între cari cei mai mulți nu cunoșteau divinitate mai augustă decât cea reprezentată sub forma Boului” (*Biblele*, p. 139).

[9] BB numerotarea normală a versetelor. LXX lipsește versetul 9 al capitolului. FRANKF. nu ține seama de această omisiune și numerotează versetele așa cum apar ele în traducerea greacă.

[12] HELIADE îl elogiază pe Moise, care intervine în favoarea poporului „amagît”, cerind îndurare lui Dumnezeu, pentru a-i putea condamna pe amâgitori: „Pentru aceia altă lege are, altă carte, altă înimă Moise” (*Biblele*, p. 139). Aluziile poetului vizează evenimente din timpul revoluției de la 1848.

[18] *biruitori / începătorilor de vîrtute* redau sintagma gr. έξ ἀρχόντων *εξάρχευν*; έξ ἀρχόντων *εξάρχευν* începe „a fi pe punctul”; *loχύς* „putere, forță”. MS 4389 celor ce încep cu putere, MS 45 *începătorilor după vîrtute*, PO *răzbitori*, IER, *adhortantium ad pugnam*. *Biruissi, puși pe fugă / începători de fugă* redau sintagma gr. έξ ἀρχόντων *τροπῆς*; *τροπή* „întoarcere, întoarcere din față dușmanului”; MS 4389 *oameni biruissi*, MS 45 *începător de fugă*, PO *răzbissi*, IER, *compellentium ad fugam*.

[19] GALA GALACTION se dovedește preocupat, în partea a III-a a romanului *La răspîntile de peacuri*, cap. XII, să precizeze momentul în care este surprins Moise de Michelangelo pentru a-l immortaliza în celebră statuie: „Moise pogorâră din munte cu cele zece porunci scrise pe două plăci de piatră. Iată, astăzi pe care le ține sub brațul drept... El vede deodată urgia din tabără lui Israel. Poporul, beat de veselia apostaziei, dănuiescă în jurul vițelui de aur, — Așa e! Astă e momentul! Citeva momente după aceea, trăsnetul cade... Moise izbucnește și sfârșimă tablele legii!...” (*Opere alese*, IV, Editura pentru Literatură, 1965, p. 294).

[20] Apa devine astfel anticipare a pedepsei, însemn al blestemului, cf. Nm. 5, 17–28.

[22] BB și MS 45: începutul versetului aparține versetului anterior, deși FRANKF. corespunde LXX.

[23] Egipt / pămîntul. *Egiptului*, FRANKF. ἐκ γῆς .... MS 4389 /ara, MS 45 pămîntul, PO Egyipt, IER. *de terra Aegypti*.

[25] smintise / se-au risipit redau gr. διασκεδάννυμι „a se risipi”, a se rătaci la minte”; MS 4389 se-au lmpărit, MS 45 s-au răschirat’ PO fu prădat, IER. *quod nudatus esset*.

[28] FRANKF. include în acest verset începutul versetului următor. Tradiția primitivă lăsa probabil pe seama lui Dumnezeu pedeapsa, pe care o împlinesc aici leviții (BJ).

[29] sfînți / ampleși redau gr. πληροῦν, cf. 28, 41.

[32] ierși / lași redau gr. ἀφίημι „a elibera, a achita, a ierta” NS[4389 sa ierſi, MS 45 să li laſi, PO iartă, IER. dimille etis hanc noxam’ arlea lui Dumnezeu care cuprinde faptele oamenilor și destinul lor CBJ].

[33] FRANKF. partea a doua a versetului aparține versesulu următor.

[34] inaintea ta / inaintea feșii tale redau sintagma gr. πρὸ προσώπου σου. BB ce voi socoli redau gr. ἐπισκέπτομαι, utilizat ca vizitor al lui ἐπισκόπειν, cf. Fac. 21, 1, Ies. 23, 16. FRANKF. întreg versetul face parte din versetul anterior. BB, MS (35) este un adaos, care nu apare în FRANKF.

[35] I. HELIADE RĂDULESCU descrie pe larg, cu resentimente persoanele împotriva represiunii, pedepsirea idolatriilor păcătoși: „Măcelul fu mare, oribil, asiatic în toată furorea fanatismului; nimii nu e mai teribil și mai neuman decât a se da sabia în mina Levitului” (*Bibilele*, p. 140). Împrejurările politice ale anului 1848 influențează profund comentariul lui HELIADE, polemic, intocmai ca în atâtea alte exemple, în mare măsură (pp. 141–142).

XXXIII

[1] Capitolul acesta combină elemente care nu au comun decât preocuparea existenței prezenței lui Iahve în mijlocul poporului său (BJ).

[2] inaintea ta / inaintea feșii tale redau sintagma gr. πρὸ προσώπου σου des folosită.

[3] Actualizind din nou, HELIADE identifică pentru români „țara promisă” cu țara unită: „pînă există nația română, uniunea ei se va face mai curind sau mai tîrziu”, asigurîndu-se, pe altă cale, accesul „la țara promisă, la marele și naționalul ideal” al românilor (*Bibilele*, p. 143).

[5] cele mîndre / măririlor redau gr. τῶν δοξῶν, δοξα, cf. 28, 2.

[6] Versetele 1–6 nu sunt unificate, Iahve poruncește poporului ceva ce acesta săvîrșește de la sine (BJ).

[7] Aici este unul dintre rarele texte vechi în care este amintit corul adunării, locul de întîlnire a lui Iahve cu Moise și poporul, cf. Ies. 29, 42–43, Lv. 1, 1, Nm. 11, 16^a; 12, 4–10. și / lui redau gr. αὐτῷ. Acest pronume se poate referi la Moise, la Iahve sau la chivot, care în ebr. este de genul masculin. Este probabil că corul din deșert să fie sanctuarul chivotului, căruia i-a fost reparat Iosua, cf. v. 11 (BJ). căutau / cerca redau gr. ζητεῖν „a căuta, a întreba”, de fapt a întreba un oracol prin intermediul lui Moise, care se întreținea singur cu Iahve. Acest rol al lui Moise este amintit și în 18, 15. Ulterior, divinitatea era consultată fie prin profeti, fie prin intermediul sorților săi (BJ).

[11] Un acces de mîndrie hipertrofică îl face pe I. HELIADE RĂDULESCU să se creadă un fel de Moise al neamului românesc: „Către voi mă adres, filii mei de predilecție, junilor ai României, căroră le-am consacrat toate vegeherile mele de mai mult de treizeci

de ani. Nu vă depărtați de tabernacul protestaționii; de voi îl a ajunge la țara promisă, protestați cu mine împreună în contra oricărui act v-a violat drepturile naționalității” (*Bibilele*, p. 143).

[13] mare / . . ., LXX τὸ μὲγα, IER. lipsește.

popor / limbă redau gr. τὸ ἔθνος, cf. Fac. 10, 5.

[14] BB te votu odihni redau gr. χαταπάνεστιν, a (se) odihni; MS 4389 te voiu odihni, MS 45 te voi odihni, PO te voi purta. Temă deuteronomică (Dt. 3, 10; 12, 10; 25, 19), reprezentă împlinirea făcăduinței (BJ).

HELIADE recomandă să fie urmată „versiunea celor săptezeci”, pe care o consideră superioară *Vulgata* (*Bibilele*, p. 144). La fel procedează și în comentarea altor versete, urmărind tradiția grecească și ortodoxă: „Nici o versiune nu se exprimă așa de dumnezește, pentru că se exprimă mai omenește decât toate, ca versiunea celor Săptezel” (*Bibilele*, p. 147).

[18] Cf. 24, 16.

[19] Rostindu-și numele, Iahve și dezvăluie lui Moise o parte a misterului său. Este o favoare deosebită pe care divinitatea o face numai aleșilor săi (BJ).

XXXIV

[1] Acest capitol conține relatarea iehovistă a alianței din muntele Sinai (BJ).

[2] Intr-un decor stincos („Nășestii de țancuri se sprijineau pe vînt, / incit muntele ținca mai mult de cer decât de pămînt”), V. VOICULESCU se imaginează asemenea lui Moise: „Ca Moisi desculț călcam cu evlavie pietrele cerești” (*Deslin*, 1933, *La schit în munte*, Poezii, I, 1968, p. 260).

[6] Iahve, Domnul Dumnezel / Domnul, Domnul Dumnezel, LXX κύριος ὁ θεός, FRANKF. κύριος, κύριος ὁ θεός; MS 4389 Domnul, „Domnul Dumnezel”. MS 45 Domnul, Domnul Dumnezdău, PO domnitoriu, Domn Domnezdău, IER. Domine, Domine Deus.

Iahve își împlineste promisiunea (33, 19–23), revîlind atributele divine, mai cu seamă îndurarea.

îndurător / îndurătoru redau gr. οἰκτήμων, ebr. rāhāmîn, utilizat mai cu seamă pentru a defini trecrea lui Iahve de la pedeapsă la iertarea vinici și accentuează iubirea divinității ca unică sursă a îndurării, de obicei nemeritată; MS 4389 îndurătoru, MS 45 îndurătoru PO milostîrd, IER. misericors.

milostiv / milostiv redau gr. ἀλεήμων, ebr. hesed, unul din concepțele centrale ale terminologiei alianței dintre Iahve și Israel. El exprimă legătura eternă și solidaritatea lui Iahve cu poporul ales, presupunând totodată iubire și fidelizeitate; MS 4389 milostiv, MS 45 milostiv, IER. milostivnic, IER. clemens.

multrăbdător / mult ingăduitoriu redau gr. πόλυτελεος „preamilostiv”; MS 4389 lipsête, MS 45 multu milostiv, PO mare milostiv, IER. multae miseracionis.

drepit / adevară redau gr. ἀληθινός, ebr. ḥesed, unul din concepțele centrale ale terminologiei alianței dintre Iahve și Israel. El exprimă legătura cu acest concept al dreptății divine, cf. Fac. 15, 6. MS 4389 adevară, MS 45 adevară, PO drepit, IER. verus. FRANKF. aparține versetului următor. Versetele 6–7 aparțin uneia dintre tradiții fundamentale, foarte vechi, în care Iahve este numit Dumnezeu al îndurării. „Domnul este un Dumnezeu milostiv” este cea mai importantă și mereu prezentă calitate a sfinței divine (LThK).

[13] dumbravile sfinte / desărurile redau gr. τὰ ἄλσος „dumbravă, dumbravă sfintă”; MS 4389 sădirile, MS 45 desărurile, PO bercurele, IER. lucos.

dumecii lor cei ciopliti / cioplitele dumnezelor lor redau gr. τὰ γλυπτά „statui”, care traduce aici, probabil, ashera, emblema zeiței orientale a fecundității, Astartea (BJ). MS 4389 cioplitiile dumnezelor lor, MS 45 cioplitieli bodzilor lor, PO bozii, IER. statuas.

[14] BB rîvnit, rîvnitoriu redau gr. ζηλωτής, cf. 20, 5. Versetele 14–26 sunt numite uneori și *Decalogul cultic* sau *Codul iehovit al alianței*, căreia îl fixează condițiile. Cu excepția prescripțiilor privind idolatria și sabatul, se întîlnesc aici mai cu seamă indicații privind sărbătorile și sacrificiile (BJ).

[15] pîngări / curvi redau gr. ἐκπορεύεσθαι „a precurvi”. În opozitie cu cultul lui Iahve, comparat cu o căsătorie, cultul zeilor străini este assimilat prostituției (BJ). MS 4389 să se întoarcă, MS 45 vor curvi, PO a curvi, IER. fornicali fuerint.

[18] sărbătoarea azimelor / praznicul azimelor cf. 12, 15 ; 23, 15. luna Avlu / luna celor noaci cf. 12, 2 ; 23, 15.

[19] cf. 13, 2, 12.

[20] cf. 13, 13.

[22] sărbătoarea săptămînilor / praznicul săptămînilor cf. 23, 16. sărbătoarea culesului / praznicul adunării, cf. 23, 16.

[23] cf. 23, 17.

[24] cf. 23, 18.

[25] cf. 12, 10.

[26] cf. 23, 19.

[28] cf. 24, 18.

a-*seris*—Moise cf. 27 sau Iahve, cf. 34, 1 ; Dt. 10, 4.

cete—*zece porunci* / *cetele zecă cuvintele* redau gr. τοῦς δέκα λόγους, cf. 20, 1; MS 4389 *cuvintele a zece porunci*, MS 45 *cîtei 10 cuvinte*, PO *ceale ducere besedzi*, IER. *verba foederis decem*. Aici probabil o glosă (BJ).

[29] *față / chipul feții obrazului lui* redau sintagma gr. ὁ οὐρανὸς τοῦ προσώπου. BB, MS 4389, MS 45 operează înci o traducere literară. Versetele 29–35 sunt de proveniență nesigură. Ele se raportează la o tradiție în care apare iluminarea Icșii lui Moise (ebr. *qaran*<geren „corn”; etimologia l-a făcut pe Ieronim să traducă *cornuta esset facies sua* „față sa avea coarnă”, gr. δοξάειν < δόξα, cf. 24, 16). Versetele 29–33 folosesc această tradiție în descrierea revenirii lui Moise din muntele Sinai, versetele 34–35 o pun în legătură cu cortul întinuirii (BJ).

XXXV

[1] Capitolele 35–39 reprezintă împlinirea poruncilor din capitolele 25–35. Ele sunt o reluare aproape identică a acestora din urmă.

[2] cf. 12, 16 ; 20, 9, 10 ; 23, 12 ; 34, 21 etc.

[5] cf. 25 2–3.

[6] cf. 25, 4.

[7] cf. 25, 5.

[9] BB (8), LXX numerotarea versetelor pînă la sfîrșitul capitolului este ucoară diferită de FRANKF., cf. 25, 7.

[10] cf. 28, 3.

[11] cf. 26.

[12] BB (11) *capacul / ollariul* cf. 25, 8.

perdeaua / calapetazma, gr. τὸ καταπέτασμα , cf. 26, 31.

[13] BB, FRANKF. adaugă: καὶ τὰ θυμιάματα, καὶ τὸ ἔλαιον τοῦ χρισματος, καὶ ἔλαιον εἰς τὸ φῶς, καὶ ἀρώματα εἰς τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ εἰς τὸ θυμιάματα τῆς συνθέσεως.

[13] BB (14) cf. 25, 23–30.

[14] BB (15) cf. 25, 31–39.

BB (16) FRANKF. καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμιάματα τῆς συνθέσεως.... LXX lipsește.

[16] cf. 30, 1–10. BB *jerfelnivel*, FRANKF. τὸ θυρατήριον.

[22] BB, FRANKF. sfîrșitul versetului aparține versetului următor.

[24] BB (23) *de trebuinfă / gălărită* redau gr. καταστεγῆ „construcție”; MS 4389 *lucrul*, MS 45 *gălărită*, PO *prc slujbă*, IER. *in ratios usus.*

[26] BB (24) FRANKF. face parte din versetul anterior.

[30] BB (28) cf. 31, 2.

[31] BB (29) cf. 31, 3.

[32] BB (30) cf. 31, 4. FRANKF. în acest verset este inclus și începutul versetului următor.

[33] BB (30) cf. 31, 5.

[34] *a învăță / BB (31) a adaoge înainte* redau gr. προβιβάζειν „a conduce, a duce mai departe”; MS 4389 *adaugere de minte*, MS 45 *a adaoge înainte*, PO *au învățat*, IER. *quicquid fabre adveniti potest. Oholiaab / BB (32) Eliāu* cf. 31, 6.

XXXVI

[1] Lectinea acestui capitol diferă de la o variantă la alta, fiind ceea ce privește textul grec, datorită unor izvoare ebraice deosebite fiind transmîterii corupte a textelor grecești propriu-zise (BJ, FRANKF.).

[2] Sintagma „știință în inimă” (BB) îi prilejuește lui I. HELIADE RĂDULESCU un comentariu despre omul capabil de creație într-un domeniu sau altul: „Scopul nostru fu spre a defini pe omul cu știință în inimă ; ne încercărâm a da o definiție, și dînd de pedice, alergărâm la istoria. Din exemplele acestea își face cineva o idee de ceea ce a vrut să zică Moise de artiști ca Bețelele” (*Biblicele*, p. 149).

[3] FRANKF. prima parte a versetului face parte din versetul anterior.

[8] Secțiunea următoare, inclusiv cap. 37–39, sunt o reluare aproape literală a poruncilor divine din cap. 25–31, relatind executarea lor.

XXXVII

[2] *imprejur — FRANKF. καὶ ἐποίησεν αὐτῇ κυμάτιον στρεπτὸν, χρνοσοῦν κύκλῳ*, LXX lipsește.

[8] Deosebirea dintre LXX și FRANKF. devine tot mai accentuată și tot mai dificil un comentariu detaliat. FRANKF. încercă să refacă o variantă cît mai apropiată de un text ebraic, altul decât acela pe care-l traduce LXX.

[24] *talant* cf. 25, 39.

[25] și urm.: pasajul referitor la construcția altarului tâmplieril reia cap. 30, 1–5.

XXXVIII

[9] reia cap. 27, 9 urm.

[2] vv. 21–31 reprezintă un alegorii redacțional, deoarece presupune existența levișilor și recesămîntul populației (cf. Nm. 1 și 3).

[28] BB lipsește.

[33] BB *perdeaua...* lipsește.

[34] cf. 13, 21.

[35] Apariția maiestății divine este descrisă ca o lumină strălucitoare. Muritorii, dacă o privesc, pier. Ea apare și în vizinile profetice, ca de ex. Is. 6 și Iez. 1–3.